

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1970

A TARTALOMBÓL:

ILLYÉS GYULA: ELŐJÁTÉK
A TISZTÁKHOZ

•

PAKOLITZ ISTVÁN,
TAKÁCS IMRE VERSEI

•

BERTHA BULCSU:
TÜZGÖMBÖK
VÉGH ANTAL:
EGYEDUL A KASTÉLYBAN

•

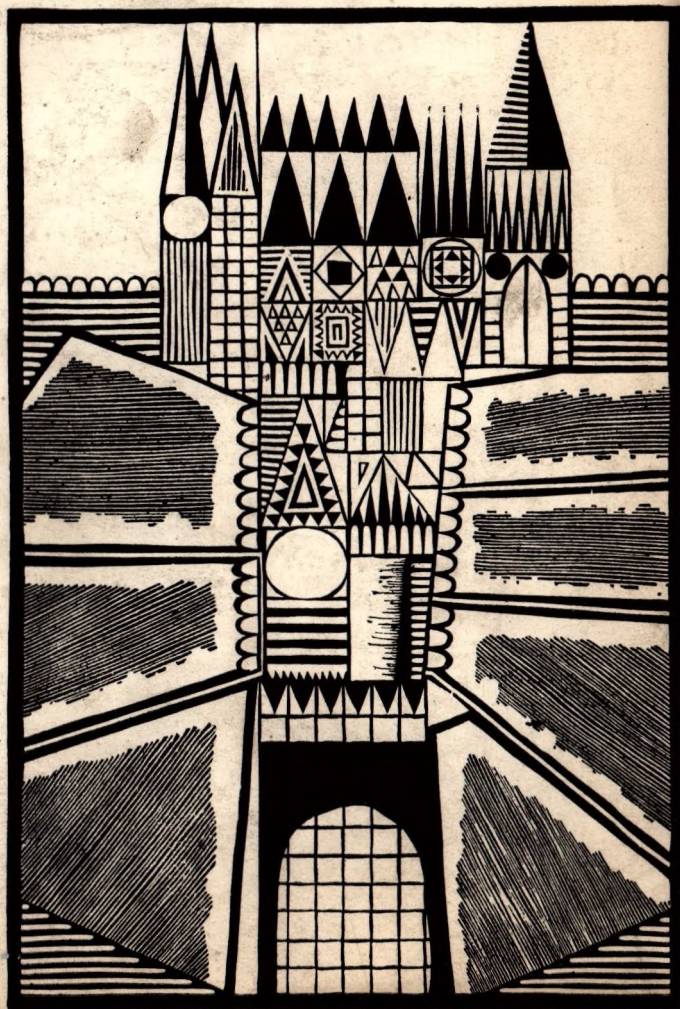
INTERJÚ TUSKÉS TIBORRAL
TUSKÉS TIBOR: KÉT LEVÉL
A KRITIKARÓL

•

BAJOMI LAZÁR ENDRE:
FRANCIA KRÓNIKA
GÁL ISTVÁN: BABITS
ÉS SZABÓ DEZSŐ

•

A PÉCSI IRODALOM
KISTUKRE

SZAMUNK SZERZŐI:

BAJOMI LAZÁR ENDRE

BERTHA BULCSU

CSORDÁS GÁBOR

CSORDÁS JÁNOS

DALOS GYÖRGY

GÁL ISTVÁN

GERGELY ÉVA

HAJNAL GÁBOR

ILLYÉS GYULA

PAKOLITZ ISTVÁN

RÓNAY LÁSZLÓ

SZEPESI ATTILA

TAKÁCS IMRE

TÉNAGY SÁNDOR

TUSKÉS TIBOR

VEGH ANTAL

KEPEK:

ERDŐS JÁNOS

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XIII. ÉVFOLYAM, 2. SZÁM

1970. FEBRUÁR

TARTALOM

PÁKOLITZ ISTVÁN versei: Vásárfia, Majális, Hivatkozások, Túlzó, De azért - - - - -	99
ILLYÉS GYULA: Előjáték (a Tiszták c. drámához) - - - - -	103
BERTHA BULCSU: Interjú Tüskés Tiborral - - - - -	109
TÜSKÉS TIBOR: Két levél a kritikáról - - - - -	116
TAKÁCS IMRE versei: Kanász metaforák, Felelős pásztor, A búcsú- járó, Kis mértan - - - - -	122
VÉGH ANTAL: Egyedül a kastélyban (Riportdráma) - - - - -	124
CSORDÁS JÁNOS versei: Hogyan köszönjem meg?, Mit adhat az ember?, Te fekete-fehér - - - - -	135
SZEPESI ATTILA versei: Alvó lány, Használt cipők - - - - -	136
BERTHA BULCSU: Tűzgömbök (regény, II. rész) - - - - -	137
HAJNAL GÁBOR versei: Keddről szerdára virradó éjjel, Boszor- kányéj - - - - -	149
TÉNAGY SÁNDOR versei: Tudósítás, Aztán újra kezdjük - - - - -	150
GÁL ISTVÁN: Babits és Szabó Dezső - - - - -	151
GERGELY ÉVA: Halandzsa (tanulmány) - - - - -	159
DALOS GYÖRGY versei: Gyerekkor, nyárutó, Morbus logicus - - - - -	167
BAJOMI LÁZÁR ENDRE: Francia krónika (Schöffer - avagy: Mindenki magyar?, Ismét az Írószövetségről, „Strukturalista matiné”, Sade-izmus, Fantomas halála, Francia vonatkozású könyvek) - - - - -	177
RÓNAY LÁSZLÓ: Költő a „csillagtoronyban” (Jékely Zoltán köl- tészetről) - - - - -	178
TÜSKÉS TIBOR: A pécsi irodalom kistükré VIII. - - - - -	187
A Jelenkor krónikája - - - - -	191

KÉPEK

ERDŐS JÁNOS rajzai - - - 102, 115, 123, 134, 166, 176

A borítón és a műmellékleten Erdős János rajzai

JELENKOR

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-32, 50-00. F. k.: Braun Károly;

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Postafiók 175. Telefon: 13-05.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kerjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hirlapirodájánál. (Budapest; V.; József Nádor tér 1.) Évi előfizetési díj 72.- Ft. Egyéni előfizetési csekk száma száma 60 068. Közületi előfizetési csekk száma: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egy számlára.

69-7208 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

Vásárfia

*Senki se mondta,
hogy a halnyelű bicska sárkányölő kés,
én találtam ki. Csak úgy magamnak.*

*De magamat se csaptam be:
nemcsak elhittem, tudtam is,
hogy sárkányölő kés a halnyelű bicska.*

*Négy fillérem hiányzott a huszonnégyből.
Hitel nem volt, alkudni nem akartam,
hát szedtem a sátorfámat.*

*Vásárfia híján anyám se tudhatta,
mit is akarhatok,
s milyen nincs-kincset rejtek a vánkos alatt.*

*Apám dűnnyögve tekerte föl a kapcát:
„Valami sárkányölő kést,
vagy mi a francot emleget ez a bűdös kölök.”*

*Akkor pusztá kézzel is kiálltam volna,
eszembe se jutott,
hogy tegyvertelenül nem lehet győzni.*

*Vagy talán sárkány se volt?
Az nem lehet, mert napra-nap találkozom
hol a hét-, hol a tizenkétféjűvel.*

*És a bazárosnál ma is szabott árak vannak.
Meg hogy: „Hitel nincs, ne is kérjen.” Alkuról se lehet szó.
De vásárfia nélkül se maradhatok.*

Majális

*A kisbíró kidobolta hogy megrendezik
a nemzetközi majálist
madarak és ták napja tedőnév nélkül
s a bantu négerektől kezdve
az esetleges marslakókig bezárólag
bárki megjelenhet
a belépés
nemcsak legénységi állományú egyéneknek
díjtalan*

A közhírrétételt jelző tramtara után
még azt is hozzábiggyesztette
hogy bár nem lesz rendőrökordon
útlevelet se kérnek senkitől
továbbá
kiiktatnak mindennemű vegzálást
s vígan jöhetnek
az ortodox valamint a neonacionalisták is
(persze kizárva mindenféle összeesküvés
puccs területi igény határkiigazítás
meg egyéb hőzöngés)
de azért nem baj ha a vehemensebbek
és a túlzottan önérzetesek
saját jóltörlögött érdekükben otthon felejtene
minden szűrő-lövő alkalmatosságot
pokolgépet atombombát miegyebet
beleértve a bugylibicskát is
(a libacombokkal majdcsak elbánunk valahogy)
mert írva vagyon
mindazok akik fegyvert fognak
tramtara tram tramtara tram

Kiröhögték a kisbíró
jé ilyen naiv hülye is akad még
nahát nahát
ugyan hol él maga fater

Pedig lehet hogy a fentieket nem is mondta
csak szerette volna mondani
mert úgy istenigazában a szívéből jött volna
tehát csak gondolta
vagy még gondolni se merte
mert sose lehet tudni hátha

Az eső dobolására fölriadt álmából
tramtara tram tramtara tram tratam
ajaj nehéz dülőre vinni a dolgot
bizony még az ideodaszaladgáló
nagyeszűeknek is egyre nehezebb
hát akkor hát akkor
az idén alighanem megint fuccs a majálisnak
tramtara tram tramtara tram tram tratam

De majd jövőre
de majd
de

Hivatkozások

*Ez a malacrózsaszín képű,
feminin-allűrökkel mimeskedő,
kissé a fenekére-hizodalmas,
széltépte-boglya-fejű ifjonc
előszámlálná
Hunyaditól kezdve Kodályig
legkiválóbb atyánkfiait,
a kordivat – vagyis a hosszú haj –
igazolásaképp.*

*Csakhogy a fent nevezettek
és a től nem soroltak
– éppen a kordivatnak megfelelően –
nem holmi kenőmájas-szerű
nyim-nyám alakok voltak,
de férfiak a javából:
vagyis tettek egyet-mást
szívükből-lelkükből,
teljes elméjükből
és minden erejükből,
hogy ne csupán a hosszú haj ürügyén
lehessen majd hivatkozni rájuk.*

Túlzó

*Van idő bőven, kerek egy óra
az indulásig.*

*Csomag csomag hátán,
súlyos az egyik, fontos a másik.*

*Még itt a parton el kellene dönten
a vízbedobálás rendjét,*

*mert ha netán süllyedni kezd a hajó,
mindnyájan idegesek lennénk;*

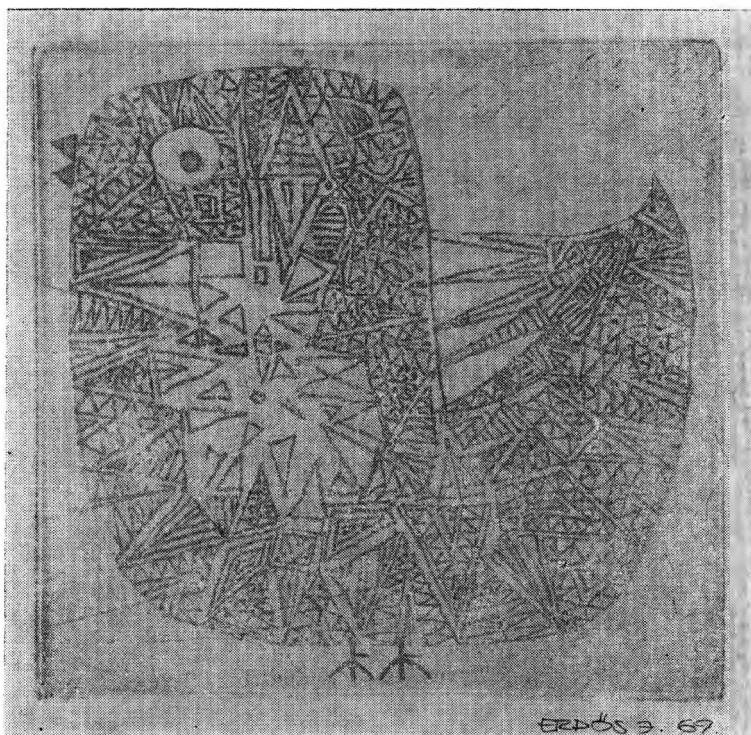
*ki-ki hadonászna, veszékelne,
hogy megmaradjon minden csomagja.*

*Most kellene dönten. De hagyom,
s te is. Ő is hagyja.*

De azért

*Mindenki mindig
ellene mond a gonosznak;
még ellenségünknek sem
kívánunk semmi rosszat;*

*de azért nem lenne
egészen hiábavaló,
ha tetten lehetne érni,
hol,
mikor,
hogyan
rontódik el a jó.*

Előjáték

A Tiszták pécsi nézőközönségét a színműnek a helyétől jó kétezer kilométer, az idejétől hét évszázad választotta el, ésjárásától pedig egy egész világ. Ennek áthidalására készült ez az előjáték. A darab lábraállítása közben azonban az lett a véleményem, nem késő tán, ha ezt a föladatot a drámai akció során maguk a szereplők – a jelmezes hősök – teljesítik; az előjáték így elmaradt, a szövegből is. Lenau idézett sorait Tóth Árpád fordította.

Afféle pedagógusi tanulmányi csoport érkezik egy magaslati vár kapuja elé. Először járnak itt. Nehéz kapaszkodót pihegnek ki magukból; iszonyú mélységbe tekintenek alá. A vezető óvatosan segíti a nőket a legmagasabb pontra.

Vezető: Ott különösen tessék vigyázni. Akit innen löktek vissza, kétszáz méteren hányt a bukfencet egyvégtében. Ha ott megállt. Mert hisz még azután is van mélység. Ezerkétszáz méter magasban vagyunk.

I. Férfi: Folyt még itt is harc?

Vezető: *(a szikla széléhez vezeti.)* Egy kicsit lejjebb. Legalább kétszáz francia zuhant innen oda le.

II. Férfi: Kétszáz „franciman”, ahogy akkor itt még hívták őket!

I. Férfi: Gyomorfordító mélység.

Vezető: Igen; ott is, amott is. Csak ott nem. Méltán gondolhatták a védőik bevehetetlennek ezt a kis várat.

II. Férfi: Az is volt.

I. Férfi: Mégis bevették.

II. Férfi: Árulással.

I. Férfi: Az ilyen „hős helyek” mindig árulással esnek el.

Vezető: Igen. A hős helyek általában elesnek.

II. Férfi: Sem hely, sem ember nem „hős”, amíg el nem esik.

I. Nő: Mintha repülőgépen ülnénk. Brrr, ezek a felhők. Na, ott nyugat felé most kitisztult. A nap ott már Spanyolországban süt?

Vezető: Andorrában. Ott balra pedig, ott megy valahol a Toulouse–Bordeaux-i autótűt. Engedelmmükkel tehát... *(Maga köré inti a többi. Azok oda is gyűlnek, kivéve az I. férfit.)* Bár van köztünk, aki nálam sokkal mélyebben tanulmányozta, amit e helyről tudhatunk, engedjék meg, hogy kis tanári csoportunk előtt én elevenítsem föl, amit mondani szoktam, most már mondani merek diákjaimnak is.

I. Nő: Ne várjuk meg André bácsiékat?

Vezető: André bácsi minden március idusán megteszi ide a maga zarándokútját: ötszörte többet tud valamennyiöknél. Kik maradtak hátra vele? No persze, Charlotte, meg Robert! Azt a leckét hallgatnám én is szívesebben, amit ők kapnak az öreg pihenői alatt. Az enyém röviden: Ennek a csaknem toronyként meredő csupasz sziklaszálnak tetején ez a kis fennsík, ezzel a kis erődtímeny-nyel, ez volt az albigens néven ismert középkori nagy népmozgalom utolsó ellenállási fészke. Itt fejeződött be történelmünk tán legnagyobb, mert leg-tökéletesebb népirtása.

I. Férfi: Nocsak!

Vezető: Helyesbitek. Itt sem fejeződött még be. Utóirtások másutt is folytak. De egy nemzet, egy civilizáció mégis itt semmisült meg.

I. Férfi: Egy eretnekség!

Vezető: Egy virágzó birodalom élt itt, Spanyolország és Olaszország között; függetlenül Franciaországtól. Olyan civilizációval, olyan külön nyelvvel, hogy Dante eredetileg azon akarta megírni a Divina Commediát. Ez ellen fogott össze a kor két legnagyobb hatalma, a pápa meg a francia király, no meg az árulás. Így irtották ki. Az akkori műveltség szívét.

I. Férfi: Nem azt! Az eretnekséget.

Vezető: Eretnek fészket sok helyütt kiirtottak. De nem úgy, hogy együtt az egész népet, a fészektartó fát, az egész erdőt elpusztították volna.

I. Férfi: Ugyan! A nép megmaradt; ahhoz senki sem nyúlt.

Vezető: Csak a lelkéhez. De aztán a test is „vaporizálódott”. „Összeolvadt” a franciával.

I. Férfi: Annak egy része lett! Abban talált helyet!

Vezető: Mint gödölye az óriáskigyóban.

I. Férfi: Kemény megfogalmazás. Ön erre-való származék? Provence-i, aquitaniai?

Vezető: Burgundi vagyok. Törzs francia.

I. Férfi: Sejtettem. Hogy rögtön olyan egyenesen hajszolja az eszméit; olyan szemellenzősen.

Vezető: Az igazság irányában! Ha egyszer megvan az igazság. Ön nyilván nem burgundi.

I. Férfi: Provence-i vagyok. Helyesebben béarn-i.

II. Férfi: No, így már nyugodtabban nézem ezt a hirtelen nekiforrósodott dárda-törést.

Vezető: (a többihez.) Hát akkor folytatom ezt a kis ciceronéskedést. (I. férfihöz.) Nem, az eretnekséget nem tűrhették! A szabadságot, a szelídebb, emberibb erkölcsöket. Annak a társadalomnak az egyéni jogok iránti türelmességét; az egyenlőséget nem tűrhették. Hogy legalább három századdal előttük járt. Illetve, hogy ők voltak elmaradva legalább hat századdal, mert az az akkori életforma itt tulajdonképpen a római folytatása volt. Egy Róma a barbárok nélkül! Egy *Civitas*, nemcsak *Dei*, hanem *Deorum*, amely átvészelte a népvándorlást. A maga északi erdőlakói az életnek ezt a déli édességét nem bírták nézni irigységükben távolról sem, a trubadur műveltségnek, költészetnek és igen, a szerelemnek ezt a meleg világát, amely előtt még milyen út állt!

I. Férfi: S amely közben a legönkínzóbb, legélettagadóbb eretnekséget termelte ki magából. Mondhatnám, a halál felekezetét.

Vezető: Bizonyáságul, hogy volt ereje és esze és – hite! – kitapogatni még az életem túli utakat is, a másvilág felé kapaszkodókat. Különben már többször ki akartam igazítani a szavát. Valahányszor eretnekséget mondott, vagy akár mint az imént is: felekezetet. Ez a hely egykor egy vallás védbástyája volt! Ezek közt a falak közt egykor egy nagy egyházfejedelem dacolt a bűnnel.

I. *Férfi*: Túlzásnak érzem, mert hisz az albigensek hittételei... Engedelmeivel itt én veszem át a kalauzolókat. Épp az albigensek világképéről, a manicheizmusról készítek akadémiai dolgozatot.

Vezető: Most fejeztem be a doktori tézisemet róla.

I. *Férfi*: Manes, vagy Mani – a perzsák nagy prófétája, vagy filozófusa? – már a III. században meghirdette a nagy tant. Hogy a világ teremtése nem egy, hanem két isten műve, Két „princípium”. Az egyik végtelenül jó, a másik végtelenül rossz. Érve valóban lebirhatatlannak tetszik. Mert ha csak egy véghetetlen jó isten volna, hogyan tűrhethetné a rosszat? Hogyan hívhatta egyáltalán létre? Ez a két erő küzd a világban. De bennünk is. A jót, az igazat a lelkünkkel ismerjük fel (és ismerjük meg egész mivoltában), a rosszat a testünkkel tapasztaljuk meg, (és tesszük magunkévá) ugyancsak teljes mivoltában.

Vezető: Már az elejétől fogva hamis!

I. *Férfi*: Elképzelhető, hogy a világnak és a mi éppoly ellentmondásos életünknek ez az egyszerű magyarázata mily rohamszerűen szedte a híveket épp a leg-egyszerűbb szívek és elmék körében.

Vezető: Ez is téves! A tudósokat is meghódította.

I. *Férfi*: S egyszer csak a tan már Lombardiában van, aztán a Balkánon, aztán itt. Mert épp oly egyszerű a megoldás is, a kettősség legyőzése: az üdvösség útja. Rettenetes, de éppen az egyszerű elmék, a szenvedő szívek képesek rá. Le kell győzni a testet. Így válunk ismét azzá, ami a teremtés kezdetén voltunk, énünk jobb részévé, makulátlan szellemekké.

Vezető: Sehol semmi nyoma, hogy az albigensek a Jó és a Rossz istenségét egyenlőnek tartották! Ezzel csak vádolták őket. Bizonyosak voltak a Jó győzelmében.

I. *Férfi*: (a többihez.) Manes, vagy Mani sokat utazott. Világképének megalkotásakor fölhasználta a hit és bölcsélet addigi eredményeit. Nemcsak Jézusét és Platót, hanem Zoroaszterét és Buddháét is. Hogy ismét tiszta lelkek legyünk, a Jó istenség örök-boldog alattvalói, annak két ösvénye van. Minden földi élet egy-egy penitencia. Elszenvedett bűnhődése után a lélek új és új testbe költözik, mind kevesebb vezekelnivalóval. A másik ösvény, ha mi magunk meggyorsítjuk a bűnök letudásának, a lélek megvándoroltatásának évmilliónyi idejét. A legszebb lázadással. A test zsarnokságának erőszakos megdöntésével. Így szokás magyarázni?

Vezető: Elemi iskolában. Mert ettől még példás keresztények is lehettek volna.

II. *Férfi*: Hát kegyetlen egy tükröt tartottak, az bizonyos, a kereszténység elé.

Vezető: Első híveitől Krisztus is olyan zord életet kívánt, aminőt később csak a kolduló szerzetek követtek. Teljes megtartóztatás az anyagi javaktól, a test örömeitől, még a családi élettől is. Az albigensek megkereszteltjei, „beöltözött”-jei nemcsak húst nem ehettek, de tojást, tejet, sőt sajtot sem: semmit, ami nemzés révén kapott létet. Nemcsak fegyvert nem foghattak, de esküt sem tehettek. Állandó lakásuk sem lehetett. Szüntelen vándorlásban s a legszegényebbek módján úgy kellett élniük – magukkal példázva az igét – mint az első apostoloknak.

I. *Nő*: Borzalmas.

Vezető: Egyáltalán nem volt borzalmas önekik. A hívek nem életük kezdetén lettek az egyház tagjai, hanem csak akkor „öltöztek” be: akkor vették föl a *Consolamentum*-ot, amikor minderre a lemondásra elég erősnek, – elég tisztának – érezték magukat. Rendszerint életük vége felé. Amit épp ezért elég szabadon szabadon éltek le. Betelni a föld csábításaival, ez is egy módja elfordulni azoktól.

I. *Nő*: De aztán – megbocsásson – az az eszelős aszkézis!

Vezető: Akkor kapták a legtöbbet.

I. *Nő*: Olyasmikben hinni! Nem lehettek normális állapotban.

Vezető: Semmiféle hit nem normális állapot. A hitet pedig ők épp a logikával fokozták. Ennek folytán azok az országfutó jámbor emberek és asszonyok méltán hitték, hogy a test e megtöretése, vagyis a lélek e győzelme után a lélek nem vándorol tovább, hanem most már egyenest megtér az örök fényességbe; az üdvösségbe, ahogy a keresztények nevezik. Más hívők másként nevezték. Nirvánának például. Ezért mentek ezek a *bon-homme*-ok oly könnyen a halálba, néha már-már az öngyilkosság útján is. Ezért nem akartak gyermeket. Ezért nem zárták karjukba azt éppen, aki iránt – gyönyörre gyúltak!

I. Nő: Ez aztán igazán nem normális. Ez már semmiképp nem férhet be a mi fejünkbe.

Vezető: Ezért nem vagyunk már keresztények! „Az életbe kell beletörödni, nem a halálba. A halál a leggyönyörűbb ígéret. Nem ijesztő csontvázként kellene ábrázolni, kezében kaszával, hanem mosolygó angyalként, aki jobbjobban az édenkert aranykulcsát hozza!”: Szent Teréz mondja ezt, mindazok nevében, akik még keresztények voltak, – Jézus módján! Mert „minden e világban csak a testnek kívánsága, szemnek bujálkodása és életnek kevélysége, nem az Atyától vagyon”. Hanem a Gonosztól, írta János apostol az ő „gyermekcekséi”-hez intézett első levelének második passzusában. A testi szerelemről pedig, az asszonyokról Szent Pál írt imígyen a Korinthusbelieknek: „Jó az embernek szűzen maradnia” és tanácsolta ennek alapján még Szent Ágoston is a házasságtól való megtartóztatást; hogy a föld meddősége is siettesse Isten országának eljövetelét.

I. Férfi: Vagyis ők voltak az igazi keresztények?!

Vezető: A még hinni tudók! A *hívek*; úgyis hívek, hogy az ősi hithez is hívek.

I. Férfi: Hát most már, igazán, hagy el a béketűrés! Ilyen dicsfénybe emelni azokat a szerencsétlen tévelygőket! Igenis tévelygőket. Nemcsak a szó teológiai értelmében. A sexualpatológia legközönségesebb értelmezésében! Csak az ifjú hölgyek jelenléte akadályoz meg, hogy fölfedjem, milyen indulat fűtötte azokat a jámbor albigenseket, akik a pillantás-váltást is megtiltották a másneműek között, de akiknek vallási előírásuk is volt arról, hogy férfi férfival, nő nővel járjon és háljon...

Vezető: Rágalom.

I. Férfi: Hajdani gúnynevük, a *bulgár*-ból keletkezett bugris, nem csak azt jelentette franciául, hogy *konok*, mint az állat, hanem azt is, hogy állattal szerető; szodomista.

Vezető: Aljas mende-monda.

I. Férfi: Mondjak még egy pár ilyen csinos mende-mondát?

Vezető: Rájuk mer még most is sarat dobálni? Csak ezen a kapun kivonulva kétszáztizzen mentek oda le önkéntes tűzhalálba 1244 márciusának azon az emlékeztető napján, élükön öreg püspökükkel.

I. Nő: Végre, André bácsiék!

(Fölérkezik hát André bácsi is; hogy milyen korú, arra abból lehet következtetni, ahogy kísértője, egy fiatal nő támogatja; még ülőhelyet is törölve neki egy sziklán.)

Vezető: Most ismételd meg; ő előtte!

I. Férfi: (vonakodik.)

Az öreg: Ez a két úti angyal legutóbb épp itt alattatok ültetett le egy kis szuszszantásra. Jó adag lehallatszott a vitátokból. Még mindig az a téma? Hogy ki lehet-e irtani gyökerestől nemcsak eretnekséget, hanem egész vallásokat, egész népeket is? Ne szenteskedjünk; ki lehet irtani. Fegyverrel – karddal vagy lándzsával mindent lehet.

I. Férfi: Csak a hegyükre ülni nem lehet.

Az öreg: Egy szurony hegyére nem. De ezret egymás mellé illeszteni s még egy párnát is fölébük a legkényelmesebb karosszék. A zsarnoknak a legkéjesebb. *(Fölkel, körbejár, ismerősként megcsodálja a tájat.)*

II. Nő: Tessék pihenni még.

Az öreg: Micsoda kilátás. Évről évre szebb. S ez a derék sziklaszál. „Három élményt ad egyszerre” írtam le magamnak valamikor. Geográfiát. Történelmit. A harmadikat, az erkölcsit, érzem az utóbbi fölkapaszkodásaim után a legnagyobb-nak. Hogy valóban, beleegyezhetünk-e csak visszamenően is az ilyen genocidiumokba.

I. Nő: Beleegyezni? Népiirtásokba!

Az öreg: „Eltüntetésébe.” „Beolvasztásába.” Mert hisz erre erős bennünk a hajlam. Kiváltképp a történelemírókban. A tragédia-szerzők lám, mindig egy-egy ember elveszejtését viszik színre; az szívet érint, ahhoz tódul a közönség. Egész nemzetek kiirtása – az más. Kivéve épp a legutóbbi évtizedeket. Korszakunk nagy problémája, igen, megismétlem: a népiirtás! Nincs ember, akit ne fenyegetne, hogy valami köz-bűn, vagy köz-félreértés folytán kiirtsák, nem mint egyént; mint csoport-tagot! Vagy, hogy ő irtson.

I. Férfi: De itt nem egy népet üldöztek. Épp ez volt köztünk a vita. Csak a nép egy töredékét, az eretnekeket.

Vezető: Hozzácsapva az eretnek-gyanúsakat. Meg az eretnek-védőket! Hogy megszerezzék, amire a foguk fájt.

I. Férfi: Megvolt nekik is a maguk szent hite! A rosszról, mely megrontja a világot. A hitük szerinti bűn ellen tették, amit tettek. A számukra tűrhetetlen bűnök ellen.

Vezető: Nem volt még népiirtó, aki ne kent volna tűrhetetlen bűnöket a népre, melyet be akart – kebelezni.

I. Férfi: Az csak folyomány volt, a bekebelezés.

Vezető: A „beolvadás”. Inkvizícióval!

I. Férfi: Tudománytalan így beszélni arról is. Szent Domokos mégis nagy egyház-atyja volt.

Vezető: De még nagyobb gyilkos!

I. Férfi: A dominikánusok...

Vezető: Gyilkosok!

I. Férfi: Már bocsánatot kérek! A történelem áramát mentették meg egy mérgezés-től. Szerényebben. Az ő hitük szerint.

Vezető: A farkas hite szerint! Aki pontosan ilyen patak-méregtelenítés ürügyén falta föl a bárányt!

I. Férfi: Ez már igazán sok! Részemről nem folytatom. Itt a döntőbíró, eleget halott, hogy kimondja a kerek szót az albigens-ügyről.

Az öreg: Különös helyen vagyunk, bizonyos.

II. Nő: Csak csendesen.

Az öreg: Az eretnekeknek ebben az utolsó ellenállási fészkeben eredetileg, az ostrom elején körülbelül csak ötven teljesen „igazi” hívő volt; a többi várnép, katona; jobbra zsoldos. A kapituláció föltételei, az inkvizíció kikötései szerint még a nyilvánvaló albigensek közül is csak azokat várta máglya, akik nem voltak hajlandók átesküdni a pápai hitre. Nos, a meghökkentő, hogy nemcsak a hívők nem tagadták meg a hitüket, de a várnépből és az őrségből is több mint százötvenen vállalták az önkéntes halált.

I. Férfi: A vakhitűek!

Az öreg: Az egyik tizenkilencet hitt, a másik huszat, hogyha innen nézzük. Hinni, egyáltalán, hogy az mi; ez volna itt igazán a megvizsgálandó.

I. *Férfit*: De *azok* hite! És amit miveltek! Az imént mondtam egy-két adatot. Hadd folytassam...

Az *öreg*: Fölösleges. Mocskok, aljasság; szexuális téboly...

I. *Férfit*: Na, ugye, mondtam!

Az *öreg*: Ami a világi és egyházi iratokban fönnmaradt – márpedig adat csak ott maradt fönn róluk –, az valóban förtelem búzló trágyadombja. De a – hóhérok megfogalmazásában. Nincs tudtom szembenálló népcsoportról, melyre annyi vádat halmoztak volna, annyi becsmérést, legyalázást, ócsárló dühöt. Ahány akta, annyi elmarasztalás, följelentés vagy rágalom alapján.

I. *Férfit*: Tehát?

Az *öreg*: Tehát! Van izgatóbb, mint rágalom-özönből kifogni egy vesztett ügy – igazát? Mert költők sejtették csak eddig azt, hogy kik is lehettek ők, a máglyát-vállalók.

I. *Nő*: Akik ezen a kapun kivonultak...

Az *öreg*: Lenau írt róluk, annak a tájnak szülötte, hol egykor éppúgy szárnyallt ez a hit, messzi Magyarországon... Gyerünk be.

II. *Nő*: Gyerünk a várba.

Az *öreg*: A különös, hogy nem is vár ez itt. Templomnak épült. Ablakain át úgy árad be és bent úgy keresztesződik a napfény, ahogy a napimádók szentélyeiben. Napimádók voltak! – van erről is még – rágalom! És, hogy itt őrizték valaha a középkor nagy kincsét is, a Grál-t! De lépünk be, éljük bele magunkat abba, amik ők lehettek.

(Zene, a szín elsötétül)

(Egy hang szaval.)

Amért küzdöttek, hősin, kardra kelve,
amért máglyára mentek énekelve,
mi volt az? Tán fényes látó szemük
bevillant, bár balsors tört ellenük,
a Szent Szabadság felismert szívébe,
s imádták, máglyáknál is hőbben égve
vagy bennük csak halk sejtelve borongott,
míg kinok közt járták a bús porondot,
s nem több? – ám hősi emléküket éppen
ezért kell gyászba s fénybe szőni szépen:
oh lehet-e a szép, szabad vágy talmi,
ha, ki csak sejtí, már kész érte halni!

(Külön-külön megvilágításban látjuk, hogy a szereplők miképp öltik föl igen egyszerű – a jelzésnél alig erősebb – középkori jelmezeiket. Az „öreg” a káthar püspökök tekete csuháját kapja. A „vezető” a: várúr. Az I. Férfit: a pápai legátus; az I. Nő: a várúr felesége; a II. Nő a várúr hajadon leánya.)

INTERJÚ TÜSKÉS TIBORRAL

A vonat imbolyog a decemberi szélben. Hiába meredek ki az ablakon, a messzeségben alig sejthetők a falvak. Méteres hó takarja az egész országot. A vonatok két napja ismét járnak, de az arcokon még bizonytalanság. A kalauz egy másik kalauzt helyettesít, felszerelése hiányos. Nem tud jegyet adni, nem fogad el taxirendelést, nem tudja megmondani, hogy hová, mikor érkeznek a vonatok... Az emberek csodálkozva ülnek az ablak mellett, furcsállják, hogy télen esik a hó, fagyos szél nyargal a mezők és erdők között. – Haditervet készítek: „Szentlőrincen kiállok a peronra, Pécsen elsőként ugrok a vágányok közé, és futásnak eredek... Így talán majd a taxik standjához is először érkezem...” Tervemet fegyelmezetten betartottam. Vad vágóban tettem meg az utat a pesti gyorstól a taxiállomásig. Valaki a tumultusból többször rámkiáltott, de nem törődtem vele. A taxiállomáson egyetlen egy taxi sem várta a pesti gyorsot, de az utazni vágyók már öten-hatan összegyűltek. Hála a pécsi organizációnak, a tumultusból kiáltozó „valaki” az üres taxiállomáson rámtalált. Tüskés Tibor volt... Fél óra múltán aztán mégis előkerült egy kocsi, s Tüskéssel valamint néhány

másik emberrel, akik lakodalomba készültek valahová, bepréselódtünk...

Tüskés Tibor az előkelő Magaslati úton lakik, közel a Pálos templomhoz, az igazi város és a kertek villák határvonalán. Mögötte a hófedte Mecsek, erkélye alatt pedig a gözölgő, fénylő város. A gazdagon berendezett három szobából egy, az erkélyes, a családfő kényelmét és munkáját szolgálja. Modern bútorok, heverő, natúr, falra szerelt könyvespolc, íróasztal, tengerzöld írógép, a falon Martyn és Borsos kompozíciók. Mindenütt, minden szegletben a kiegyensúlyozott és mértéktartó ízlés uralkodik, vagyis a feleség. Így gondolom, így sejtem... Az asztalon album, régi fényképek... A fényképeken nyár, nyolc-tíz évvel korábbi, sohasem volt, hihetetlen nyár. Balatonpart, parasztudvar, rönkök, fák, oldalt egy klozet. A fák előterében, s a rönkök előtt írók. Egy, kettő, három, négy, öt... Öt író és öt feleség, vagy öt író és négy feleség...? Mindegy ma már... Az öt író közül három vagy négy elvált az akkori feleségétől, és megvált akkori környezetétől, fáktól, rönköktől és a fiatal-ságától is. Nem tudom, mit csináltunk akkor mi azon a parasztudvaron... A fényképeken ez nem látszik... A fényképeken csak állunk, ülünk, nézünk, az arcokon szépség és grimasz... De egyébként?... Öt író együtt vikendezik, vagy nyaral? Ma már ez hihetetlennek látszik, szinte bizarnak... Pedig itt vannak a képek, agyba főbe fényképeztük egymást, s ha jól emlékszem, egy Balaton-térkép vizébe a nevünket is odakanyarítottuk valamennyien... Egyik fényképen az ülő sorban az asszo-

nyok, az állóban az írók. Furcsa most látni a rönkön üldögélő elhagyott asszonyok sorát... Tüskés Tiborra mindez persze nem vonatkozik. Jelen van, ott áll a képek közepén, szélén, de máig sem vált el a feleségétől, pedig velünk barátkozott, mi több, főszerkesztő volt akkoriban. – A fényképek mellé csakhamar wodka kerül és étel, majd kávé és szivar, pasztell nyugalom, Tüskés baráti, vendégszerető arca, eltűnt aggodalmait. Eszembe jut Veres Péterrel folytatott párbeszédének dedikációja: „Bertha Bulcsunak közös szerelmünk, a Balaton kék ege alól, baráti szeretettel...” Eszembe jut a régi kávéház, a Kossuth Lajos utca, ahol éjfélutójában sétálni szoktunk, amit akkor még az egész város Király utcának hívott, s ahol az idősebbek örökké a Nick féle söröző helyét mutogatták, mint egy sebhelyet. És a társbérlet, ahol laktak akkoriban, és a leánygimnázium könyvtára, ahol külön munkára és menedékre lelt. Poros szűk szoba, magasan, tetőkre lehetett látni és, ha jól emlékszem, a Kálvária. Éppen befért oda egy tanár, egy asztal, egy szék. Én borzongtam ott, mint vendég, mert elméletileg bármelyik pillanatban beléphetett volna egy leánytanuló, valamelyik szép diáklány, és rebbenve mondhatta volna, hogy: „Baudelaire”... És közben az ajkak lazán, várakozva pilledtek volna el, íróasztalnyi messzeségben. Elég gyakran megfordultam ott, de egyetlen valószínű esetre sem emlékszem, egyetlen kopogtatásra, egyetlen arcra sem. Talán nem is könyvtár volt az a szoba, hanem valami más. Tüskés mint tanár, mint főszerkesztő, mint esszéista, mint színikritikus, mint előadó, mint takarékoskodó... Hat arc, tíz arc... Sok arca volt és azt hiszem, ma is sok arca van, így elég nehéz lesz az igazit, a legbelsőt megközelítenem.

1930-ban született Balatonszántódon. Apja vasutas. Hat éves koráig a vízparton élt, aztán Nagykanizsán, majd egyetemi polgárként Budapesten. Fiatal tanárként Dombovárban mutatkozott be, de első sikerei már Pécsen örvendeztették meg. Pécs minden vonatkozásban a kibontakozás városa. Néhány év alatt, mint irodalomtanár, nevelő, „népben, nemzetben gondolkodó” kultúrember, közismert lett. Esszéi, kritikái, jegyzetei sorra helyet kaptak a Dunántúli Naplóban, majd a Jelenkorban, s minden irodalmi folyóiratban, szellemi fórumon. Négy önálló műve jelent meg (Pécsi Múzsza 1958; Párbeszéd a Balatonról 1968; A déli part 1968; Irodalmi nevelés 1969). A Jelenkort 1959–1964-ig szerkesztette. 1964-től Pákolitz Istvánnal együtt a Jelenkor-Magvető sorozat szerkesztője. A nagysikerű Dunántúli antológiát válogatta, szerkesztette, előszavazta. Szociográfiai írásai mind üggyé váltak, vihart és pereket támasztottak. Fáradhatatlan... Amikor a Jelenkor főszerkesztői székétől megvált, sokaknak úgy tűnt, hogy Tüskés távolodik az irodalmi közélettől. Érdekes módon pontosan a fordítottja történt. Tüskés Tibor ma négyszer többet ír, mint főszerkesztő korában, szava, véleménye jelenvaló. Mindez egyszerre utal Tüskés kvalitásaira, és irodalmi közéletünk egészséges, erős szervezetére.

A wodka fogy, jólesik. Nem szabadna innom, tönkretesz. Tüskést nem, erős, csontos paraszt alkata van, csak az arca értelmiségi. Tüskés csak ünnepeken iszik valamit, vagy vendégségben, vagy részeges írók társaságában, mert fél, hogy lenézik, vagy kimarad valamiből, ami irodalmi. Józan életű, szinte példás. Néha aztán fellázad, nyugtalankodásai elkeserítik az egész családját. Mindig idejében megtér, így a rend, az egymásra épülő csiszolt szépségű munkanapok erőt, öntudatot adnak mondatainak, tartásának. Lázadásai elsősorban a képzelet lázadásai, a lélek elvágyódásai bizonytalan, bizarr szépségek felé. A wodka fogy, Tüskés felesége kétszer bejön és kétszer kimegy. Nehezen születik meg az első kérdés, félve tagolom a szavakat, mert félek, hogy elrontanak valamit a pasztell nyugalomban.

– *Mondj egy ünnepet, olyant, ami számodra a legkedvesebb?*

– A karácsony... Nemcsak azért mondom, mert most volt. Akárhonnét közelünk ehhez a naphoz, azt hiszem, az egész világon fontos ünnep. A téli napforduló már a primitív népek számára ünnep volt, az a kereszténység óta. Ilyenkor a leghosszabb az éjszaka és legrövidebb a nappal. Aztán egyre rövidülnek az éjszakák és hosszabbodnak a nappalok... Amíg ember él, szükség lesz ünnepekre. Ha az életet utazáshoz hasonlítjuk, ezek a megállók. Jó, ha az embert várják az állomásokon. Ha nem, akkor is legalább önmagával kénytelen találkozni. Szembenézni. Erre valók az

ünnepek... Augusztus 11. hármas ünnep nálunk. Nekem névnap, feleségemnek születésnap, aztán házassági évforduló is.

– *Nélkülöztl már életedben?*

– Ha most körülnézel, mit látsz? Három szoba összkomfort, gázfűtés, loggia, tetőterasz, kilátás a városra... De a modern „adósok börtönében” élek. OTP-kölcsön, öröklakás, örökös adósság. Előtte több, mint tíz év a társbérlet börtönében... S a korábbi évek? A zsiroskenyeres gyermekkor? A rámmorduló szülői sző? Nem mondom, hogy éhezünk a vasutas-apa fizetéséből, de azon kívül, hogy fölneveltek, mást nem tudtak adni. Nem proletár nyomorúságban nőttek fel, hanem zsiroskenyér szeretetlenségben. A sanyarú egyetemi évek emlékét is magamban hordom. Az ösztöndíjból csak az ebédre telt. Vacsora akkor jutott, ha maradt valami a menza konyháján, a fazékban. Tizenöt éves korom óta instruáltam. Tudom mi a nélkülözés, és ma sem akarom elfelejteni. Néha megkísért, hogy itt kellene hagyni ezt az összkomfortos életet, elmenni egy kéttantermes falusi iskolába, s ott megmutatni, hogyan lehet kultúrát teremteni.

– *Mi az, ami emberi, írói arculatodat meghatározta? Származásod, neveltetésed, eszményeid...?*

– Talán az iskola, néhány kiváló tanárom, és az első találkozás az irodalommal. Vagy még korábban szántódi életünk... Sárkányt eresztettünk, és a sárkány a nádasba zuhant... És a nyarak, a sorompó. Szántódot azzal a feltétellel adta el a tihanyi apátság a vasútnak, hogy ott minden vonatnak meg kell állni. A sorompónak nekirohantak a motorosok, autósok. Soha nem tudom elfelejteni a véres tetemeiket, s a pokrócainkat, melyekkel letakartuk őket... A vasutas gyerek életébe bejött a nagyvilág... Híreket, információkat hoztak naponta az emberek. Távoli eseményekről tudtunk, elakadt, szerencsétlenül járt vonatokról, utasokról... Szabadjegyünk volt, nyáron utaztunk... Akkor, eljutni Lillafüredre, annyi volt, mint ma Párizsba. Játékaink is a vasúthoz kötődtek, a csonkavágányon álló kocsikban bujósckáztunk, később ólmot gyűjtöttünk a kirakott vagonok ajtajáról. – A szeretet létezésére a tanáraink döbbsztették rá Kanizsán, akik pártfogoltak, magukkal vittek néprajzkutató útjaikra. A tíz parancsolatban csak az van, hogy apádat és anyádat tiszteljed, de az nincs benn, hogy a szülő szeresse a gyereket. Én elég kései gyerek voltam, a bátyám már a vasutas intézetben tanult Kaposváron, amikor én születtem. A nagykanizsai iskola társadalmi helyzetemre is rádöbbsztett, hiszen azok az osztálytársak, akiknek bíró volt az apja, vagy többszörös bérháztulajdonos, azok soha nem jöttek el hozzám gombfocizni... És a háború... Igen a háború és mindaz, amit ez a szó jelent a történelemben. Eleinte egy színházi távcsővel a kezemben bémésszkodtam a bérház tejéről. Jól lehetett látni, ahogy a Balaton tükre felett gyülekeznek a bombázó rajok, és indulnak Budapest felé. Amikor aztán az első kanizsai bombázás alkalmával a légnyomástól az óráim is megállt, letettem a színházi látcsövet. Attól kezdve, ha megszólaltak a szirénák, kimenekültem a mezőre. Én tizenhárom éves fejjel láttam, amikor a nagykanizsai piactéren katonaszőkevényt végeztek ki a nyilasok... Amikor az ásó, amivel futóárkot ástunk, eltörött a kezemben, azzal fenyegettek, hogy felkoncolnak. Megtanultam a humánus értékét becsülni. Az én nemzedékemnek, alighanem sirunkig elkísérő élménye marad ez az idő. Egyszerre hallottam a viccet arról, hogy a bérházunkból elhurcolt Ritscherékből szappan lesz, s láttam, amint könyveiket zuhogó esőben vasvellaal stráfszekérre hányták a karszalagos emberek.

– *Ha egy társadalmi, politikai koordinátarendszerben el kellene helyezned magadat, hogyan jellemeznéd arculatodat?*

– Ezen már sokat töprengtem. Irodalmunk tele van előítéletekkel. Ilyen az is, hogy urbánus és népi... Akárhogy berzenkedünk ellene, akárcsak hipotetikusan, tudomásul kell venni a magatartás jelenlétét, nemcsak visszamenőleg irodalmunkban, hanem a jelenben is... Származásom, nevelésem, műveltségem: városi, ha tetszik: polgári, értelmiségi, humanista. Eszméim és eszményeim, indulataim és érzéseim viszont oda húznak, ahol az úgynevezett népi írók álltak és állnak. Hogyan lehet ez? Talán bennem érik már csirájában az a magatartás, amely nem egymást kizáró fogalmaknak tartja a városi-humanista műveltséget és a népi-forradalmár indulatot?

A közélet, a társadalom, a politika dolgai mindig érdekelték, de csak az irodalmi megközelítés síkján. Hiszem, hogy a kizsákmányolástól, a félelmeitől, gátlásaitól, fanatizmustól megszabadult ember olyan életet tud majd teremteni, ahol a különbözőségek nem zárják ki egymást, s ahol testvérnek érezheti magát az ember. Nevezhetem ezt szocializmusnak?

– *Energiáid megoszlanak az írás, szerkesztés, tanítás, gondolkodás között... Melyiket tartod a legfontosabbnak? Létezik kölcsönhatás?*

– Az életet tartom a legfontosabbnak. Az embernek önmagát kell megvalósítania. Akár írással, szerkesztéssel, tanítással, vagy cipósarkalással is éri el ezt. Életem ilyen, vagy olyan fordulóján, utólag is, mindig azt gondoltam, azt kell maximálisan csinálni, ami éppen lehetőségként adódott. Ott van rám szükség... S a munkát nem végezheti el helyettem senki más...

– *Az írók, szerkesztők, tanárok munkája szerinted munka, misszió vagy szórakozás?*

– Kezdetben volt a kódexet író szerzetes író: Anonymus. A török harcok kora hozta a katona író. Zrínyi, Balassi. A reformáció korában megszületett a prédikátor író. A XIX. század elején a jogi pályáról startoltak az írók: Kölcsey, Vörösmarty. Volt akit a színészet kísértett meg: Petőfi, Arany, Vajda. A huszadik században belép a tanár-író típusa: Babits, Kosztolányi, Juhász, Tóth Árpád, meddig soroljam? Mi lehet bennük a közös? Németh László szavával válaszolnék: a vállalkozás. Az ügy maga mindig fontosabb, mint az elérhető cél. A feladat jobban ösztönöz, mint a remélhető siker. Az írás: magatartás, cselekedet. Az életem része. Vállalkozás: az élet értelmessé tételére, megértésére, az önmagam élete megvalósítására.

– *Véleményed szerint az íróknak ma mi a feladata a világban?*

– Könnyebbet kérdezz...

Végre nem válaszol. Sietve leteszem a noteszt, iszom egyet, szivarra gyújtok. Tüskés gondolkodik, aztán megütközve nézi, hogy milyen hirtelen átpártoltam az élvezetekhez. A feje mellett éppen kilátok az ablakon. Ismét megered a hó. Esik, hordja a szél. Jó kis hóvihar kerekedik...

– Ne legyünk elfoglaltak a mesterségünkkel szemben – mondja Tüskés.

Kénytelen vagyok letenni a szivart, elszakadni az ablaktól, hótól, vihartól. Cezurázni ragadok. Tüskés pontosan, világosan fogalmazza meg a lényegét:

– Az író világa legtöbbször egy nyelvtérület határáig terjed. Az anyanyelve határáig. Elég volna a feladatát ezen belül először tisztázni. Aztán ez a feladat, talán kitudódna, nem is igen volna ma más, mint tegnap, vagy tegnapelőtt, s lesz holnap, vagy holnapután. Írni. Ez a feladata. A tehetségével jól elszámolni. A tehetségéhez, eszméihez, fölismeréseihez hűnek maradni.

– *És a kritikusnak?*

– A kérdést becsülöm meg azzal, hogy inkább írásban válaszolok rá... Párhuzamosan...

– *Milyennek képzeled a jó közönséget, az olvasót? Mi a véleményed erről a századeleji kifejezésről, hogy „nagyérdemű közönség”?*

– A „nagyérdemű közönség”, „nyájas olvasó” – ma már elkopott szó. Biedermeier, jobb esetben szecessziós csengése van. De ne becsüljük le egészen. Annak idején e szavak lépve szíjével fogott publikumot a századfordulón megszületett modern irodalom. – A mai közönség számban hihetetlenül megszaporodott, és roppant heterogén, különféle. Az ember tragédiáját az ország egész lakossága egy időben nézheti, s ugyanez a tízmillió ember nézi és hallgatja a táncdalfesztivált is. Hogy a jó közönség milyen? Ki a jó olvasó? Aki válogatni tud, választani tud, nemcsak elfogadni. Akinek van ítélete, de meghallgatja mások véleményét is. Aki társszerzője tud lenni az alkotónak. Akiben rezonancia támad. Akiben új fölismerések születnek. Akit a nyitottság, a kitárulkozás, a befogadás igénye jellemez.

– *Szerinted ma kik olvasnak irodalmi folyóiratot? Milyen rétegekhez juthat el, mondjuk a Jelenkor?*

– Értelmiségiek, főleg tanárok, diákok. Meg akik szeretnének benne megjelenni. Az irodalmi folyóirat „hagyományos” formája, alighanem átalakításra szorul. Egy-

egy problémát, társadalmi, vagy világnézeti kérdést sokoldalúan megvilágító különszámoknak lesz jövője. Az olvasmány átköltözik a könyvtestekbe, a folyóirat az eszmélkedés, a nyílt véleménymondás, a dialógus fóruma lesz. Persze ennek is van hagyománya nálunk. A Tanú, a Válasz, a Korunk... Hogy ma a Jelenkort kik olvasásák? Ezt csak a Posta Központi Hirlapirodáján tudnák megmondani, ott is csak az előfizetőket.

– *Mint a Jelenkor hajdani főszerkesztője, milyennek látod ma a folyóirat szerkesztőbizottságának akkori munkáját? És milyennek látod a saját szerepedet?*

– „Hol van már a tavalyi hó...” – mondhatnám Villonnal. Az értékelés nem az én dolgom. Csak emlékeim, csalódásaim, eltemetett hitem, szerelmeim, kudarcaim lehetnek. A Kortársban egyszer erről már valamit elmondhattam. „Volt egy szent szándékunk: gyönyörűket írni...” (Ady). Ez, azt hiszem, így igaz. Sűrűn változtak körülöttem a munkatársak, talán nem is azonos szándékok terelték őket a lap szerkesztőségébe, a lap azonban mindig igényesebb, figyelmet érdemlőbb lett. Ma is tisztelettel és szeretettel gondolok azokra, akik segítettek munkámban, hogy a Jelenkor ne méltatlan folytatója legyen annak a hagyománynak, amelyre a Sorsunk és a Dunántúl kötelezte.

– *Az írók általában azt hiszik, jó dolog főszerkesztőnek lenni. Az írók hite reális vagy gyermeteg?*

– Lehet, hogy vannak főszerkesztők, akiknek nagyon jó dolguk van. Nekünk nem volt az. Nem vezettünk delegációt, mégcsak tagokként sem jártunk külföldön. A szerkesztőknek nem adtak lakást. A kapu előtt nem állt állami autó. Egy aktatászkából szerkesztettünk. Társbérletben, kávéházban, „társadalmi munkában”, „félállásban”, de egész szívvel. A dilettánsokkal, erőszakoskodókkal, azt hiszem, nem sok bajunk volt. A jó emlékek mélyebben megmaradtak bennem. A munkatársak segítő jóakarata. Azoknak az íróknak az elismerése, akiket a Jelenkor engedett szóhoz... Mert voltak írók, akik mellé a Jelenkor odaállt, és az írók ezt ma is érzik. Azoknak a fiataloknak a bemutatása, akiknek az emlékezetében megmaradt, hogy a Jelenkor közölte első írásukat. Az elmúlt tíz évben hány „fülszöveget” olvashattad, hogy „első írásomat a Jelenkor közölte”...? Bennünket, azt hiszem, nem nagyon irigyeltek annak idején. Nem is volt miért.

– *Van televíziód?*

– Van... A készülékről csak jót mondhatok, a magyar ipart dicséri. A műsorról megoszlik a véleményem, illetve csak azt nézem, ami érdekel. Nagy dolog volt a tévé föltalálása... De még nagyobb csodát művel az ember, amikor el tudja zárni a készüléket, amikor úgy érzi, hogy már nincs rá szüksége.

– *Ha az irodalomban a műtaji határok elmosódnak, ez a művészet folyamatoságára is gondolva dekadens vagy progresszív jelenségnek tekinthető?*

– Az irodalom a művek és nem a műfajok összessége. A művek mindig előbb születnek, mint a műfajok. A líra-dráma-epika háromsága régen elavult kategória. Az persze igaz, hogy manapság a műfajok kereszteződésére, a határesetekre egyre több példát idézhetünk. Ebben is azonban annak jelét látom, hogy az irodalom – amikor a világ a betű korszaka után a kép korszakába kezd lépni – nem hal meg.

– *Sokan úgy vélik, az irodalom sorsa manapság hasonlóvá válik az alkalmazott matematika kategóriájához. Elveszti önállóságát, beépül a tömegkommunikáció és szórakoztatás flitteres testébe...*

– Az irodalom attól irodalom, hogy költészet. Nyelvi anyaggal dolgozó művészet. A tömegkommunikáció és a szórakoztatás egyszerűen más, mint az irodalom. A zaharin csak az édes ízt pótolhatja, nem a cukrot és a vitaminokat.

– *Az írói alkotásokon túl, feltételezem, hogy néhány írói személyiséget is tisztelsz...?*

– Életem úgy hozta, hogy sok emberrel, köztük néhány rendkívüli személyiséggel is találkoztam. Kodolányi János, Németh László... A velük való személyes találkozás mindannyiszor olyan szembenézésre kényszerített önmagammal, ami való-

ságos lelki-fizikai tartalommal mérhető... A férfinak ajándékát Fodor Andrásnak köszönhetem... Az étellel és az írással szembeni etikusságára Csorba Győző tanított...

– *Az elmúlt esztendőben mi volt a legemlékezetesebb olvasmányélményed?*

– Albert Camus elbeszéléskötete. A száműzetés és az ország. Ebben a kötetben van három olyan írás, amit nem lehet elfelejteni. Ezek olyan tisztá, tökéletes és egyszerű novellák, mint a tengerpart víztől koptatott kövei. S a könyv arra is példa: ne legyünk telhetetlenek. Ha egy ilyen kötetben – még Camus-ében is! – van három kitűnő írás, akkor már elégedettek lehetünk az irodalommal és az íróval is.

– *Milyen újságokat, folyóiratokat járatsz?*

– A hazai irodalmi folyóiratokat csaknem kivétel nélkül mindegyiket figyelemmel kísérem. Többet nem merek mondani.

– *Pécs életlehetőségei, szellemi kulisszái között, úgy tűnik, jól elhelyezkedtél. Véglegesnek tartod ezt a lakóhelyet?*

– Életemnek volt egy olyan pillanata, amikor komolyan meg kellett gondolnom, hogy a városban maradok-e. Hogyan-hogyanse, éppen akkor jutottam lakáshoz. Nemrég Várkonyi Nándorral beszélgettem. Megdöbbentett egy mondata: „Én, aki elődök voltam ebben a városban...” Ő szerényen fogalmazott. Engem az is még nagyobb igényre és felelősségre int, ha csupán folytatója tudnék lenni az ő munkájának... Természetesen más körülmények között, más természettel, de ugyanabban a városban... Persze nem térnek ki az életnek azon lehetőségei elől sem, amelyeket a jövő takar...

– *Min dolgozol, milyen tervek foglalkoztatnak?*

– Most éppen a tető alá hozott munka jó érzése tölt el. Vallomás a városról – könyvhétre a Magvetőnél. A Móra számára a Képes Földrajz sorozatban Magyarországról írtam – karácsonyra. Ezt megelőzően jön az Ezerszínű Magyarország című riportkötetben egy terjedelmes írásom Dunántúlról. A Tankönyvkiadó jelenti meg a Kortárs irodalom tanítása a középiskolában című munkámat. A Rippl-Rónai múzeumnak írtam Martyn Ferenc irodalmi kísérőrajzairól egy önálló tanulmányt... Szeretném befejezni A pécsi irodalom kistükré című sorozatot a Jelenkorban. Babits pécsi diákéveiről összegyűlt rengeteg adatot, dokumentumokat kellene elrendezni. S talán azokból a tanulmányokból, kritikákból is összeállna egy kötetre való, amit az elmúlt másfél évtizedben írtam...

– *Ha ma állnál életutad kezdetén, újra az ELTE Bölcsészkarára jelentkeznél?*

– Jelentkeznék, de nem tudom, hogy fölvennének-e? Hej, azok a régi egyetemi évek, 1948 és 1952 között!

– *Mint tanár bizonyára elég jól ismered a mai középiskolásokat... Mi a jellemző rájuk? Milyen többletek és hiányai vannak?*

– Megnyomorítja őket a rengeteg tananyag. Alig van idejük egyéni hajlamuk, kedvük kiélésére, az önálló fölismerések megszerzésére, a szellemi kalandozásra. A bizonyítvány mumusa a legnagyobb ösztönző. Hiába kerülnek az egyetemre állítólag a legkiválóbbak, ott újra kezdődik a szelekció: már a legelső vizsgán lesznek olyanok, akik megbuknak. Pedig amikor fölvtették őket, mind jelesen megfelelt. A továbbtanulni nem akarók nem látnak elég célt és értelmet az ismeretszerzésben, a tanulás és tudás örömeiben. Iskolareform után az iskola forradalmi átalakításán van a sor.

– *Az irodalom és a művelődésügy birodalmán túl mi érdekel még? Sport? Technika...?*

– A fű növése... A felhők járása... A madarak röpte... Ez is azért, hogy egy mondat megtalálja az állítmányát. Hogy teljesebb legyen az élet. Hogy kevesebb legyen a kérdőjel.

– *Kártyázni tudsz?*

– Játszani szeretek! Azok a kártyajátékok, amelyeket ismerek, elég szűk variációs és kombinációs lehetőséget biztosítanak. Tudod, mi az igazi játék? A bábozás! A golyózás! Meg a közös, társas éneklés. S a szellemi munkában megfáradt idegeket legjobb egy másik izgalommal pihentetni: a csuka rablására várni nyáron, Fenyevesen, a Határarokban... A halak világa olyan, mintha az ember a túlvilággal lenne

összekötve egy vékony zsinórral. Amit a halász, vadász érez, olyasmi, mint amikor az ember gatyá nélkül fürdik a Balatonban, vagy amit a réz érez, amikor ötvözik...

– *Érzel magadban valamilyen hiányt?*

– Amíg hiányt érzek, azt hiszem, addig élek. Amíg az embernek vannak vágyai...

– *Ha lehetne, lemondanál valamilyik tulajdonságodról?*

– A lépcsőházi bölcsességről. Arról, hogy az embernek csak akkor jut eszébe, hogy mit kellett volna tennie, amikor már az ajtón kívül van.

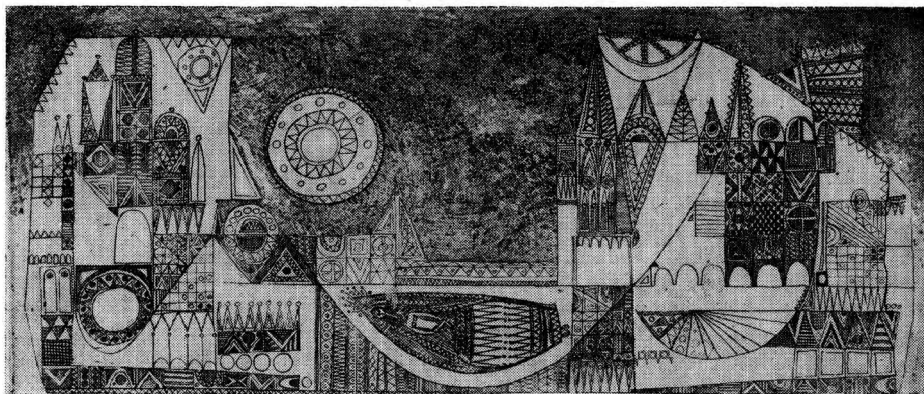
– *Artur C. Clarke, a jövő tudományos eredményeiről, felfedezéseiről készített egy előrejelzést. Sok furcsaság mellett 1990-re a mesterséges intelligencia megteremtését jósolja... 1990-ben, azt hiszem, éppen hatvan éves leszel. Mit gondolsz, a mesterséges intelligencia megjelenése hogyan érintheti az oktatást és hogyan az irodalmat?*

– A „mesterséges intelligenciára” aligha kell újabb húsz évet várni. Gondolj a holdutazásra. A komputerok sok mindent megoldanak. De alighanem húsz év múlva itt a földön még mindig késni fognak a vonatok, ha jön egy, az ideihez hasonló, kiadós havazás. S attól tartok, hogy 2000-ben bár a mainál tökéletesebb komputerok lesznek, de lesz még analfabétizmus, éhség, tudatlanság is. Amíg az embert totális hatalmak, szellemi fanatizmus, gondolkodásbeli tunyaság fenyegeti, amíg „késnek a vonatok”, az irodalom és nevelés, a művészet és a pedagógia talál magának elvégzendő munkát. Nem is keveset.

Amikor a jegyzetfüzetemet becsuktam, a szobában már égett a villany. Nem tudom, ki gyújtotta meg, észre sem vettem. Tüskés Tibor elkísért a vasútállomásra. A friss, kavargó hó elnyelte lépteinket, szavainkat... A vonat már valahol Tolna megyében járt, amikor eszembe jutott egy régi ősz. Nem is olyan régi. Egy ősz. Tüskés, feleségestől meghívott Fenyvesre horgászni. Borongós, szeles idő volt. A Nagy-berek furcsa erdejében fácánok kakattoltak egész délelőtt és egész délután. A Nagyárok hinaras vizében horgásztunk. Mi keszegre, Tüskés Tibor csukára. Mi délután négyig fogtunk vagy harminc darab keszeget, Tüskés semmit. Mégsem váltott át keszegre. Várta, egyre várta a mesebeli csukáját. Már szürkült, amikor horgára akadt a ragadozó.

– Gyere csuka! Csukácska! Csukácska! – kiáltozott Tüskés, s a halat a saját feje felett a sarjába repítette boldogságában.

A halakat megsütöttük és megettük.

Két levél a kritikáról

Kedves Barátom,

Őszintén megvallom, nem szoktam elolvasni, amit könyveimről írnak. Lehet, hogy családtagjaim fölös tapintata óv ettől. Ugyanis az ő kezükön keresztül jutok napi postámhoz, s azokat a lapokat és folyóiratokat, amelyekben valamelyik könyvemről esik szó, előre kiszűrjük. Lehet, hogy jogos önvédelemből magam szoktattam erre őket. Így bástyázom körül azt a néhány órát, amikor még nyugodtan írni tudok. Nem tudom, más kollégám hogy van vele. Aki elolvassa, sőt gyűjti a róla szóló véleményeket, az is jobban teszi, ha hallgat, és nem válaszol.

Most mindkét javallatomat megszegem. Nemcsak elolvastam kritikádat, de papírt terítettem az asztalra s válaszolok is. Annyi figyelmet, érdeklődést éreztem ki az írásból, hogy megbocsáthatónak érzem, ha megtöröm az önként vállalt hallgatás pecsétjét. S talán a magam számára se lesz haszontalan, ha szembenézek azokkal a gondolataimmal, amelyeket a kritikáról őrzök.

Úgy érzem, az irodalom – s talán az egész művészet – ügye akkor kezdett rosszra fordulni, amikor megszületett a műbírálat. Ez valamikor a tizennyolcadik század végén történt. Az emberiség korábbi történetében, a kollektív művészet nagy századaiban, így a középkorban, vagy még a legutóbbi időben is, a népművészetben, nem állt senki „közvetítő” személy az alkotó és a közönség, a mű és a befogadó közé. A könyvnyomtatás széles körű elterjedése, a folyóiratok, a sajtó térhódítása után azonban megjelentek, akik azt hitték magukról (és ezt másokkal is elhitették), hogy nekik kell megmagyarázni, „lefordítani” az író gondolatait az olvasó számára, s nekik kell az igényeket és követelményeket megfogalmazni az alkotóval szemben. Az alkotó és a befogadó, az író és a közönség közé ékelődött a kritika. Önállósult egy új műfaj. A mértékhitelesítő szerepét kezdte el játszani. Érdemjegyeket és díjakat osztott. Minősített... És mi lett az eredménye? Az író és az olvasó közti szakadék nőtt. A művészetek körül fokozódott a zavar.

Testes könyvbe lehetne összegyűjteni azokat a verseket, vallomásokat, csípős epigrammákat, amelyeket az értetlen kritikáról, a kritikusi félrefogásokról írtak. Nem lenne soványabb az a könyv sem, amely a megbukott műkritikákat, a kritikusok baklövéseit tartalmazná. A tévedések még a legnagyobbakat sem kerültek el. Ismered Tolsztoj véleményét Shakespeare-ről, Petőfi elfogultságát Goethével szemben? Kazinczy és köre Csokonaitól és Fazekastól idegenkedett. Gyulai Pál elutasította Vajda Jánost és Tolnai Lajost. És a meglevő irodalomtörténeti munkák mellett meg lehetne írni egy újabbat is, mely azokat a nagy lehetőségeket venné számba, amelyek az értetlen kritika hatására vetélődtek el. Gondold meg, mennyivel gazdagabb lenne irodalmunk, ha Berzsenyi maradék ereje nem a kamutiszemű Kölcseynek adandó válasz megfogalmazására fecsérlődik el, hanem új versekbe ömlik át; ha többen és éppen a súlyosabb szavúak közül – és még a szárszói tragédia előtt – fölismerik József Attila kivételes tehetségét? Meddig soroljam a példákat?

A legfőbb hibát abban látom, hogy a kritika nem megérteni, hanem tanítani és kioktatni akar. Elfelejtji, hogy törvényeit, esztétikai tételeit csak régi, kész művekből vonhatja le, s ezek a szabályok legföljebb a nagy alkotások utánzataira és az epigonokra illenek, de nem érvényesek az új jelenségekre. Elfelejtik, hogy a mű mindig előbb születik meg, mint a belőle kiszűrhető törvény. Már Kazinczy megmondta: a zseni alkotja és nem követi a szabályt... A kritika dolga az új értékek

keresése és fölfedezése volna, nem pedig az, hogy megcsontosodott szabályok alapján mérje a mai és holnapi jelenségeket. Ehelyett mit látok? A rendszer fölébe nő az eleven életnek. A kritikusnak fontosabb, hogy a művet be tudja valahová sorolni, mint az, hogy megértse. A meglevő, ismert jegyek fölismerése nagyobb öröm, mint a rátalálás az új organizmusra. Néhány címke, melyet a kritikusok gyártottak, ezért él tovább, s vándorol kézről kézre még akkor is, amikor az író már régen másfajta könyveket helyez az olvasó asztalára.

Nálunk a kész törvényeket, elvont tételeket alkalmazó kritikának különösképp nagy hagyománya van. Ezért alig lepott meg, amikor az ötvenes évek neofita kritikusai legjobb támaszukat – talán szándékuktól is eltérően – a Császár Elemér-féle konzervatív kritikában találták meg. Az „elvi” kritika buzgó hívei hagyományokat keresve nem a progresszív magyar kritika képviselőihez fordultak, hanem a századforduló, tételeket számonkérő, a művészet új jelenségeit kerékbetörő kritikusaival foghattak kezét.

A kritikus, aki jobban bízik nézeteiben, mint az alkotásban, előbb-utóbb öntelt és beképzelt lesz. Az Arany János-i „tudta a fene” óta az író gyakran csodálkozik: olyan dolgokat fedeznek föl műveiben, amelyekre nem gondolt, amelyeket nem tett bele. A kritikus azt hiszi, ismeri az író szándékát is, s hosszan magyarázza, hogy az író mit akart, mit írt és miért? A merészebbje még ki is oktat bennünket, hogyan kellett volna jobban, eredményesebben, sikeresebben megírni a könyvet. A legtöbb kritikusnak túl jó véleménye van önmagáról, úgy beszél, mintha valami katedrán állna. A csalhatalanság vértjébe öltözött kritika nem ismeri a kérdőjelet, a „nemcsak... hanem... is” kötőszót, a „talán”-nal kezdődő mondatot.

Pedig a példák inkább a szerénységre intenek. Emlékszem az ötvenes évek közepének egyik nagy irodalmi vitájára. Egy Petőfi utolsó napjairól szóló színpadi mű váltotta ki. A neves kritikus, egyetemi tanár „kínos és sajnálatos eltévelyedésnek”, „görbe tükörnek”, Petőfi emléke meggyalázásának nevezte a művet, s a rádió- és folyóiratbeli közlése miatt felelősségrevonást követelt. A cikkhez Illyés Gyula is hozzászólt. A neves kritikus ma már aligha venné föl válogatott tanulmányai közé ezt az írást. Illyés válasza azonban ott van kötetbe gyűjtött tanulmányai között: az egykori kritikus neve pusztá monogrammá zsugorodott már benne. A Petőfiről szóló színpadi mű pedig nemcsak könyvtestben jelent meg azóta, hanem színpadi életét is megkezdte.

Nem sokkal jobb a véleményem a kritikának arról a másik változatáról, amely eredeti és önálló szeretne lenni, amely úgy fordít hátat az esztétikai elveknek és normáknak, a szilárdnak mondott törvényeknek, hogy mércévé az egyéni véleményt, az eredeti meglátást, az első benyomást emeli. Végül is mit mondjak arról a nyomdafestéket kapott ítéletről, amely egy olvasó pillanatnyi benyomását közli velem? Szabad-e lapok és folyóiratok többes példányszámára bízni egy olyan véleményt, amelynek alapja az egyéni ízlés, a hangulat, a személyes impresszió? Bárhonnét közelítem a kritika sorsát, azt kell látnom, hogy reménytelen és képtelen dolog megbírálni egy műalkotást, egy zárt, befejezett organizmust, egy önálló életet élő szervezetet.

Aki a kritika mai helyzetét vizsgálja, még valamit észre kell vennie. Olyasmi ez, ami az olvasók véleményét is érinti. Nincs tekintélye a kritikának. Ez persze csak a tünet. Az okok vizsgálata volna a fontos. S itt nem lehet megkerülni, hogy a kritikába belejátszának irodalmon kívüli mozzanatok, legtöbbször politikai megfontolások. A kritikus nem a művet nézi, hanem azt a helyet, melyet az író egy képzeletbeli asztal mellett elfoglal. Egy intésre, egy szemhunyorításra vár, amihez véleményét igazíthatja. Nem a műről, a lényegről beszél, hanem a föltételezett képletről. A kritikából jobban megismerni a kritikus érdekeit, barátságát, mint saját véleményét. Az óvatoskodó kritika „mindent” elmond a műről (főként a „tartalmát”), de alig tudunk meg valamit a mű minőségéről, súlyáról.

Az uralkodó széljáráshoz igazodó kritika lemond az irodalom szolgálatáról, önállósítja magát, külön élete van. Nem tud egész lélekkel egyetlen jelenség mellé állni, mert hátha holnap... Ez a kritika csak „futtatni” és „elejteni” tud neveket.

Nemrég kezembe került egy összeállítás: valamelyik közelmúlt esztendő magyar kritikai termését térképezte föl. Szerzője átnézte az irodalmi folyóiratokat, és össze-számlálta, hogy egy-egy szerző könyveiről hány kritika jelent meg. A számokat a könyvkiadás adataival szembesítette, a természetes időbeli eltolódást is figyelembevéve... Azt szokták mondani, hogy a mai irodalomkritika írja a holnap irodalomtörténetét. Elfogultság nélkül mondhatom: Jaj annak a holnapi irodalomtörténetnek, amely a mai kritikán akar majd eligazodni. Az agyondédelgetett jelentéktelenségek és az elhallgatott remekművek közül kell kihámozniá ítéleteit.

Mindebből talán azt sejtöd, hogy az írók a kritikában elsősorban az elmarasztalás sérti, s azért panaszkodom, mert kifogásokat és fenntartásokat fogalmaztál meg írásodban. Ellenkezőleg. Az író, aki ad valamit munkájára, elsősorban őszinteséget vár. A kritikátlan magasztalás, a fogyatékoság leplezése, a hibák mentegetése jobban bánt, mint a rossz megindokolt kimondása, az érvekkel alátámasztott bírálat. Nem a kritikusok vetette gáncs sok irodalmunkban, hanem a körülnyázó hízélgés, a széptevő kritika, a bírálatnak álcázott udvarlás, a hibák kendőzése, a megalapozatlan dicséret és elismerés. Olvass el egy bekezdést Gyulai, Babits vagy Szerb Antal valamelyik recenziójából! Ők ismerték a kritikus fegyverének élességét. Tudtak és mertek bírálni. Nem az írók lettek azóta érzékenyebbek, hanem a mimózaelkű kritikusok szaporodtak meg.

Mit mondhatnék még a kritikáról, ha már egyszer létezik, jelen van, és számolni kell vele nemcsak az olvasónak, hanem az írónak és orvosának is? A kritika tudjon befogadni és elfogadni műveket, új jelenségeket. Igyekezzen megérteni a hagyományostól, a megszokottól eltérő magatartásokat, a gyakran egymásnak is ellentmondó, de rokon értékeket. A mű belső törvényeit, ihletének természetét kutassa. Mérje a kritikus a művet legelőször is önnön lehetőségeihez. Aztán vizsgálja meg milyenségét és minőségét. Ne feledje, hogy a mű mögött mindig ember, élő és érzékeny személyiség áll... S természetesen az sem baj, ha a kritikus fogalmazni is tud. Az élvezhetetlen „szakmai” nyelv abrakadabrái helyett egyszerűen és érthetően mondja el gondolatait. Ne féljen, hogy ha kibújik a kritika tolvajnyelvének gubancából, s közérthetően, világosan fogalmaz, vét a céh becsülete ellen.

Sok ez, vagy kevés? Nő a gyanúm, hogy a jó műkritikához csaknem annyi föltétel kívántatik, mint a jó műalkotáshoz. Talán nincsenek is külön törvényei. S ha vannak is, azok éppoly kiismerhetetlenek. Figyelemre érdemes kritikát az tud írni, aki egyszerismind figyelemre méltó író. Az a kritika elviselhető, amit az írók művelnek...

Szeretném, ha nem sértene őszinteségem.

Igen tisztelt Barátom!

Nagy figyelemmel olvastam leveledet, azokat a kifogásokat, amelyek a bírálatról az írók körében leggyakrabban elhangzanak. A kritikusnak, aki valamit is ad munkájára s meg akarja őrizni tolla tisztaságát, azt hiszem, nem haszontalan ismerni ezeket a véleményeket. Mint ahogy bizonyára az írónak is jó, ha tudja, mit akar a kritikus, amikor a művet kezébe veszi, amikor azt a csöndes, elmélkedésre legalkalmasabb pillanatot keresi, amikor gondolatait megfogalmazhatja.

Ha ehhez még hozzáveszem, hogy a műről nemcsak az írónak és a kritikusnak, hanem az olvasónak is van véleménye, s az a vélemény, melyet a közönség táplál az alkotó és a bírálat felől, egyikünk számára sem lehet közömbös, látnivaló, hogy darázsészekbe nyúl, aki a kritika kérdéseit bolygatja.

Hányszor tapasztalni manapság, hogy megoszlik az író, az olvasó és a kritika ítélete? Hányszor teheti föl a kérdést a kívülálló: kinek van igaza az irodalomban, az írónak, az olvasónak vagy a kritikusnak? Amit a közönség kedvel, azt a kritika „levágja”, s amit a kritikusok dicsérnek, amellett értetlenül megy el az olvasó.

Még azok sem értenek mindig egyet, akiknek hivatása a művek bírálata, ki-

választása, ajánlása volna. Hányszor tapasztalni, hogy ugyanarról a műről a folyóiratokban különféle vélemények jelennek meg, hogy a kritikán belül is különféle áramlatok, nézetek csapnak össze. Ilyen körülmények között érdemes, sőt egyáltalán lehetséges odafigyelni, hogy egyik vagy másik kritikus mit mond egy folyóiratban?

Nem volna jobb az irodalom vérkeringéséből kiiktatni a kritikát? Vagy ha eltűrnék létét, legalább megrendszabályozni, kordába fogni, egyetlen szólamra hangszerelni?

Levelem bizonyára nem nyugtat meg, nem oszlatja el aggályaidat, mégis azt gondolom, talán nem lesz haszontalan kérdéseid és a magam kétségei fölött kissé eltöprengeni.

A fogalom magyarázatával kezdem. Mi a kritika? Nem elégít ki az a jelentés, amit a közvélemény tulajdonít a szónak: bírálat, azaz a hibák megmutatása. A kritika fogalma egyetlen szóval aligha helyettesíthető. A kritika két irányú cselekvést jelent: a hibák feltárása mellett az értékek elismerését, a bírálat mellett a megbecsülést. A kritika nemcsak „levág”, hanem értékel is, nemcsak a mű gyengéit tárja föl, hanem erőnyeire is rámutat. Amint az elmarasztalás sem fakadhat személyes indulatból, az elismerés sem udvarlás, hanem kötelesség. S talán éppen e szerep vállalása és betöltése volna a hasznosabb, és a fontosabb is.

A kritika csaknem egyidős a művészettel. Avagy nem kritikusai tisztelték be a görög versenybírák, akik a három napig tartó színelőadás után döntöttek, hogy ki kapja meg a győzelmi pálmaágat? Vajon nem volt-e egyben kritikusa is (nemcsak mecénása) a művészetnek a középkori uralkodó, amikor megválasztotta, hogy melyik szobrászt, festőt vagy trubadurt fogadja udvarába? Nem kritikusai megnyilatkozásnak számít-e a magyar virágénekekre szórt prédikatori harag, Bessenyei buzgalma a magyar nyelv művelése ügyében, vagy Petőfi verses levele, mellyel a Toldi íróját üdvözölte?

A kritika a mindenkori élő irodalom része. A fejlett irodalmakban, a franciában, az oroszban, ahol az eszmék, a gondolatok a szépirodalomból sem hiányoztak, mindig is az irodalom részének tekintették. Nem idegen test, fölösleges teher, a mozgást, a szárnyalást akadályozó ballaszt. Ahogy az élő szervezet egészségéről akkor beszélhetünk, ha a szív és a végtagok között ép a vérkeringés, az irodalom élete is csak akkor teljes, ha alkotó, közönség és kritika kapcsolata zavartalan. Ha a kapcsolatból egyik láncszem sem hiányzik. Ha zárt az áramkör.

Hozzátenném, hogy a kritika állapota kicsit az egész irodalom közérzetét tükrözi. A nagy irodalmi korszakok mindig megteremtették a maguk rangos kritikusait. Az irodalom nagy századai egybeestek a kritika fénykorával. A jelentős alkotók küszöbén mindig ott hevert egy-egy hűséges házőrző. Vörösmarty–Petőfi–Arany triásza elválaszthatatlan Gyulai Pál, a „vitész kis úr” harcos pengevillogásaitól, Ady és a Nyugat-mozgalom győzelméért és elismertetéséért Ignótus, Hatvany Lajos, Schöpfunglin Aladár, Kárpáti Aurél és mások csatáztak. A két háború közt felnövő magyar irodalom értékei mellett Németh László, Halász Gábor, Bálint György szállt síkra.

A kritika az élő irodalom tudata. Nem szépirodalom, de ha értékes: a művészet rangjára emelkedik. A tárgyból lepárolható eszméket a kritikus a maga egyéniségének és élményvilágának a szűrőjén engedi át: ezért munkáján óhatatlanul nyomot hagy személyisége. Gondolatait nem képszerűen, hanem fogalmakban rögzíti. Nem elsődlegesen teremtető, hanem meditatív művészet. Ihletője nem a közvetlen valóság, hanem egy másik, már elkészült alkotás.

A kritika nem tudomány. A mű megközelítésének alapja az átélés és nem az elvont gondolkodás vagy a kísérlet. Mivel azonban a kritika ítéletet és értékelést közöl, véleményt nyilvánít, ízlést formál, csak érvekkel alátámasztva, indokok kifejtésével érheti el ezt. A személyes vélemény a közlés révén objektív súlyt szerez.

Az olvasó ne tulajdonítson nagyobb jelentőséget a kritikának, mint ami megilleti. Egy átlagos kritika nem érdemel nagyobb figyelmet, mint egy ugyanolyan szintű novella vagy költemény. De ~~amelyik kritika~~ a mű lényegéhez közel tud ferködni, amelyik gondolkodásra serkent, élményt ad, eszmékkel gyarapít, arra érdemes figyelni.

A kritika nem azonos az irodalomtörténettel. Nem a múlthoz, hanem a mához és a holnaphoz tapad. Más a kritikus magatartása, mint az irodalomtörténészé. Különböző a vizsgálándó anyag, eltérő a megközelítés módszere. Az irodalomtörténet folyamatot vizsgál, régmúlt jelenségeket értelmez, magyaráz és mér össze; a kritika indulatokat, személyes elfogultságokat közöl, többnyire környezetükből kiszakított, egyidejű jelenségekkel kapcsolatban.

Az a kritika ér valamit, amely ad a rangjára, amelyik az élő irodalom részének tekinti magát. De legyen szerény. Legyen tudatában, hogy csak arról szólhat, amit mások már létrehoztak. Nem a kakas kukorékolása hozza a hajnalt. Csak jelzi közleledtét. „Nem az Akadémia szülte Homéroszt, hanem Homérosz szülte az Akadémiát” – olvasom Veres Péternél.

A kritika különös, Janus-arcú műfaj. Két nyelven, de nem kétszínűen kell szólnia. Az alkotóhoz és a közönséghez. Az író számára művének fölerősített visszhangját közvetíti. Az olvasónak a választást könnyíti meg, önálló véleményének kialakításához segíti hozzá. Ha bármelyik szerepet föladja, saját csonkulását okozza. Amelyik kritika csak a közönség igényét és ízlését veszi figyelembe, könnyen lemond az értékek és az eszmények szolgálatáról. Amelyik kritika pedig csak az író számára tartalmaz közlendőket, annak szerzője jobban tenné, ha véleményét magánlevélben küldené el az írónak.

Az igazi kritika a katalizátor szerepét tölti be. Felbont egy bonyolult és összetett anyagot, folyamatot indít el, gondolatokat vált ki és közvetít. A műből indul ki, az író szándékát igyekszik megérteni. De nem téveszti szem elől, hogy az olvasóhoz beszél, az ő számára „fordítja le” a műben kimondott eszméket, hogy a közönséget a gondolkodás folyamatában valahonnét el akarja juttatni valahová. A kritikusnak tudnia kell, hogy nem széles olvasóközönséghez szól, de olyanhoz, amelynek az ízlés alakulása tekintetében jelentős szerepe van.

Kritika, elismerem, sokféle van. Amelyik a mű kiváltotta személyes élményekről tudósít, úgy mondják, impresszionista kritika. Az objektív, elvi kritika kialakult esztétikai normákhoz méri az alkotást. A kritika lehet gondolati kísérlet, esszé, s lehet tudományos felkészültséggel megírt, gazdag bizonyító anyagot, hazai és világ-irodalmi analógiát felvonultató dolgozat. Van, aki megmarad a vizsgált mű gondolati körében, más számára a könyv csak trambulín, mely újabb és újabb gondolatok felé lendíti. Lehet a műről „tartalmi kivonatot” készíteni, s lehet a zsigerekig hatolóan analizálni. Van recenziónak degradált rövid kritika, mely új és friss asszociációkat ébreszt, s van tanulmánynak ön-minősített írás, mely csak a terjedelmes semmitmondásba burkolózik. Kritikával találkozunk a napilapokban, könyvekről mondanak véleményt a hetilapokban, az élő irodalom termésével foglalkozik a rádió és a televízió.

Mi az, ami létét igazolja ennek a sokszólamú kórusnak?

Ha a kritika nem önmagáért van, hanem ha az irodalmat szolgálja. Ha a kritika nem bíraskodni, ítélkezni, szabályokat alkotni és számonkérni akar, hanem ha célja a megértés, az ízlés, az önálló vélemény formálása. A kritika hitele nő azáltal, ha a tévedés lehetőségét is vállalja. A kritika jogát hibái és gyarlóságai védik.

A kritikáról kialakult előítéletek ellen a jó, az igényes, a hitelt érdemlő kritikákkal lehet harcolni. S azzal, ha az olvasó megismeri és érti a kritika valóságos helyét és szerepét az irodalom életében. Így aligha állandósul olyan végtelen álláspont, hogy azt tekintse remekműnek, amit a kritikus elutasít, s eleve gyanúsaknak ítélje, amiről valahol elismerő véleményt olvasott. Aki ismeri és érti a kritika szerepét, akkor sem csodálkozik, ha ugyanarról a műről két, egymásnak ellentmondó vélekedéssel találkozunk.

Ha a kritika valóban része a kor irodalmának, ha tükre és irányítója az olvasó és a mű viszonyának, aligha fordul elő, hogy egy kitalált történetnek nagyobb vonzása van, mint egy esszének, hogy a „helyi kegyelet” egekbe emel, sőt költőnek titulál neveket, melyeket gyarló ritmusgyakorlatok alatt talált a rotációs papíron, de figyelmen kívül hagyja az eredeti összefüggésekre döbrentő, eszméket, magvas

gondolatokat közlő, művészi erővel megformált tanulmányok mellett, mert azok „csak” kritikák. A bírálat nyer rangot, ha a közgondolkodás nem a gyík levágható farkának tekinti, hanem az élő irodalom szerves részének. Az egész élő irodalom értéke és hatása gyarapszik, ha a kritikus szavára figyelő közönséget tudhat maga mellett.

A jó kritika igényes olvasókat nevel. Amikor már nem áll az iskola kötelező olvasmányaival, tanári figyelmeztetéssel az olvasó mellett, egy-egy szerencsés pillanatban kézbevevett kritika, irodalmi tanulmány irányíthatja majd a választását. A tudatos olvasóvá válás folyamatát a mások véleményének megismerése, a nézetek szembeesítése segítheti. A kritika ítéletet formál, ízlést fejleszt, gondolkodásra serkent.

Nem túlzás ennyi érdemmel felruházni a kritikát? Nem az elfogultság mondatja tollba ezt a levelet? Bizonyára. Mint ahogy a túlzás és az elfogultság állíttatná össze azt az antológiát is – az általad említett gyűjtemény pandantját –, amely a célbataláló, a ma is érvényes kritikákból közölne válogatást. Mert bizonyára ezekből is kitalál egy kötetre való irodalmunkban. Homlokán talán éppen az általad is idézett Kazinczytól választott mottóval: „Szólj, s ki vagy, elmondom. – Ne tovább! ismerlek egészen...”

S végül mit mondhatnék a legyintő kézmozdulatra, mely eltanácsolná mindazokat az irodalomtól, akik szépirodalmi művel még nem tették le névjegyüket az asztalra? Nem kell tyúknak lenni ahhoz, hogy megállapítsd a tojásról, ép-e vagy záp. Csak fel kell törni és megszagolni... Minden kritikusnak ez a példa marad végső érv és menedék.

(Fotó: Szokolai István)

Kanász metaforák

*Megeszitek a lényeket
megesszük mint megkergült anyadisznó
csámcsogja fehér-eleven kölykét
rózsaszín kismalacát.*

*És én hiába sirok
önmagukért örültek hidasában
hiába villámosodik föl a szemem
hiába megrökönyödött rémületem
én hiába hallgatok fehér hallgatással.*

*Az éhes kíváncsiaknak látványosság
a munka szerelem halál
a törvény belvilága.
Nem érti a buta a lassú időt
de azért helyre rántja.*

*Kegyelmet mért kerestem itt az almon
a szuvas deszkázat között
pókhálós égbolt alatt...?*

*Aranyszőrű kandisznó rágja nyálát
a civódó malacoktól emséktől távolabbra
és nyugalma delelőjéhez napfényt harap.*

Felelős pásztor

*Felelős pásztor a szív!
Álmaimban meszelik a kivégző szobát,
virágozzák –
és a halál vőlegényével a kőművesek,
mázolók, takarítónők, ácsok tanakodnak.*

A búcsújáró

*Mentem a poros úton
énekeltem
diszitettem emberi hang lugasaival
a tiszta tavaszi mezőt
a falvakat.*

*Mondtam a többivel a litániát
és mikor a búcsújáróhelyen szétszóródtunk
jártam a hamiskártyások a késdobálók
a mutatóványosok az artisták
a mézeskalácsosok a bazárosok
az alkoholisták a zsebmetszők
a körhintások és a céllövöldések között.*

*És egyszer a tabernákulum elé jutottam
kilenc percre.*

Kis mértan

*A kört az egyenessel
szép és szörnyű.
Pörögnie kell a vonalnak
hogy kör legyen.*

*Csak fénylő árnyék-korong
röpülőgépek propellere.*

*Föld Föld
gömbölyű Föld
boldog az egyenesekkel megtűzdelve.*

Egyedül a kastélyban

(Riportdráma)

Szereplők: Kiss Ilona, pusztai tanítónő
Simon Elek, traktoros, a tanítónő férje
özv. Simonné, Elek anyja
Éva, érettségizett lány
Bíró Zoltán, járási KISZ-titkár
Szűcsné, Kovácsné, Női hangok, Férfi hangok
fiatal fiúk, lányok és iskolás gyerekek.

Történik napjainkban egy dunántúli pusztán

* * *

Tanítónő: Nyolc óra... Elkezdjük, gyerekek!

Gyerekhang: Tanítónéninek jelentem, a létszám tizenhét, hiányoznak...

Tanítónő: Jó... várjatok... beírom őket...

I. kislány: Tanítónéni... hoztam ezt a virágot...

Tanítónő: Nekem hoztad, Piri?

I. kislány: Igen!

Tanítónő: Kedves vagy... köszönöm... és mind székfű... Honnan tudtad, hogy én a székfűt szeretem a legjobban?

Kislányhang: Tetszett mondani a múltkor...

Tanítónő: Persze. És te meg is jegyeztél... felteszem az asztalra... vázába. Hadd gyönyörködjön benne mindenki! Köszönöm, Piri... Gyere csak, megpuszillak.

II. kislány: Tanítónéni! Tanítónéni...

Tanítónő: Tessék, Eszterke...

II. kislány: Tanítónéni, tessék engem is... megpuszítani...

Tanítónő: Téged is, Eszterkém?

I. fiúhang: Pedig nem is hozott virágot... Engem nem kell...

Tanítónő: Jól van, gyerekek! Üljön mindenki szépen, egyenesen, és az első osztályosok vegyék elő a kockásfüzetüket...

* * *

Kovácsné: Szomszédasszony... várjon csak... várjon... hadd hozzak pénzt... ha már a boltba megy... vegyen nekem is hat deka élesztőt... köttest akarok sütni holnapra... hozom a pénzt rögtön...

Szűcsné: Nem a boltba megyek...

Kovácsné: Nem a boltba? Hát akkor hova?

* * *

Szűcsné: Tanítónéni... az istenit... a jóanyjának... Mit képzelsz maga? Mi? Jön tegnap haza az én kis Pirikém, aztán hogy ebédet adok neki, a lelkemnek, hát azt mondja, hogy, anyukám, én tudom, hogy születik a gyerek. Csak hallgatom, hogy mit beszél az én kis Pirikém. Úgy tettem, mintha észre se venném... Gondoltam, beszélhettek a gyerekek egymás közt valamit, mert mindig szoktak fecsegni mindenféle huncutságokat... elengedtem a fülem mellett, így a legjobb! De csak beszél, hogy nem az az igaz, amit én mondtam, meg hogy a golya se igaz...! Meg hogy ő azt szeretné, ha születne még neki testvére... Honnan veszi ez a gyerek az ilyenfajta beszédeket, ezt mondja meg, tanítónéni... mert hogy tőlem nem hallotta, az egyszer biztos!

Meg ha ő felnőtt lesz, hát a kicsi gyereket beveszi a hasába, ott növekszik, és majd szépen kiszüli onnan... így mondta...;

Tanítónő: De,... kedves Szűcs néni...

Szűcsné: Szóval, maga mondta neki... gondoltam én... elrontani egy gyereket... az iskolában... Ilyet még csak hallani is... Erre tanítják... aztán csodálkoznak rajta, hogy itt tart a világ, ahol... meg hogy ilyenek a mai fiatalok... a lányok... egyet szól neki a fiú, aztán máris uccu, bokorra! De a kutya istenit neki, megmondom én magának, mire tanítsa az én gyermekemet! Értette...?

Tanítónő: De, kedves Szűcs néni...

Szűcsné: Mit kedves...? Kedves magának a...

* * *

I. *női hang:* Én is így jártam... Mártikám szedte le... elvitte a tanítónéninek...

II. *női hang:* Az enyém is kérte, hogy hadd vigyen... de én megmondtam neki, hogy hozzá ne merjen nyúlni, le ne szakítson egyet se, mert megsütögetem az ujját. Aztán ehol van ni... a tanítónéninek... Hallotta? Szűcsné megadta neki, ami jár... Micsoda egy fejércseléd ez... kurva ez, szomszédasszony... higgye el, kurva... vagy az lesz...! Ilyenre tanítani a gyermekeket!

* * *

Tanítónő: Álljatok fel! Hazamehettek... És... és én hova menjek? Holnap reggelig megint egyedül... El kell menni innen, de hova?

* * *

Tanítónő: Ki az?

Gyerekhang: Tanítónéni... én vagyok...

Tanítónő: Ki az?

Gyerekhang: Én vagyok, tanítónéni, Szűcs Piri...

Tanítónő: Csak nincs valami bajod, Piri-ke? Miért jöttél?

Gyerekhang: Tanítónéni... ne tessék sírni... én is kikaptam... és ne

tessék rám haragudni, tanítónéni... én soha többet nem teszek ilyet... én soha nem mondom meg többet otthon anyáéknak... hogy mit tanulunk itt az iskolában... tessék elhinni... én megígérem! És tessék elhinni azt is, hogy otthon mindig azt fogom mondani; azt hiszem el, amit anya mond... Pedig én csak a tanítónéninek hiszek... tessék, elhoztam az összes székfűt... mindet leszedtem, a bimbózt is... Tanítónéni! Én félek otthon! Hadd maradjak itt! Én itt szeretnék lakni a tanítónénivel... mert én a tanítónénit szeretem legjobban!

Tanítónő: Pirikém, olyan kis csacsi vagy... anyukádat kell szeretni legjobban... meg az apukádat, és ha lennének testvéreid, azokat... engemet csak ő utánuk, érted?

* * *

Lányhang: Éva! Éva! Itthon van Éva?

Férfi hang: Itthon! Hol lenne? Este van, lánygyerekeknek itthon a helye.

Lányhang: Ki tetszik küldeni?

Férfi hang: Be is jöhetsz!

Lányhang: Szervusz, Éva!

Éva: Szervusz... de rég láttalak!

Lányhang: Azért jöttem... mert a tanítónéni üzent... tudod, az új - Ilonka - tanítónéni. Azt üzente, hogy ma este hat órára gyere fel az iskolába.

Éva: Én?

Lányhang: Persze! Hát... nemcsak te! Ott leszünk sokan. Azt mondta, jöj-jön minden fiatal. Beszélni akar velünk. KISZ-t alakítunk...

Éva: KISZ-t?

Lányhang: Te is voltál KISZ-tag a gimnáziumban!

Éva: Persze, dehát itt KISZ-t, a pusztán?

Lányhang: Nem biztos, hogy KISZ-t, valami együletet.

Éva: Ja, az más...

Lányhang: Szóval, ott legyél te is... én már megyek... besötétedett, nézd, itt egy egész lista... szólni kell mindenkinek!

Szervusz!

Éva: Ez csakugyan jó lesz... megyek, megyek...

Férfi hang: Mész a fenét... Lánygyerek...

hazulról elmenjen este? Ülj csak itthon... itthon a helyed... odatekeregni... hogy azt mondják terád is, amit a többire, akik elcsavarognak... meg amit a tanítónőre... hogy...

Éva: Dehát attól még... ha elmegyek...

Férfihang: Nem megy sehova!

Éva: Miért ne mennék... Nekem is van akaratom...

Férfihang: Mondtam már... fogd be a szád...

Éva: Nem mész sehova... fogd be a szád... Ezt mondják mindig. Nekem ebből elég volt...

Férfihang: Micsoda? Hogy beszélsz az apáddal?

Éva: Apám hogy beszél velem? Mindig csak azt nézik, én hogy beszélek... de velem hogy bánnak... Megyek!

Férfihang: Na, megállj, gyere haza... te... Ez a tanítónő, ez bolondítja meg... Nem volt ez így, amíg az... ide nem jött.

* * *

Tanítónő: No, ülünk le, gyerekek... tudjátok mit? Az egyszerűség kedvéért tegezzük egymást... hisz úgyse vagyok sokkal idősebb, mint ti! Ugye, hogy jót játszottunk?

Fiúhang: Hát, ez csakugyan jó volt...

Lányhang: Iskoláskoromban is ezt játszottuk... azóta én nem is játszottam...

Tanítónő: Beszéljük meg, amiért hívtalak benneteket. Mert a világ nemcsak játékból, meg táncból áll, azt elhihetitek. Én úgy gondoltam, hogy ha már ennyire egyedül vagyunk itt a pusztán, fogjunk össze. Egy héten egyszer-kétszer összejöhetnénk este... és ha van kedvetek, vasárnap délután is... Eltöltjük együtt az időt. Nem?

Fiúhang: Nagyszerű! Ez igazán jó lesz...

Éva: Engem nem akarnak engedni... Most is úgy jöttem el...

Tanítónő: Emiatt ne fájjon a fejed, Éva... majd én beszélek a szüleiddel! Elszórakozunk itt együtt...

Fiúhang: Én már mondtam a srácoknak...

Tanítónő: Van itt a kastélyban terem bőven. Egy szobát berendezünk... Kitakarítjuk, kimeszéljük, szerzünk be-

le asztalokat, széket... Valahogy abba a szobába is be kellene majd vezetni a villanyt...

Tóth Pista: Én villanyszerelő vagyok!

Tanítónő: Igazán? Ez remek, gyerekek! Megalakítjuk a Tölgyespusztai Fialatok Klubját...!

Éva: Nem a KISZ-t?

Tanítónő: Mindegy az!

Fiúhang: Persze...

II. fiúhang: Játsszunk még... vagy... inkább táncoljunk.

Tanítónő: Várjunk... hahó... barátcskáim... mondtam már, hogy az élet nemcsak játék... beszéljünk meg sorban mindent! Egy ifjúsági klubnak vezetőség is kell... meg klubszabályzat, meg minden... Értitek... Nemcsak játék és tánc lesz itt, hanem komoly munka is. Klubmunkaterv!

Éva: Engem nem engednek!

Tanítónő: Mondtam, hogy elkéresztetünk! Összetartanak majd a klub tagjai! Tudjátok, hogy milyen sokmindent csinálhatunk együtt? Rengeteg okos dolgot... először is... nekünk itt kell élni... ez tény... és nem mindegy, hogy élünk itt... Elviselhetőbb lesz minden nekem is, nektek is, ha a magunk képére formáljuk át a pusztát, mindent, ami itt van!

Éva: És nemcsak magunkat formáljuk...

Fiúhang: Én is megváltoztatom a nagyapám tudatát, hogy ha pipázik, ne köpködjön bent a padlóra!

Tanítónő: Lesz mit csinálnunk! Versmondó esteket tartunk... meghívjuk a felnőtteket... Elmondjuk az embereknek, hogy a huszadik században élnek...

Lányhang: Tanítónéni... Ilonka... ez csakugyan klassz lesz... Mi egyszer tartottunk egy irodalmi estet a gimnáziumban... az volt a címe: Lobogj fel láznak ifjú serege... Tartsunk ilyen itt is... Felfordítjuk az egész pusztát...

Fiúhang: Táncoljunk már...! Sose fogunk táncolni?

Tanítónő: Te mindig csak táncolnál... várj sorodra! Sokkal fontosabb, hogy megbeszéljünk mindent...

Lányhang: És ha vennénk közösen egy lemezjátszót, akkor nem kellene a

rádiót lesni... táncdélutánt is szervezhetnénk...

Fiúhang: Nálunk a gazdaságban van egy magnó, egész biztos, ide is adják...

Lányhang: Kevés a fiú... odavannak mind! Most is csak négy fiúnk van összesen, lány meg tizennégy.

Lányhang: Tudjátok mit, lányok! Én kitaláltam! Írjunk a fiúknak levelet, azoknak, akik odavannak. Hogy jöjjenek haza... hogy már itt is van minden... kulturált élet... megváltoztattuk a pusztát!

Tanítónő: Nahát, ne ilyen naivan, lányok! Azért, hogy mi levelet írunk, meg hogy mi tervezünk valamit... még nem lesz bolond ide hazajönni senki... Ahhoz más is kell. Mert aki egyszer elment innen, annak volt rá oka... az okokat kell megkeresnünk... Még nem változtattunk meg semmit, csak fogunk... Nem megy az, máról holnapra!

Lányhang: De én már ma szeretném... ma este...

Tanítónő: Látjátok... ezt kedvelem bennetek... ha valaki így hisz abba, amit csinál... mert csak így lehet.

Fiúhang: Sose játszottunk?

Lányhang: Játsszani? Hülyeség... Táncolni kellene... hoztam táskarádiót.

Tanítónő: No, jó, nem bánom... táncoljunk... aztán ha elfáradunk, folytatjuk a megbeszélést...

Lányhang: Az lenne jó, ha minden lánynak jutna fiú... Így nem ér semmit!

Fiúhang: Segíthetne a KISZ-Bizottság is... Másutt mindenütt segít. A gazdaságban széket, asztalt vettek a kiszéseknek a klubba. A járás adta rá a pénzt. Mert jó, hogy kitakarítunk, rendbe teszünk mindent. Milyen klassz lenne, ha szépen berendezhetnénk a klubot. Téltre szén is kellene. Honnan veszünk?

Tanítónő: Igazad van!

Lányhang: Vágunk ki a kastélykertből fát... van elég...

Tanítónő: Igen! Bemegyek a KISZ-Bizottságra. Mert mégiscsak meg kell ezt ott beszélni!

* * *

Tanítónő: A KISZ-Bizottság titkárát keresem...

Női hang: Értekeznek...

Tanítónő: Hű, ha...

Női hang: Tessék várni...

Tanítónő: Várnék, de akkor hogy megyek haza?

Női hang: Jöjjön az elvtársnő holnap...

Tanítónő: Holnap? Holnap nem tudok bejönni...

Női hang: Sajnálom...

Tanítónő: Nem lehetne kihívni?

Női hang: Kihívni? Értekezletről? Kint van a megyei elsőtítkár is... kihívni? Még csak az kellene... Magánügy?

Tanítónő: Dehogy!

Női hang: Akkor adja be az elvtársnő írásba...

Tanítónő: Írásban? No, várjunk csak... írásban... Dehát hogy adjam én ezt be írásban?

Női hang: Mondja el... én jegyzetet készítek róla, és referálok a titkár elvtársnak...

Tanítónő: Én... mégiscsak... személyesen szeretném... segítséget kérnék... arról van szó, hogy is mondjam el... mi szeretnénk hazahozni a fiatalokat a pusztára, mert ott sok a lány, fiú meg szinte egyáltalán nincs... és aztán emiatt. Még be se mutakoztam: Kiss Ilona vagyok, a tölgyespusztai tanítónő.

Női hang: Fehér Emma.

Tanítónő: Szóval, mi ott Tölgyespusztán alakítottunk egy fiatalok klubját, de szeretnénk átformálni KISZ-szervezetté.

Női hang: Ezt elmondhatja az elvtársnő nekem is! Ehhez nem kell az elsőtítkár elvtárs... egyébként én is tagja vagyok a bizottságnak... Hát szóval nem tudom, hogy néz ki ez a kérdés... új KISZ-szervezet... mert a bizottság most éppen arról tárgyal, hogy a meglévő alapszervezeteket össze kell vonni, hogy a kisebb egységek megerősödjének... nem tudom, hogy ebben a helyzetben új KISZ-szervezet létrehozása...? Mégiscsak jobb, ha megvárja az elvtársnő az elsőtítkár elvtársat.

Tanítónő: Te jó isten... öt perc múlva megy a buszom...

Női hang: Milyen pusztá is az?

Tanítónő: Tölgyes...

Női hang: Tölgyespuszta, Tölgyespuszta... de hisz oda nem vezet út se...
Tanítónő: Baltáspusztáig van út... onnan csak hat kilométer...

Női hang: Dehát mi oda ezek szerint nem tudunk kimenni... ha... ha... ha út sincs... az elvtársnő milyen formában igényelné a segítséget?

Tanítónő: Már elment a buszom... most már várok...

Női hang: Halló! Igen, jó... rendben van... értem... rendben van! Hát, sajnálom, ma már nem tud Bíró elvtárs beszélni az elvtársnővel... ki kellett menjen a központi elvtársakkal a pincegazdaságba!

Tanítónő: Dehát azt tetszett mondani, odabent értekezik...

Női hang: Persze... nyilván, hogy azt mondtam... a másik szobából telefonált, már el is mentek... a másik kijáraton. Én csak azt tudom javasolni az elvtársnőnek, hogy fáradjon be tavasszal... akkorára talán jobbakk lesznek az útviszonyok is...

Tanítónő: Jó... tavasszal... addig kint lesz az elsőtítikár elvtárs a központi elvtársakkal a pincegazdaságban?

Női hang: Nem, kérem... ne tessék viccelődni...

Tanítónő: Dehogy... csakhát olyan jó a kedvem... itt vártam eddig, most meg elindulok haza... gyalog. Úgy, hogy nem is végeztem semmit. Tizenegy kilométer... persze, a busz is csak Baltásig vitt volna.

Mit csináljak? Amerre csak megy, fordul az ember, mindenütt... csalódás... vereség. Dehát miért éppen magának beszélek erről... viszontlátásra...

* * *

Tanítónő: Hű, egy zetor! Biztos nem Tölgyespusztára megy...

Simon Elek: Tölgyespusztára, ugye?

Tanítónő: Igen!

Simon Elek: Én is odamegyek... elviszem...

Tanítónő: Csakugyan? Köszönöm! Micsoda szerencse...!

Simon Elek: Nicsak! A tanítónéni! A tölgyesi tanítónéni, ugye?

Tanítónő: Igen!

Simon Elek: Megismertem!

Tanítónő: Megismert? Dehát én...

Simon Elek: Simon Elek vagyok... tölgyespusztai én is... még nem találkoztunk... Hát, a kezem, az elég mocskos... bekenődik egész nap...

Tanítónő: Ugyan! Ha még ez is számít... Micsoda szerencse!

Simon Elek: Azért azzal még tessék várni... előbb érzünk haza... cukorrépát szállítok az állomásra... két hétig legalább... teszek ide zsákokat... a láncba tessék kapaszkodni...

Tanítónő: Hüha!

Simon Elek: Csak meg ne vágja a kezét... Indulok, mert rossz az egyik lámpám... Jól ül?

Tanítónő: Soha ettől jobban...

Simon Elek: Nem hiszem, csak mondja, ugye?

Tanítónő: Isten bizony...

Simon Elek: Akkor... akkor tessék jönni holnap is! Hallottam, hogy klubot csináltak! Mondták a fiúk...

Tanítónő: Igen! De előre nézzen, mert belemegyünk az árokba...!

* * *

Tanítónő: Éva! De egy szót se... senkinek! Érted? Csak neked mondtam... hiába, nem bírtam megállni, hogy el ne mondjam... De ha... jóképű, udvarias... és szépen keres... szorgalmas ember... Én... én azt hiszem, egyedül rajtam múlik. Ha én elhatároztam magamban, hogy... De, Éva, ha valakinek szólni mersz...

Éva: Ne félj...!

De hát hülyeség. Ugyis megtudja mindenki, ha meglátnak vele...

Tanítónő: Nem... még nem akarom... még nem tudom... magam se...

* * *

Özv. Simonné: Vedd észre magad, te hülye... nem látod, hogy meg akar fogni magának, te szerencsétlen... Beülni ide, mindenbe... Itt van minden... neki? Mondják éppen, akik jártak bent nála a kastélyban, hogy

még egy tisztességes bútorja sincs... de a cicomázás... festi magát, a kör-mét, a haját... ahelyett, hogy bútort vett volna.

Simon Elek: Van fizetése, majd vesz...

özv. Simonné: Fizetése... kevés az neki festékre... majd a te pénzedből... Abból telik. Erre számít. Mi másra kellenél neki? Lenéz... férj-hez akar menni... hány kérője van?

Simon Elek: Mit törődök én avval?

özv. Simonné: Nahát, vedd tudomásul, hogy amíg az én fejem felfele lesz... addig ezt... ezt a... ide ne hozd... mert én egy tűm, amim van...

Simon Elek: Eh, törődök én avval... egyen meg mindenét, amiye van... rakjon magára mindent. Keresek én...

özv. Simonné: Te... te hálátlan... hát ezért neveltelek fel...

* * *

Kovácsné: De hát most csak a boltba megy tán, szomszédasszony!

Szűcsné: Oda... hova a fenébe mennék máshova?

Kovácsné: Csak mondom, hogy a múltkor... hallotta, szomszédasszony... kinézte magának... jóképű, keres is, van annyi pénze, mint a pelyva... tudta, kit kell. Van ezeknek az ilyen fajtnak erre eszük! Ezek azt boldítanak meg, akit akarnak!

Szűcsné: Na, igen, de tanítónő... ha ilyen, ha olyan, de mégiscsak az... Elek is tudja azért, hogy merre forogljön!

Kovácsné: Én azt mondom, szomszédasszony, nem lesz ebből semmi. Bele szól ebbe még más is...

Szűcsné: Na... hallott valamit... más is van neki, ugye?

Kovácsné: A fene se tudja... nem arra gondoltam... hát, Terus néném... az Elek anyja... az ő nevén van minden... a ház, a kert...

Szűcsné: Jézus atyám... délre harangoz a rádió... kötettest akartam ebédre... mindjárt itthon az uram... ha nem lesz mit egyen, kinyújtóztat...

* * *

Simon Elek: Mondja már, legfeljebb nem ide költözünk magához... Van a kastélyban üres szoba elég...

özv. Simonné: Na, hát nem azért mondom... van itt is. Mert ezt a szégyent csak nem csinálod meg, hogy elmenj innen a háztól... Van neked rendes jussod. Senkinek nincs olyan ezen a pusztán!... ki lakott eddig abban a kastélyban a gróf után... a csavargók... a jött-mentek, cigányok! Hogy mennél te oda?

Simon Elek: Hát... én csak azért mondom... ha édesanyám úgy akarja... akkor mi, Ilonka meg én...

özv. Simonné: Jaj, jajj!

Simon Elek: Jóra jön az ki, majd meglátja...

özv. Simonné: Soha, fiam, soha... hát ha... még az isten tudna segíteni... A jóságos isten!

* * *

Kislányhang: Tanítónéni! Ne tessék sirni! Segítek én tanítónéninek! Csak tessék megmondani, mi baja van...

Tanítónő: Ugyan, Pirikém... nem sírok... Nincs is semmi bajom, csak hát néha, tudod, hogy nekikédvetlenedik az ember... Te is szoktál így lenni, nem?

Kislányhang: Persze...

Tanítónő: De hát, Pirikém, hogy hogy ilyen korán feljöttél?

Kislányhang: Anyáék kimentek a mezőre... Én meg fogtam magam... nem szeretek otthon lenni... Én itt szeretek lenni, legjobban az iskolában... tanítónénivel! Tanítónéni! Tóth Zolit megverte az anyja... Láttam, akkor ütötte, amikor előtűk jöttem el. Mert leszedte a virágot, hogy felhozza tanítónéninek.

Tanítónő: Tudom, Pirikém... Ugye, mennyi bajunk van...

Kislányhang: Tanítónéni! Tessék mondani, ha felnövünk, mi is olyan rosszak leszünk, mint anyukáék? Mint amilyen a Tóth Zoli mamája is...? És tessék mondani, mikortól leszünk olyan rosszak? Mert tanítónéni azt mondta a múltkor, hogy mi még jók vagyunk! És... és miért leszünk rosszak? Anyukáék miért rosszak? Elrontotta őket valaki? Én tudom, hogy nem a tanítónéni rontotta el őket... Mert anya azt mondta, minket a tanítónéni ront el... Én be-

csületszavamra megígérem, hogy ha felnőt看 leszek, én akkor se leszek rossz... És mind a három gyermeknek meg fogom engedni, hogy virágot vigyenek a tanítónéninek... Majd meg tetszik látni...

Tanítónéni... miért nem tetszik szólni semmit?

Tanítónő: Úgy elgondolkoztam... harangoznak... nyolc óra van... Pírikém, szólj a többieknek... bejöhetnek...!

Kisfiúhang: Tanítónéninek jelentem... nem hiányzik senki!

Tanítónő: Üljetek le... gyerekek. Szeretnék nektek valamit mondani... arra kérlek benneteket, hogy... hogy ide az iskolába ezentúl ne hozzon virágot senki. Értettétek? Mert a virág az akkor szép igazán, ha... ha ott gyönyörködünk benne, ahova ültették! Az első osztályosok vegyék elő a kockás füzetüket!

* * *

Tanítónő: Gyerekek, csendesebben egy kicsit... hallgatóztatok... próbáljuk el mégegyszer...

Fiúhang: Nekem van egy javaslatom... most táncoljunk egyet... mondjuk, félórát... addig megjön Szászi Éva is... és aztán próbáljunk. Majd meglátjátok, egy kis tánc után mennyivel jobban fog menni...

Tanítónő: Mi van Szászi Évával? Nem szólt egyikőtöknek se?

Lányhang: Édesanyámnak mondta az Éva anyja délután, hogy nem engedi többet...

Tanítónő: Nem engedi? Miért nem?

Lányhang: Hát... azt mondta az anyja, azért nem engedi... mert aki ide jár... az nem fog tudni férjhez menni...

Éva: Sziasztok!

Hangok: Éva! Éva! Itt van Éva! Éljen, megjött!

Éva: Jaj, kiszaladtam a lelkem...

Tanítónő: Mi van veled?

Éva: Várjatok már... hadd szuszogjak! Mi lenne? Nem engedtek... elszöktém. Megvártam, míg mindenki lefekszik... azt hittétek, hogy én csak úgy cserbenhagylak benneteket?

Tanítónő: De hát mégis... mi történt? Mondd el!

Éva: Ugyan! Mit meséljek? Csak nem fo-

gom elvenni a kedveteket? Nem engedtek... én meg... megmondtam a magamét.

* * *

Fiúhang: De hát... Elek itt van minden este velünk... ő eljátszhatná...

Lányhang: Csakugyan... Elek jó lenne...

Simon Elek: Ne hülyéskedjetek velem, gyerekek. Én? Ugyan! Hát csak nem röhögtetem ki magam... hogy...

Fiúhang: Mi se röhögtetjük ki magunkat...

Simon Elek: Az más... ti gyerekek vagytok... én már katona is voltam...

Tanítónő: Gyerekek? Alig vagy egy pár évvel idősebb...

Simon Elek: Nem, nem, akkor se... Amit megígértem, megteszem! Hozok a zetoron deszkát... Egy szeggel se lesz gondotok... megácsolom a színpadot... de azért engem ne vigyetek bele semmilyen hülyeségbe... hogy engem kiröhögjenek...

* * *

Tanítónő: Most, mit csinálunk, Éva? Összetörtem teljesen. Összesen csak heten jöttek el az előadásra. Pedig mennyit dolgoztunk, mennyit küszködtünk... Nem, nem, ez lehetetlen, hogy csak hét embert érdekelt volna... Másról van itt szó...

Éva: Összefogtak ellenünk... Mi meg akkor fogjunk össze ellenük!

Tanítónő: Azt tettük... észrevették... hogy mi ki akarjuk forgatni a puszta a régi világából...

Csakugyan azt kellene... mert így most borzalmas! Én azt hittem, még Kaposváron a képzőben, hogy a pusztá... az érintetlenség... hogy itt tiszta minden... hogy itt mindenki jó... hogy itt az évszázadokig elnyomott paraszt hogy vágyik a tudásra, a szép, a szebb életre... aztán mi van? Hazudnak másnak, hazudnak maguknak, a gyerekeiknek... Most már pénzük is van... Csak ebben a sárfészekben negyvenkét televíziót számoltam össze... van majd mindegyik házban... De nehogy azt hidd, azért vettek, mert

látni, művelődni, szórakozni akarnak. Fenét! Egyszerűen divat lett. A kor kórja... Flanc... ha neki is van, nekem is legyen... mint régen, hogy megmutatom a szomszédnak, ha neki tíz holdja van, nekem is lesz tíz a kilencből.

Úlnak előtte, nézik... elálmosodnak, szunyókálnak... nézik megint, de nem látnak, nem kell nekik belőle semmi.

Itt ember emberről ezen a pusztán jót fel nem tud tétélezni... képtelesnek erre...

Gyanúsítják magukat, másokat, engem, téged is, Éva, hogy gyakran vagy itt velem... tudod mit kezdtek rólunk hírelni? Megőrülök!

Éva: Tudom... Most már, ha férjhez megy...

Tanítónő: Igen. Valami biztos változik... Kell, hogy változzon! Még hogy ezzel a műsorral megbuktunk... két hétig készültem a szülők iskolájára is! Egy lélek se jött el! Azt hittem, rossz időpontban akartam tartani... meghirdettem még egyszer, akkor se... aztán próbálkoztam a családlátogatással. Elbeszélgettek velem, amíg nem volt szó semmiről. Aztán otthagytak, megharagudtak rám!

Mondom Sármánynénak is... mi lesz így... erős, egészséges nő... egy gyereke van. Azt mondta, még azt az egyet is megátkozta, amikor született... a tsz-szervezés idején... borzalmas világ ez... Egyszer szóba került Elekéknél is ez a téma. Mondom, hogy én három, vagy négy gyereket akarok... Te, Éva! Én még életemben olyat nem láttam... Az Elek anyja előbb elsápadt, aztán megkékült, nem tudott szólni. Úgy néztek rám, mint egy csörgőkigyóra... Hogy koldusok leszünk... hogy nem lesz hol lakjunk... meg mit tudom én... hát nem nevetséges? Meg hogy az ember nem tengerinyúl... Csak legalább lehetne velük vitatkozni... Őket nem érdekli a saját fajtájuk jövője? Ki fognak pusztulni... ez nem mese! Hallgatnak sunyin... azt mondják, nem baj az!

Születik egy gyerek! Aztán ha úgy hozza a sors, hogy meghal, több nem

lesz... járnak ki a temetőbe, siratni életük végéig... Gyertyát gyújtanak... jajveszékelnék a sír mellett naponként... húszezer forintos márvány sírkövet állítanak... De arról a gyerekről, akit meggyilkoltak, mielőtt megszületett volna, arról nem lehet velük beszélni... Van egy kis tanítványom... ismered, Szűcs Pirkét... azt kérdezi tőlem a múltkor, hogy tanítónéni, anyáék mitől ilyen rosszak? Meg hogy ha mi felnövünk, ugye nem leszünk olyan rosszak, mint ők... Mit lehet erre mondani...

Éva: Hát... csakugyan nem irigyellek, Icukám... Nehéz... nagyon nehéz hely ez... Mi látjuk, akik másutt is élünk, tanultunk, de aki soha nem ment el innen...

Tanítónő: Tudod, Éva, én felmértem mindent. Két eshetőség van. Egyik; elmenni innen, és lesz velük, ami lesz... Én is menjek el? Vagy maradni... De akkor meg kell változtatnom itt mindent... Mert így, nem lehet élni... gyűlöl mindenki.

Éva: A gyerekek szeretnek!

Tanítónő: Igen. Ők igazán szeretnek! De hát kibirom itt addig, amíg belőlük felnőtt lesz? Mi lesz velem addig?

* * *

Tanítónő: Igen. Most már nem vagyok egyedül... Férjhez mentem...

Éva: Te, Ica... ha az az este nem olyan szerencsétlenül végződik, te talán...

Tanítónő: Nagy része volt benne, de azért mégse csak az volt az ok... az elkeseredés... mert Elek szeret... ragaszkodik hozzám...

* * *

Simon Elek: Na, látod... Ugye, jól megvagyunk itt... mondtam én neked... Hát persze, hogy tágasabb a kastély... de belátod most már, ugye... hogyan mehettünk volna oda? Én, a Simon Áron fia... a legszebb ház a mienk a pusztán... anyám magába van!

Tanítónő: Jó... Elek... lehet, hogy neked van igazad...

Simon Elek: Na, ugye... kedves... jóra

jön ki minden... majd meglátod... Tanítasz... kapsz fizetést... délután még mennyi idő van... Gondoltam, veszek hat kis malacot... tyúkot is tarthatnánk többet... tavasszal a tojás drága lesz... ráérsz... a pénz meg... az jól jön... Hát, anyám... mégiscsak az anyám... akármilyen is... mégiscsak nekünk hagy mindent...

Tanítónő: Jó... én nevelem a malacokat... de akkor... cserébe kérek valamit... hogy egy héten egyszerűen a klubba...

Simon Elek: Azt én nem szeretném...

Tanítónő: De... de hát jössz majd te is... vagy ha nem érsz rá... elébem jössz a foglalkozás végére...

Simon Elek: Hogy kiröhögjenek... Tudod milyen a puszta!

Tanítónő: Mi számítunk, nem a puszta... mondtam neked a múltkor. A magunk törvényei szerint kell, hogy éljünk... nem a puszta...

Simon Elek: De itt vagyunk!

Tanítónő: No... ne mérgeskedj már... te... te... indulatos... csókolj meg... Olyan dühös tudsz lenni, hirtelen!

* * *

őzv. Simonné: Micsoda? Ilyen észnélküliséget... csak nem fogjuk fűteni mind a két szobát... Ahogy férjhez mentek, én is ott aludtam, ahol az apósom, meg az anyósom... nekem jó volt?

Tanítónő: De, Elek, igazán... hát ezt... ezt, hogy még külön szobánk se legyen...

Simon Elek: Én mondtam anyámnak...

Tanítónő: Mondtad... mondtad...

Simon Elek: Hagyj már nekem békét... hagyj békén, érted?!

* * *

őzv. Simonné: Micsoda egy aszony... odajár viháncolni a kölykök közé... szégyen... szégyen!

Simon Elek: Hagyjon már békémet, anyám... hagyjon nekem békémet... érti... Mondja neki, ha valami baja van vele... neki mondja, ne nekem!

őzv. Simonné: Na, várjál... meg is mondom én neki, csak jöjjön haza... majd megmondom én neki!

* * *

Tanítónő: Nézze, kedves anyuka... megbeszélhetjük ezt szépen is, a maguk ideje, a maguk ideje volt... ez meg a mi időnk... régen úgy volt, most így van. Régen az volt a szokás, ahogy maguk éltek... most meg ez a szokás, ahogy mi élünk. A világ nem topog egy helyben, anyuka...

őzv. Simonné: Én mindent úgy csináltam, ahogy az anyósom mondta...

Tanítónő: Hát... én erre... én erre nem vállalkozom...

őzv. Simonné: Nem... neked csak a flanc... a viháncolás... a... a különszoba... a különágy... te... szégyelhetnéd... nekem kisült volna a szemem...

Tanítónő: Tessék már hagyni...

őzv. Simonné: Hagyni... hagyni... Még mit nem... hogy hagyjalak. De hogy mit mond az egész puszta... Hagytál volna te bennünket...

A tanítónő: Mit mond a puszta rám? És... és hogy én mit mondok a pusztára?

őzv. Simonné: Te? Szavad se legyen... neked...

Tanítónő: Miért? Hát mi vagyok én? Mi az én bűnöm? Ki ellen mit vétettem én? Azt, hogy az itt élő embereknek lelke legyen, gondolata... hogy emberként éljenek...

őzv. Simonné: Élünk mi úgy, ahogy... az nem a te dolgod...

Tanítónő: Hát mi az én dolgom akkor? Hogy etessem a malacokat, hogy tartsunk több tyúkot? Az, hogy feleség legyek! Hogy gyerekeket szüljek... hogy felneveljem őket, meg az is, hogy tanítsam az itteni gyerekeket, a felnőtt fiatalokat! Miért akarnak megakadályozni engem ebben? Mi?

őzv. Simonné: Te! Te... szégyentelen... gyerekeket akar... máris... mint a tengeri nyúl... kisülne a szemem a helyedben... te...!

Tanítónő: Hagyjon már békét... Hagyjon... úgy élni, ahogy...

Simon Elek: Na, mi a szűzmária van már itt megint... Megint osztoznák, mi?

Nem volt még elég? Meg lehet ebbe már örülni...

Tanítónő: De, Elek, én csak annyit mondtam...

Simon Elek: Annyit mondtál? Megint? Fogd be a szád!

Tanítónő: Így... így beszélsz velem... ezt ígérted?

Simon Elek: Miért? Hogy beszéljek? Hát mi vagy te? Isten? Majd még le fogok előtted térdepelni, mi? Anyám, maga is menjen a dolgára! Legyen már ebből elég!

* * *

Tanítónő: Ezt vedd át... a 15. oldaltól a 20-ig. Szólj, ha valamit nem értesz...

Simon Elek: Jó, jó!

Tanítónő: Én addig olvasok... De előbb csókolj meg... sose jut eszedbe... ha én nem mondom...

Simon Elek: Dehogynem... na...

Tanítónő: Látod... tudsz te kedves is lenni...

Simon Elek: Hát persze...

Tanítónő: No, rajta! Fogd a könyvet... te... te rossz kis diákom, elég volt... tanulás! Majd ha végeztél, akkor több időnk lesz... mindenre... Értetted?

* * *

Tanítónő: Elek! Hallod...

Simon Elek: Mi? Mit akarsz?

Tanítónő: Ne aludj...

Simon Elek: Elálmosodtam... oltsd el a villanyt...

Tanítónő: No, jó, de akkor holnap este... két leckét fogsz...

Simon Elek: Jó, jó, kettőt, kettőt... oltsd már el az a villanyt... én dolgozok egész nap...

* * *

Tanítónő: Elek!

Simon Elek: Jó, jó, adjál vacsorát!

Tanítónő: Ilyen későn jössz haza... én, tudod, nem bánom, de ma estére már négy lecke... azt ígérted...

Simon Elek: Hagyj már békén ezekkel az ígéretekkel... ezt ígérted, azt ígérted...

Tanítónő: Elek! Te, te ittál... már megint!

Simon Elek: Na és, ittam... hát aztán... ittam és kész... megkeresem én annak az árát, amit megiszok... nem a te pénzből van...

Tanítónő: De... de azt ígérted...

Simon Elek: Adjál vacsorát... Ezt ígérted, azt ígérted, nem ígérted semmit!

* * *

Simon Elek: Na, vesd meg az ágyat... ne haragudj...

Tanítónő: Amikor még a kastélyba jártál hozzám este... olyan kedves tudtál lenni...

Simon Elek: Az leszek megint... ha kibékülünk... lefekszünk szépen...

Tanítónő: Ilyet tenni... azt hiszed, hogy én mindent török, mindig...

Simon Elek: Nem haragszol, ugye... nem? Úgy átfázik egész nap az ember a zetoron... olyan jó lefeküdni a melegbe...

Tanítónő: De... ez az este az utolsó... ilyet utoljára tettél... ugye... Még eltértem, de többet nem leszel ilyen durva... Összetörni az edényeket!

Simon Elek: Most... most ne beszéljünk erről... majd meglátod, hogy máskor én, majd ezentúl...

* * *

Simon Elek: Jó estét!

özv. Simonné: Neked is...

Simon Elek: Vacsoráznék...

Az anya: Van valami? Megnézem...!

Simon Elek: Ilonka?

özv. Simonné: Odavan... a francba...

Simon Elek: Már megint? Megmondtam neki...

özv. Simonné: Beszélhetsz annak!

Simon Elek: Nincs semmi vacsora?

özv. Simonné: Hát, mit tudom én? A feleséged dolga lenne, nem? Én ha az uramat így vártam volna haza... engem tudom istenem, kinyújtóztatott volna... más asszonyt is!

Simon Elek: Van valami ennivaló? Na, megállj, gyere haza! Adok én neked... flancolást... odaköbörgést... ezt megemlegeted...

* * *

Tanítónő: De hát értsd már meg... én odakészítettem... csak meg kellett volna melegíteni... mutattam is anyukának, hogy a kék lábasban a leves... a hús meg...

őzv. Simonné: Nekem? Nekem nem mutattad... én nem láttam...

Tanítónő: De... de, ide tettem... hova lett?!

őzv. Simonné: Tetted a fenét... az a te gondod...

Tanítónő: De... de, anyuka! Hát így hazudni... így, szemtől szembe!

Simon Elek: Az én anyám hazudik?

őzv. Simonné: Na, jóéjszakát! Külön szoba... három gyerek... tengerinyúl... neszeneked... most kapsz...

Simon Elek: Ha még egyszer be mered tenni a lábadat abba a bandába... ha én este hazajövök, és nem lesz az asztalon vacsora!

Tanítónő: Akkor... akkor, Elekkém,

megnézed, hogy hova tettem, aztán megmelegited... és szépen...

Simon Elek: Te... te azt hiszed, hogy én viccelek... Mi? Hát az én szavam... Nesze! Nesze! A kutyaistenit neki... Nesze!

Tanítónő: Elek! Ne bánts... én nem bírom ezt! Elek!

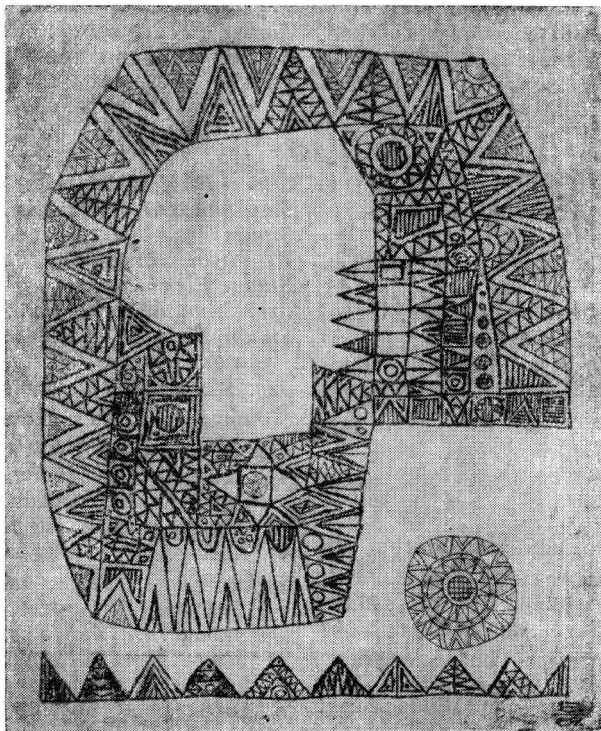
Simon Elek: Nesze! Mást bírsz? Mi?

A tanítónő: Anyuka! Anyuka! Megvert... az arcomba ütött...

őzv. Simonné: Megvert? Naosztán... Nem megérdemelted? Engemet is megvert az uram, ha nem a kedvére tettem valamit... én is kibírtam... Meg aztán más asszonyt is üti az ura itt a puszán... mind egyiket... Köszönd, hogy megtanít...

Tanítónő: Köszönjem? Hát nem... nem köszönöm meg, vegyék tudomásul! Elég volt. Túrtem, lehet sokat is. Többet, mint amennyit kellett volna. Azt hiszik, velem mindent lehet?

(Folytatjuk)

Hogyan köszönjem meg?

Arany-tokba segited zárni
a múlt időt,
a szépet, keserveset
s új dallamokra húrozod
fel az életemet
Hogyan köszönjem meg neked?

Mit lophatnék el a világból
hogy neked adjam?
Friss avaron lépkedek
s holt ág ropog alattam –
Állsz a fák közt, kis konok őrszem
Tudod-e mitől óvsz meg engem?

Mit adhat az ember?

Elmentél és el sem köszöntél
a morfium tébolyában
nem-látható csillagra néztél –

Plafonra szegezett szemmel
vallattad az életedet;
betelhetett-e szerelemmel?

Kérdem máig magamtól:
csak a virágot adtam-e magamból?

Kezemben nem volt-e tör?
rózsáid lemetsző bicska?
mit adhattam oda szívemből?

Mit adhat az ember, ha végül
sorsa örvényébe beleszedül?

Te fekete-fehér

Rád gondolok, te fekete-fehér
virág: kicsi lány, akit az ősz
feltűzött kalapomra
korona helyett, mert a koronát
a Halál kardinálisa
teszi majd fel a homlokomra –

Rád gondolok: benne vagy e sűrű havazásban
Téged kerget a szél
s kicselezve a hó hadseregét
mész folyton előre, győztesen;
Te, a boldogság összeesküvője
az álmokba emelt gyémánt-szerelem
gyönyörű partizán-lánya –

Alvó lány

Cocteau emlékére

*arcod mögött elfordul az arc
hajad gyökércsomó
de csikók friss ereje dobban
homlokod alól*

*külön a test külön az álom
e kívülállást ki kell mondani
az áttetsző homályból
előtűnnek a test vakító dombjai*

*ez vagy te alvó lány az éjtél madarától
léleknyire pihensz akár
Ikarusz tengermély medúza-ágyon
mikor létéről lefoszlott a szárny*

*s már nem volt emlék arc zene
csak árnyak öble s a vad
hullámok apály-üteme
csak szél kavics homokvihar*

Használt cipők

*végig az utakon
egy kavics emléke
csehók poráé
téltaPOSÁSé
tegnapi ácsorgásaim
fűvarázslat
olvadó aszfalt illata
lótrágya szűrős illata
üvegcserep
szögek virágszirom
tavaszi vizek emléke
egy lepkeszárny
(rajzolatát elmosta az eső)
szarvasíram
három határon éjszakázás
hó a mezőn
a völgyeken
nádasok tocsogóin puha sár
szárazságárok
süppedés hátizsák alatt
(mások géptegyvért visznek)
és a történelem minden üledéke
tegnapi hordalék
holnap por:
helyváltoztatás
a faltól falig üző szabadságban*

Tűzgömbök

2.

A nyári konyhában reggeliztek. Ambrus háta mögött nyitva volt az ablak, s a lyukas fazekakban pompázó muskátlik között beszűrődött a napfény. Thali Ágoston az asztal másik oldalán ült, szemben Ambrussal és az ablakkal. A töredezett kövezetű konyhát a festetlen, hatalmas asztal uralta, és a tűzhelyek. Nagy kemence állt a fal mellett, katlannal, füstölővel és a csikótűzhely. A tűzhelyen örökké bugyogott valami a disznók fazekában, krumpli, kása, répa, vagy más megfőzhető és megetethető takarmány. A tej a disznók fazeka mellett forrt, répa és csalángözökkel átítatva. A falhoz lábasokkal, tányérokkal telezsúfolt rozoga, fedetlen polc simult. A polctól balra vakablak mélyedt a falba. A vakablakban Thali Ágoston az apróbb szerszámaikat tartotta, és néhány szurtos, kajla szárú pipát.

Ambrus nagyon szerette a nagyapját... Ha ráncoktól barázdált arcára, durva bőrére pillantott, mindig elfelejtkezett az igazságról, hogy ő valójában nem az, akinek mondják, nem Thali József fia, és nem Thali Ágoston unokája. Néha úgy tűnt neki, hogy maga Thali Ágoston sem az, akinek hiszik, hanem maga is tatár, pusztai lakó, aki csak véletlenségből lakik együtt a nagymamával és Róza nénivel...

Thali Ágoston előtt kézománcú kislábasban tej állt, a tej mellett kenyér, oltókés és vaskanál... A kenyeret, kanalat, a kék lábas szélét legyek lepték. A konyhában sűrű fellegekben dongtak a legyek. A mennyezetről öt-hat légyfogó laffogott alá, s azokon is legyek feketedtek. Némelyik még sivalkodott, de már csak szakaszosan. Az asztalon, nem messze Thali Ágoston és Ambrus tejes lábasától üvegből készült légycsapda állt. Az üvegben lila, légyölő ecet színesedett. A legyek alulról másztak az üvegbe, mivel a közepén ügyes nyílás tátongott. A bura alól nem tudtak többé szabadulni... Vad táncba kezdtek, s ahogy dühöngve csapkodtak, belezuhanak az ecetbe.

Ambrus ingerülten kapkodta a fejét, mivel nem szerette, hogy a legyek az arcán mászkálnak. Thali Ágoston meg sem rezzent. Lassú komótos mozdulatokkal beleszelte a kenyeret a tejbe, aztán a megfeketedett vaskanállal belezőcsmökölte a felágaskodó héjakat is. Szűrőcsöve ette a tejet, mintha csak leves lenne, s nyelte a puhára ázott kenyérdarabkákat. Néha megállt a kezében a vaskanál, és Ambrus mellett mereven a semmibe nézett. Talán a muskátlikat figyelte, vagy az ablak alatt álló ágásfát, melyen tejfazekak száradtak, és a bádögzséter. Ha Ambrus ilyenkor hasonlóan elmerengett, akkor a katlant, a füstölő vasajtáját és a kemencét látta maga előtt. A kemencét leteregtették újságpapírral, és apróbb kacatokat tartottak a tetején: Ollót, amivel esténként kurtára vágták a lámpabelet, két asztali- és egy viharlámpát, a nagy rézkalapos vekkert, néhány durva szőrű keféket, s talán a zsákvarró tűk és fonalak dobozát is. A kemencébe kéthetenként begyújtottak, hogy az elkövetkező fél hónapra megüssék a család kenyerét. Ilyenkor a kemence tetejéről mindent leszedtek, és csak másnap pakoltak vissza. A kenyérsütést Ambrus rendes tatár dolognak tartotta... Ha megengedték, maga kezelte a háncspemetet, s a kotrófával még a parazsakat is elrendezte. A kenyérsütésekben leginkább a befejezést szerette, amikor a dagasztóteknő oldaláról lekapták a tésztát, összegyúrták és lángost lapogattak belőle. A vastag parasztlángosokat fokhagymás zsírral és tejfölösen ették... A lángosoknak füst- és agyagíze volt, s persze főleg lángosíze... A tésztába néha beleragadt valami kisebb zegernye, megszenesedett akácfadarab... Ambrus a szemet is elrágta, és a fát is... Igazság szerint ezekből a lángosokból nem jutott valami sok, hiszen fejadagból élt az egész ország... A városi kenyéradag és a falusi között talán csak annyi volt

a különbség, hogy Thali Ágoston maga sütötte a kenyerét... Így a kenyértész-
tába jó sok krumpli került. Néhány kukoricás veknit is sütöttek. Ambrus nagyanyja
és Róza néni meglocsolták a kenyereket, és piroskockás konyharuhába takarták va-
lamennyit. A kenyerek két héten át puhák maradtak, bár sokkal keményebbek vol-
tak, mint a városi pékkenyerek. Ambrus jóízűen falatozott az akácfaparázson sült
vastaghéjú házikenyerekből.

Thali Ágoston megette a tejbeszelt kenyérkockákat, aztán marokra fogta a lá-
bast és a maradék tejet kiitta.

– Kaszálni megyek – mondta...

Ambrus ekkor még a saját lábasával birkózott, nagyanyja pedig a kamrában ma-
tatott. Thali Ágoston felemelte a hangját:

– Anna!...

Thali Ágostonnő előbukkant a lekvárjai közül. Lekötözött cserépfazekat tett a
kemencére, aztán megtörölgette a kezét kötényébe.

– Kaszálni megyek...

– Most mondd?

– Most.

Ambrus nagyanyja felemelte az asztalról a kenyérszelő kést, és az udvaron át
elindult a padlás felé.

Kopogtak az ajtófélfán. A nyitott ajtón át belépett Dacza Viktor, a postás.

– Agyisten, Ágoston bácsi...

Thali Ágoston összevonta a szemöldökét és a kézbesítőre meredt:

– A Pista... Ugye a Pista...?

– Semmit sem hoztam, Ágoston bácsi... A többi foglyok sem írnak... Minden
fogoly csak egyet írt, amikor lágerba került... Volt olyan is, amelyik egyet sem...

– Úgy... Hát a Pistánkról semmi hír...

– Vége lesz, aztán hazaengedik...

– Onnan...?

– Mit csinálnának annyi emberrel... Saját maguk is elegen vannak... De ezt
nézze e. Itt e – mondta a postás, és az asztal felett széttárt egy újságot. Az oldalak
közül levelezőlap nagyságú összehajtott kártya esett az asztalra. Ambrus elcsípte a
szélét és maga elé húzta.

Thali Ágoston az újságba mélyedt, aztán letette a legyek közé.

– Ez is bekövetkezett – mondta.

– Két napja... – bólintott a postás és közelebb hajolt az asztalhoz – Finta
Bálint beszélt egy városi illetővel... Az az illető hallgatta az angol adást... Hatal-
mas hadsereg kelt át a tengeren. Két hatalmas hadsereg, egy angol és egy amerikai...

– Isten hozta, Viktor – mondta Thali Ágostonnő és gyanakodva megállt az ajtó-
nyílásban. Egyik kezében kis darab szalonnát tartott, másikban a zsírról fénylő kést.
Mozdulatlanul állt és a postást nézte. Dacza Viktor megrázta a fejét.

– Semmi? – kérdezte Thali Ágostonnő.

– Semmi Anna néni... Onnan semmi...

Thali Ágoston az asszonyára pillantott, aztán az újságra bökött:

– Partra szálltak az angolok...

– Jézus Máriám... Uram Jézus... Uram Jézus...

– Ne nyivákolj, csomagold be azt a szalonnát, meg a kenyeret, megyek ka-
szálni.

Ambrus a nagyanyjára pillantott, aki sietve letette a kést, majd újra felkapta,
megtörölgette és bement a kamrába kenyeret szelni. A kamrából kihallatszott a so-
pánkodása. Csakhamar nagy szelet kenyérrel tért vissza, és egy metszett pálinkás-
üveggel. Térült, fordult, kupákat is tett az asztalra, és egyiket megtöltötte.

– Igyék Viktor... Ki tudja mit hoz a holnap... Isten hátat fordított a világ-
nak.

Kopogtak. Finta Bálint talányos arca jelent meg a fényben.

– Jónapot adjonisten... Na Ágoston, most mondj valamit.

– Gyűn a muszka...

– Muszka...? Nem mondott a Viktor semmit?

Thali Ágoston megtöltötte a másik kupát is, és Finta Bálint elé tolta. Az fölkapta kék köténye szélét, beletörölte a száját, s csak utána nyúlt a kupáért.

Ambrus az újságlapok közül kicsúszott kártyát nézegette. Az eleje olyanformán volt megcsinálva, mint a távirat. Feladó: Teodorovits Tódor m. kir. osztálysorsjegy főelárusító, Budapest, VIII., Rákóczi út 51. „Még mindig nem rendelte meg a szerencseszámát. Húzás október 17.” – Oldalt csillagos számjegy állt: 27633. A kártya belső oldalán felsorolták a nyereményeket. A leszakítható rész megcímzett portós levelezőlap volt, megkezdett szöveggel: „Az osztálysorsjáték I-ső osztályára a következő sorsjegyeket kérem” – Csak ennyi volt rajt, s a kipontozott sorokon túl az árak pengőben. Ambrusnak megtetszett a kártya. Forgatta, ismételte a számokat, szavakat és gondolkodott: – „Teodorovits Tódor... Magyar Királyi Osztálysorsjáték... Negyvenezer pengő... Ötvenezer pengő... Százezer pengő... Teodorovits Tódor... Húzás október 17-én... Igyekszem minden ügyfelemnek a megrendelt számot küldeni... Mi az, hogy sors, és játék?... Sorsjáték... Osztálysors... Negyvenezer, százezer, hatszázezer... Portó vidékről... Budapest 72, postafiók 100... Százezer... Hatszázezer sors... Osztálysorsjáték...” – Nagypapjára pillantott. Az már az asztal mellett állt s Dacza Viktorra és Finta Bálintra figyelt.

– Kállay Miklósnak mégis igaza lett... Az angol urak nem estek a fejükre, tudják, hogy nekik Magyarországra még szükségük lesz – mondta Finta Bálint és hunyorított.

– Ha két ilyen hadsereg megindul... – bólogatott a postás.

– Három – mondta Thali Ágoston. – Három, mivelhogy ott a muszka is... Ha a német az angolszászokkal akar hadakozni, akkor erőket kell áttennie emerről a frontról... Akkor pedig még jobban megindul a muszka...

– Na, ha a Józsi fiad hallaná ezt, nem tudom mit mondana...? Muszka, ide...? Ágoston... Ágoston... Egy hajnalon majd csak arra ébredünk, hogy angol ejtőernyősök ereszkednek lefelé... Csak úgy tilinkóznak, mint a hópelyhek... Hozzák a jó pénzt, gépeket, szabadalmakat... Könnyen lehet, hogy még én is kibővítem a műhelyemet... Segédet tartok kettőt is... Az én szép szekrényeimet egyenesen Angliába exportálják... Csak néznek azok majd odaát, hogy mit tud a magyar iparos... Így lesz ez Ágoston, meglásd... Az ejtőernyősök egy szép éjszakán csak hegyibénk ereszkednek...

– Piszt... – Thali Ágostonné figyelmeztetően a szája elé kapta a mutatoujját. Ambrus kiharagolta a pillanatnyi csendet és megszólalt:

– Nagypapa... Mi az, hogy osztálysorsjáték?

Szórakozottan Ambrusra pillantott:

– Pénzt lehet nyerni rajt... Nyerni és veszteni...

– De miért osztály?

– Mert az... Osztály is, sors is... Add vissza a Vikornak azt a rossebet, ki esett az újságjából.

Dacza Viktor legyintett.

– Mit gondol Ágoston bácsi, ki várja meg ennek a húzását? Október 17... Mi lesz itt addigra... Addigra talán már falu sem lesz, ország sem lesz, és mink sem leszünk...

Finta Bálint az ajtóra pillantott, aztán halkan a férfiakkhoz fordult:

– Bemondta az angol adó, hogy Montgomery lesz az inváziós hadsereg főparancsnoka... A volt Nyolcadik Angol Hadsereg parancsnoka, aki Afrikában elintézte Rommelt...

– Montgomery...? Öreg katona... Az már az olasz fronton is ott volt az első világháborúban – mondta Thali Ágoston, és elégedetten bólogatott. Montgomery neve sok mindent hitelesített a számára. Megvárta, amíg a postás és Finta Bálint a második kupicával is lehajtotta, aztán a kockás konyharuhát, amiben a szalonnája és a kenyere volt, az oltókéssel együtt belerakta a tarisznyájába.

– Anna, akkor én megyek – mondta és a vendégeivel együtt kilépett az udvarra. A kaszája, bádogtokos fenőköve már ott lógott a lugas támasztékán. Magához vette szerszámain, aztán félig elmenőben még bekialtott a konyhába:

– Ambrus!... Ha a folyóra mész, ügyelj a röpközőkre...
Thali Agostonné mozdulatlanul állt a kemence előtt és a férfiak után nézett. Amikor becsukódott az utcai kapu, felsóhajtott:

– Semmi hír róla... Semmi... Talán már nincs is az élők sorában.

– Pista bácsi? – kérdezte Ambrus.

– Igen... Szegény Pistám... – mondta, aztán fogott egy konyharuhát és letörölte az asztalt. A tisztogatás útjába eső tárgyakat, edényeket felkapkodta és átcsúsztatta alattuk a rongyot.

– Apád sem ír... Se apád, se anyád... Mindenki csak letesz a gondról, aztán jól van... Mi lesz, hogyan lesz, senki sem tudja...

– Az én nevem mindig Thali volt?

– Mi?

– Thali? Thali Ambrus? Korábban is?

– Mi lett volna? Ez a neved. Öregapád is Thali, apád is... Jó név ez... Apád azt hitte, parasztos a neve. Eleinte szégyenkezett is a telekkönyvnél... De aztán tanácsos úr lett... Igaz, hogy el is tanult őt hold földet, de úr lett... Öregapád elivott hármát, még azért így is maradt tizenkettő... Most, hogy szegény Pistám fogásba esett még sok is ez a föld... Öregapád alig győzi... Látom rajt, sajnálom is... De ez a sorsa a férfiembernek... Bár ivott volna el még hármát, kilenccel most jobban elbirkóznánk... Elkopik a föld... Elkopik... Neked már tanulnod kell, vagy mehetsz inasnak... Apád eltanulta a részit, nektek már nem jár innen semmi. Hacsak szegény Pistám... Szegény Pistám... Jó dolog a tanulás, de azért a városi ember soha nem lesz a maga ura... Apád már helyettes a telekkönyvnél, de azért olyan elsejei ember... Ha egyszer nem kapja meg a fixet, hazasorultok... Itt az ennivalót megadja a föld... Gyühet német, orosz, angol... Azért a föld terem...

Ambrus a vakablak mellett szöszmötölt. A padlásra vezető létra mögül előszedte a horgászbótját, s új, vastagabb cérnát kötött rá. A dugót is megigazította, fület tekert az oldalára, hogy az akadjon a gumiütközőn.

– A Marcalra készülsz?

– Oda – mondta Ambrus röviden, tatárosan, mint a nagypapja.

– Menj csak, de a repülőkre ügyelj... Nem venném a lelkemre, ha valami bajod esne... Nem tudom, hogyan számolnék el az életeddel?... Nem tudom...

Ambrus furcsának találta ezeket a szavakat. Megborzongott a háta. – „Az életemmel...? Elszámolni az életemmel?... Csak úgy el lehetne vele számolni?... Nehéz percek lennének, de aztán elszámolnának vele...” – zavartan tűnődött, aztán sietve összetekerte a zsinórjait, és az ajtóba állt. Köszönt, meghajtott a fejét. Fél.

Az utcán látta, hogy Finta Bálint még mindig a hosszú udvar elején politizál. A hosszú udvar pontosan szemben volt velük. Az udvarban négy család lakott, négy külön házban. Az udvarok és a porták egymás után következtek befelé. Finta Bálint valamennyin átjárt, mert a háza és műhelye leghátulsó volt az udvarban. Így aztán cégtáblája sem volt, mivel Kozmáék házára nem tehetette ki az írást, hogy Finta Bálint asztalos mester. A sajátjára pedig hiába is tette volna, mivel az nagyon messze esett az utcai fronttól. A cégtáblára valójában nem is volt szüksége. A faluban mindenki tudta, hogy asztalos mester, s ha kellett valami, mindig megtalálták az emberek.

Ambrus mezítláb, klott gatyában ballagott a poros falusi utcán. Azon gondolkodott, hogy negyvenezer pengő mennyi lehet? Egyik pillanatban soknak találta, másikkban kevésnek. – „Teodorovits Tódor pimpós lett az óbor... Százezer, húszezer, negyvenezer... Teodorovits Tódor pimpós lett az óbor...” – Így, ilyen furcsa rendben sorjáztak nyelvére a szavak. Egyre hangosabban szónokolt: – „Teodorovits Tódor, pimpós lett az óbor... Negyvenezer... Hatszázezer... Tódor... Óbor...”

Kinyílt egy ablak, s kontyos asszonyság kiáltott rá az üvegtáblák közül:

– Thali!... Gyere csak ide!

Fenyegető, durva hang volt ez, Ambrusnak egyáltalán nem tetszett. Megállt és az őszkontyú asszonyságra meredt. Gyűszűt és cérnát tartott a kezében. Az ablaktól fél méternyire csepp cégtábla hirdette, hogy a kontyos asszonyság Pott Vilma varró-

nő. Ambrus nem értette, hogy mit akarhat tőle Pott Vilma? Illedelmesen közelebb lépett és megeresztett egy kezitsókolomot. Pott Vilma lecsapott rá:

– Nem szégyenled magad, te kis szatir! Még emberek elé mersz kerülni?! Megmondom én az öreganyádnak! Megmondom én!

– Néni kérem én...

– Már a tisztelendő úr is tudja! Ilyent csinálni! Városi gyerek létedre... Ezt tanuljátok a városi iskolában? Meg lesz ennek a büntetése! Bizony meg lesz! Isten ilyen szörnységeken már nem hunyhat szemet! Te kis piszkos szatir... Hogy nem száradt le a kezed... Hogy nem száradt le a kezed...

Amikor a másik ablaktábla is kinyílt, és Pott Vilma mellett megjelent a pesti menekült lány szőke feje, Ambrus hirtelen megértette, miről van szó. A lány kárörvendően kuncogott, majd sirósra változtatta arcát, és Ambrusra mutatott:

– Ez is...

– Néni kérem én nem voltam...

– Megállj, te pokol tüzére való! Ilyen bűnöket nem tűr el a falu... A tisztelendő úr majd intézkedik... Melyik kezeddzel tetted, hadd átkozom meg?!

– Néni kérem én hozzá sem nyúltam... Én odább álltam... Én semmiről sem tehetek... Én csak ott álltam... – mentegetőzött Ambrus.

Az asszonyosság a pesti menekült lányhoz fordult:

– Megismered?

– Meg... Lehet, hogy nem nyúlt hozzám, de közöttük volt... Ott állt, és bámult... Ahelyett hogy... Ahelyett hogy... – a lány hirtelen elsírta magát.

A pesti menekült lánynak szép arca volt. Hosszú, szőke haja, finom bőre, Ambrusban mély lelkiismeretfurdalást keltett. Elvörösödött, szívét mardosó fájdalom rohanta meg. Valami fontosat akart mondani, néhány szót, ami rendbe hoz mindent.

– Én kérem... Ott álltam...

A lány letörölte a könnyeit, és mosolygósra változott az arca. Egyik pillanatban csaknem nevetett, de a másikban már ismét a sírás felé hajlott az orra és a szája körül minden ránc.

– Ott állt – mondta a lány és ismét rámutatott.

– Öreganyád majd számol veled. És a tisztelendő úr! Ha a kezeteiket leégetik az enyhe lesz... Nagyon enyhe lesz, akkor még fellebbezünk! Csak azt várom, hogy Amálnak megérkezzen az édesanyja. Már táviratoztunk neki. Pontosan megtáviratoztunk mindent! Szégyentelenek! Átkozottak!

Ambrus látta, hogy Pott Vilma csaknem kizuhan az ablakon mély felindultságában. Azt is megsejtette, hogy a helyzeté tovább romlik, ha az ablak alatt marad. Sietve meghajtotta magát, aztán futásnak eredt. Talpai nagy igyekezettel csapódtak a porba, teljes erőbedobással vágatott. Csakhamar elérte a falu szélső házait, de nyargalt tovább a kutyák ugatásától, és Pott Vilma átkaitól kísérvé. A vér hevesen lüktetett a füle mögött, és egy képtelen gondolat kezdte kínozni: „Mit táviratozhatott Pott Vilma Amál édesanyjának?” – „Tudatom önnel... Tudatom veled, hogy... Tudatom veletek, hogy Amálkát a fiúk megmonyázták... Megmonyázták... Megmonyázták...” – Megrázta a fejét, hogy a képtelen gondolatától szabaduljon. Lassított, majd kényelmes poroszkálásba lustult... Felnézett a szikrázóan kék égre, sóhajtott, lihegett. – „Mit táviratozhatott Pott Vilma Budapestre?... Tudatom... Tudatom önökkel... Tudatjuk, hogy Amál bugyijába belenyúltak a fiúk... Kérjük, azonnal a helyszínre látogatni... Kéretik azonnal a helyszínre érkezni...” – Ambrus a hőség ellenére megborzongott. Elképzelte Amál anyját, ahogy megérkezik Budapestről és törvényt ül a falu fölött. – „Thali Ambrus vallja be az igazat... Mit csinált ön az elmúlt vasárnapon tíz és tizenegy között?... Miért ott állt?... Miért nem a templomban állt?... A bűn már a természetében van... A bűn... A bűn... Miért nézte? Mit látott? Pontosan mondjon el mindent. Mit látott? Kicsoda? Először?... Aztán?... És Amál?... És utána?... Maga akkor?... Nem érzett szégyent?” – Elgondolni is rossz volt. Ambrus a füle tövéig elvörösödött. Pontosan emlékezett mindenre. A baj akkor kezdődött, amikor a Máté azt mondta, hogy menjenek fel a kórusba fújtatni. Glóriáig fújtattak, akkor aztán a főszegből megérkeztek a Cseke gyerekek és ellő-

ködték őket. Az orgona is elhallgatott. A tanító úr felmérgeződött. – Máté tudott egy csókafészket... Leereszkedtek a csigalépcsőn a harangkötelekhez és kisurrantak az ajtón... A domb aljában összetalálkoztak az alszegi gyerekekkel, akik a pesti menekült lányt vonszolták... Azt mondták neki, hogy tudnak egy fészket a homokbányánál... Később meg azt mondták neki, hogy megmonyásszák... De a pesti menekült lány csak vihogott, mint akinek nincs esze... Ambrus három-négy méterre állt tőlük és Mátéval együtt várta, hogy mit akarnak az alszegi gyerekek? Máté a homokbánya fölé mutatott az öreg akácusra, mivel ott volt valahol az a csókafészkek. Az alszegiek felemelték a menekült lány szoknyáját, aztán belenyúltak a bugijába. A lány először csak nevetett, aztán hirtelen elsírta magát.

– Mit csináltok vele?! – kérdezte, elég hangosan Ambrus.

– Megmonyásszuk... – mondták.

– Mit?

– Megnézzük, van-e nála tojás?

Ambrus egyre vörösebb nyakkal ballagott a folyóhoz vezető úton. Mindenre emlékezett... A lány rózsaszín selyem nadrágjára. Fehér combjára... Az alvégi gyerekek csalánmarta, famászástól koszos kezére, ahogy ott matattak a menekült lány lába között.

Mátét nem érdekelte a menekült lány bugyija. Oda se nézett. A fákat figyelte a bánya felett, aztán Ambrusnak is szólt, hogy menjenek... A csóka fészket nem találta meg. Ambrusnak elszakadt a nadrágja, s a kezét felvérezte.

A nyaka pipacsszínűre izzott... Ahogy közeledett a folyóhoz, egyszer csak megérezte, hogy nem a szégyentől pirul... Egyáltalán nem a szégyentől... Amál anyjától és Pott Vilmától félt ugyan, de nem a félelemtől vörösödött a nyaka... Hiába rázogatta a fejét, állandóan maga előtt látta a homokbányát, és a menekült lányt, ahogy ott áll félig lecsúszott fehérneművel, összekócolódott hajjal... A fehér combokat... A csillogó homokot fent a falakon... Főleg azonban a lecsúszott fehérneműt, mely az egész homokbányát varázslatosan bűnös helyé tette... Ambrus érezte, hogy nem a szégyen kínozza a bányában látott jelenet miatt... Félt egy kicsit, de szégyent nem érzett... Újra és újra eszébe jutott a menekült lány, a felemás vergődése az alvégi gyerekek között, ahogy sírt is, meg nem is, és már sajnálta, hogy nem lépett akkor közelebb... Hogy nem ment oda, és... Beleremegett a gondolatba... Az ott, akkor maga lehetett a csoda... – „Bánya” – mondta hangosan, – „homokbánya... Homokbánya... A bánya...” – Szépnek, költőinek találta a szavakat. Aztán eszébe jutott az ablak, Pott Vilma, és a szőke hajú Amál... Ahogy kacarászott, sírt, mocorgott... Mintha az arca is olyasmi lenne, amire nézni is bűnös... Olyasmi, mint a szoknya alatt, csak még bűnösebb... Ambrus meggörnyedt a bűn súlya alatt. – „Olyan lettem, mint Czimmer Rozi, belémköltözött az ördög... Bennem lakik, de nem a húsomban, hanem a természetemben... Ha észreveszik, engem is megfűstölnek a tömjénnel. Elájulok, kivisznek, ledobnak...”

A hídon megállt. Bámulta a napfényben csillogó vizet, a lomha pontyokat, a ló-tusz hófehér és kéklő virágait. A nagyobb halak behúzódtak a virágok árnyékába, s csak akkor csaptak a felszínre, ha egy-egy szöcske vízbe zuhant. A mező is mozdulatlannak látszott. A fű nem borzolódott a jászok uszonyától, a növényekfák sem hajladoztak. Nagyon meleg volt. Ambrus úgy tapasztalta, hogy a nyári melegben a halak nem hagyják el a folyót... És ha el is hagyják, inkább csak éjszaka, s mélyen a föld alatt úsznak, ahol nedvesebb és hűvösebb a fekete göröngy. Szerette a halakat, de nem értette, hogy mit akarnak? Miért úsznak a vetések és erdők alatt? Hová igyekeznek a gyökerek között? A folyó nem elég nekik? A hosszú, végtelen folyó... Ambrus megfordult, és a mezőben kigyózó ezüstszalagot figyelte... A folyó ezüsfénye feloldódott a mező erős zöldjében. Beleveszett... A mezőség végtelenje, zöldje lenyűgözte Ambrust. A mezőt is szerette... A halakat is, folyót is, a mezőt és erdőt... És az eget. A kéklő nagy vizet, melyen nem volt semmi göcsört, se hegy, se völgy, se határ, se oszlop. Csak mélysége volt az égnek, végtelen sötétkék mélysége. Ambrus tudta, hogy az ég feneketlen. Örökké lehetne bent zuhanni, ki a sötét világűrbe, a csillagködök között is tovább, egyre tovább.

Leereszkedett a folyó partjára, s a derékig érő sarjában a homokdombok felé gázolt. Fele úton, egy alkalmas öblösödnél megállt, letelepedett. Horgász szerszámát kibontotta, elkapott egy sáslevélen hintázó szöcskét, s márványhomlokát átszakítva a hajlított gombostűre szúrta. Pótája a következő pillanatban már a lótoszvirágok között úszott, majd táncolva alámerült. Ambrus nagyot rántott a madzagon, s a vízből fémes ragyogással a levegőbe emelkedett egy tenyérnyi ónos jász. Ambrus a sarjába zuhant hal után vetette magát, elkapta. Markában érezte a halacska vad vergődését. A halszag, az eltöredezett fűszálak nyers illata egyszerre érintette meg az orrát. Jó illat volt. A jászt zsinórra fűzte, és visszalógatta a folyóba. A zsinór másik végét a közeli fűzbokor tövéhez kötötte. Csali után indult... Remegő mancsából sorra kicsúsztak a szöcskék. Nagy félkörben legázolta a sarjút, míg végre sikerült nyakoncsípnie egy sárga potrohos szöcske nagymamát. Amikor visszatért szerzősámaikhoz, látta, hogy a folyó túlsó partján, közel a homokdombokhoz marhák legelnek. A marhákat fiatal lány őrizte. Ostora, nyelével a földbe tűzve meredezett az ég felé. A lány nem sokat törődött a marhákkal. Ambrust bámulta... Ambrus felszalizta a horgát és vízbe lógatta. Keze még mindig remegett... Mereven a dugóra bámult és várt. A dugó mozdulatlanul tikkadozott a lótoszlevelek között. Ambrus nyaka elszibbadt a mozdulatlanságtól. Bámulta a dugót, izmait rándításra készen tartotta, de mindhiába. A parafa nem mozdult. A jászok elkerülték a sárga potrohú szöcskét.

Ambrus gyanús csobbanásokat hallott a homokdombok irányából. Felnézett... A lány térdig a folyóba gázolt. Szoknyáját félcombíg emelte és bémésködött. Szalmaszínű haja a derekáig lógott, s feje tetején rezzenő szárnyú szitakötő állt. Ambrust előntötte a forrás: – „Uram Jézus... Az ott Czimber Rozi... Czimber Rozi áztatja magát a folyóban... Czimber Rozi...” – Ambrus érezte, hogy a bűn vastag hullámokban sodródik feléje, hő és víz alakjában, és illat alakjában is, mert a feltámadt tétova szellő virágillatot hordott szét a folyó mentén. Czimber Rozi belepaskolt a vízbe... Ambrus a loccsanásokat is bűnösnek érezte... Izzadtan tétovázott, horgász-készségét szorongatta. – „Mit kell tennem...? Mit kell ilyenkor tenni?... Kivenni a horgot?... Elmenni?... Odamenni, és azt mondani, hogy... Csakhogy azóta engem is megszállt az ördög... Múlt vasárnap a homokbányában, amikor a menekült lánynak az alvégiek belenyúltak a... És ott állt az a fehércombú lány félig lecsúszott nadrággal... És... Pott Vilma... Távirat...” – Hirtelen vágyakozás szállta meg. A folyóba kíváncszott. Úgy vélte, jót tenne egy kis fürdés a hosszú izaszto futás után. Lábáról is lemoshatná a port, s a gatyája délig kétszer is megszáradna.

Horgászbótját a fűzbokor tövébe dobta és elindult a homokdombok felé. Ahogy lépdelt az éles levelű sásban, zavar és vágyakozás kerítette hatalmába. A zavar késleltette, visszatartotta, a vágyakozás pedig sürgette. Így botladozó léptei hol hosszabbra, hol rövidebbre sikerültek. Egy láthatatlan vakondtúrás megsüllyedt alatta, és a bokája megbicsaklott.

A lány huzogatta a szoknyáját és a vizet paskolta. Néha hátravágta a fejét, hogy szalmaszínű haja visszacsússzon a hátára.

Ambrus megállt a parton és úgy tett, mintha a halak járását figyelné a nádtövek alatt. Nem mert a lányra nézni. Nem merte felemelni a fejét. A szeme vágyakozva próbálkozott egy-egy rebbenéssel, de alig tudott elkapni valamit a lány sziluettjéből. Kinlódott: „Uram Jézus... Ez lenne hát Czimber Rozi, akit tetőtől talpig lemostak spongyával... Felállították a székre és három öregasszony súrolta, de az ördög benne maradt... Csupa bűn az egész lány... Valójában én is ilyen vagyok, bűnös, mint Czimber Rozi... Habár ezt füstölték is, mosták is... Szereti a vizet...” – Megkockáztatott egy pillantást. A lány térde, bűnösen gömbölyded volt... Csillogott a víztől...

Ambrus bokáig a folyóba gázolt, és szavakat készítgetett magában. Nem tudta mit akar, és hogyan akar? Tudományoskodó mozdulattal a vízbe nyúlt és felemelt egy kagylót.

– Nicsak egy vándorkagyló – mondta s zavartan a lányra nézett. Czimber

Rozi belepaskolt a vízbe, aztán a szoknyáját igazgatta, ami unos-untalan megcsúszott a kezében és a víz tükrére lógott. Amikor visszahúzta a kíváncsú magasságba, mindig nagyobb és nagyobb mezők váltak láthatóvá bűnös szépségű lábaiból.

– Poshadt ez a víz – mondta a lány és Ambrusra pillantott.

– Poshadt?... Igen... És tele van kagylókkal. Poshadt kagylókkal.

A lány rándított a szoknyáján, belepaskolt a vízbe, és Ambrust mustrálgatta.

– Mi a neved? – kérdezte.

– Thali Ambrus.

– Városi vagy ugye... Városinak látszol.

– Városi... A bombázások miatt vagyok itt...

– Az marha jó dolog... Városinak lenni... Fény, finomságok... Ott a sok látványosság...

– Nagy látványosságok vannak...

– Az és a beszédek... Mondj valami városiasat...

Ambrus zavartan kapirgálta a kagylót. Hirtelenjében semmi városiasra nem emlékezett. A lányra pislogott, és testének hajlatait fürkészte. Torka kiszáradt, szeme ködös párába borult.

– Valami jó kis városiasat – biztatta a lány.

Ambrus kihúzta magát és kétségbeesve hunyorított:

– Teodorovits Tódor, pimpós lett az óbor... Negyvenezer, százezer, hatszáz-negyvenezer...

A kislány boldogan kacagott. Összecapta a kezét, s a szoknyája így azonnal a vízbe zuhant.

– De jó városit tudsz mondani!... Mókás városit!... Az ilyen beszédeket szeretem, az ilyen jó kis városi beszédeket... Mondd még egyszer.

– Teodorovits Tódor, pimpós, mint a lóbor...

– Lóbor... Lóbor? – a kislány tapsikolt, nevetett, majd hirtelen ruhástól beleült a folyóba.

– Lóbor, óbor – kiáltotta Ambrus és ő is beleült a folyóba.

– Mi az a lóbor? – kérdezte a kislány.

– A lóbor Tódor bor.

Mindketten pukkadozva nevettek. A kislány aztán felpattant és vadul locsolkodni kezdett. Összevissza csapkodott a kezével, majd hirtelen Ambrust vette célba. Ambrus visszaspriccelt rá, s ahogy egyre közelebből ágyúzták egymást a vízoszlopokkal, váratlanul összeütköztek. Ambrus érezte a kislány gömbölyded térdének érintését. Keze lehanyatlott, majdnem sirt. Maga sem tudta miért, de a könnyei ott erőlködtek a pillái alatt. A kislány is abbahagyta a locsolkodást, leült a folyó homokos medrébe.

– Mi bajod? – kérdezte.

Ambrus vízbemártotta az arcát és behunyt szemmel válaszolt:

– Semmi...

– Hát akkor?

– Miért füstölnek téged?

A kislány hangosan felnevetett:

– Mert én vagyok a Czimber Rozi.

– Te vagy a Czimber Rozi – mondta Ambrus gyászos, szomorú hangon.

– Egyszer már szentőt vízzel is lemostak, de hiába... Most úgy van a dolog, hogy olyan leszek, mint a városi nénikém...

– Milyen olyan?

– Városias... Lóbor, óbor... Ahogyan te is mondod. Ilyen Teodorovits Tódor, bor, komondor.

– Miért ájulsz el, amikor füstölnek?

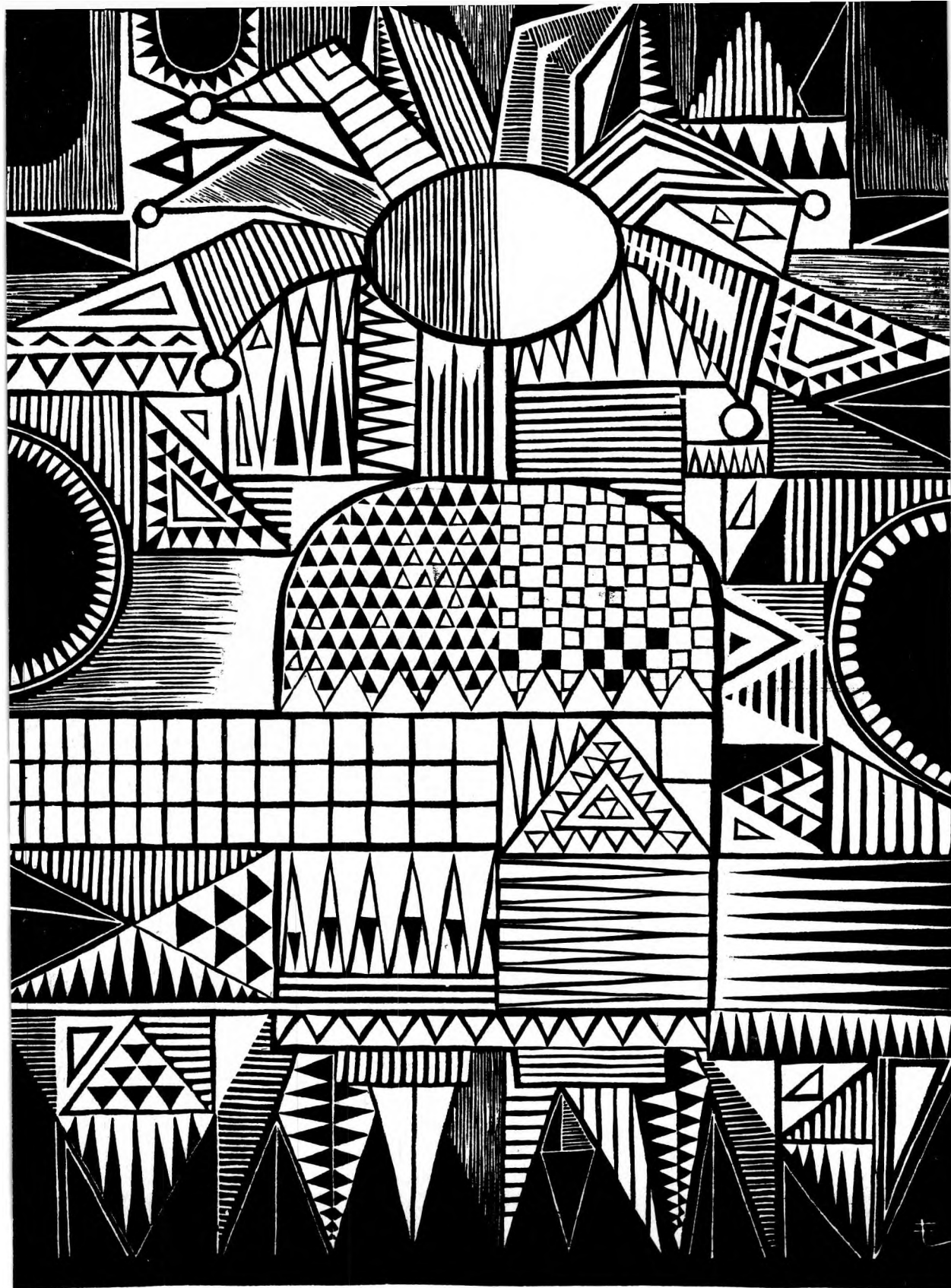
– Mert bűdös a tömjén... Vittek engem mindenfelé, szent helyekre, de nekem bűdös. Ki nem állhatom... Bennem lakik az ördög... A lábam meg csupa bűn... Nézd e – mondta és a víz alatt felhúzta a szoknyáját.

– Na, bűnös?

0
4
7
5

- Nem tudom - mondta Ambrus és szorongva bámulta a kislány lábaszárát.
- Nem tudod? Pedig egyre látszik rajt, ezt Orsolya néni is megmondhatja.
Kérdezd csak meg... Majd azok megmondják neked... Csak azt várom, hogy idősebb legyek... Finom városias beszédem lesz: Óbor, Tódor... Krémesekeket eszem, és villamosokat nézek meg más bűnös látványosságokat.

Megkondult a falusi templom harangja. Czimber Rozi elszororodott. Felállt a folyóban és a marhák felé tekintgetett.

- Haza kell hajtanom - mondta, majd a ruhájára pillantott - Nem hinném, hogy megszárad hazáig... Nem hinném... - szomorúan csóváltatta a fejét.

- Száritsd meg itt a parton...

- Nem lehet. Összevernek... Így is összevernek, mert nem szabad fürdőznöm. De ha elkések, akkor jobban összevernek és elhivatják a tisztelendő urat.

- Gonosz dolog ez - mondta Ambrus és zavartan állt a vízben.

- Mondd, hogy óbor... - kérlelte Czimber Rozi. Ambrus szomorúan szavalta a mondókát:

- Teodorovits Tódor, pimpós lett az óbor... Húszezer, Negyvenezer... Hatszáznegyvenezer...

Czimber Rozi összecapta a tenyerét, és nevetve, ugrándozva kigázolt a folyóból. A parton nagyot kiáltott:

- Tódor, lóbor!

Futás közben kirántotta a földből az ostorát, aztán megsuhogtatta és durván végigvágott a marhákon. Azok sietve engedelmeskedtek neki, és lomha futással térültek a faluba vezető tagút felé. Ambrus hallotta a vizes szoknya csattogását és a lány rikoltásait:

- Pimpós lett a lóbor... Lóbor!... Lóbor!...

Amikor a lány eltűnt a szederfák alatt, Ambrus is partra lépkedett. Ólmos bűnök neheztedek a vállára. Bűnök, szorongás, és vágyakozás. Szeretett volna elnyargalni a szomszédos faluba, ostort pattogatni és rikoltozni. Rikoltott is egy nagyot a legázolt sarjú között:

- Lóbor!... Hatszázezer!

A fűzbokor remegett. Ambrus hirtelen odaugrott, és elkapta az ágak között kalimpáló horgászbót. A zsinór erősen feszült, a mogyorófavessző hajlott, mint az íj. Ambrus centiméterenként a nyélen rozsdásodó szögekre tekerte a zsinórt, aztán az omladékos partra térdelt és elkapta a hal kopoltyúját. Párducszín, több kilós csukát emelt a partra. A csuka dühösen vergődött a szorításában, majd kiakadt egy keszeget, és a keszeeggel a horgot. Ambrus csak ekkor látta, hogy a csuka valójában nem a szöcskére kapott, hanem a gyanútlan keszegre, mely időközben horogra akadt. A csukát nehéz volt felfűzni. Tűfogai csúnyán meredeztek, állkapcsai összecsatlantak, s csak dróttal lehetett a kopoltyúja alá férközni. Ambrus izgatottan küzdött a hallal. Az ónos jászt és a csukát visszalógatta a folyóba, a zsinór végét pedig erősen a bokor tövéhez kötözte. Amikor végzett, megszagolta a tenyerét és boldogan vigyorgott. Bőrének csodálatos trapperszaga volt. Sietve elkapott egy szöcskét és a horogra tűzte. Behajította a készséget a lóbuszvirágok közelébe, és lekuporodott a gyepre. Klottgatya éppen csak megérintette a füvek csúcsát, s máris csülokra kaphatott. A dugó elmerült. Szép jászt emelt a partra, felfűzte, megkötözte a zsinórt és minden kezdődött előlről. De ekkor már állva várakozott, mivel feltámadt halászszenvedélye. A dugó lassan úszott a hínár között, aztán kisodródott egészen a part alá. Újabb kapás következett. Az úszó megrezdült, néhány milliméternyire kiemelkedett a vízből, aztán megállt... Fél perc múlva újra megrezdült, emelkedett, majd ferdén megdőlvé süllyedni kezdett a lóbuszbokrok felé. Ambrus bevágott. Félkilós kárász akadt a horgára. Mozdulatlan volt, mint a kő. Ambrus úgy érezte, hogy pontosan olyan, mint egy lapos kő. Boldogan fűzte a haltartó zsinórra, és izgatottan horgászott tovább. Csakhamar két vörösszárnyú és egy újabb jászkeszeget fogott. Hét hala volt összesen, hét ezüstsín, csodaszép hala. Három ónos jász, két vörösszárnyú koncér, egy csuka és egy kárász.

Összetekerte készségét és hazaindult. Halait a karikára kötött zsinóron vitte.

Nehezek voltak. A csuka nagyokat ugrott, és krokodilszáját fenyegetően kitátotta. Ambrus fűtörésett. Az országutat gyorsan elérte, de ott megtorpant, mivel a por égette a talpát. Toporgott, belépdelt a bazaltosabb részre, majd ismét visszalábalt az útszéli porba. Ahogy váltogatta a lábait, a karakai erdő felett megpillantotta a gépeket. Magasan úsztak, nagy rajokban, akár a galambok. Búgásuk szűrten, finoman hömpölygött előre, mint valami távoli szélzúgás, vagy hullámverés. Ambrus ezüsfényű szárnyukra bámult, majd a kondenzcsíkra, ami hirtelen megjelent a vezérgépek nyomában. Rosszat érzett. A folyóra pillantott, majd a boglyákra, melyek a sarjűföldön szürkültek megaszalódva. A folyó már negyven-ötven méterre mögötte maradt, s a boglyák még messzebb voltak. Gyors elhatározással belehasalt az utat és a földeket elválasztó vizesárokba. Elég mély volt az árok, s azon a ponton, ahol beleheveredett, szederbokrok is takarták. Várt.

A gépek méltóságteljes lassúsággal úsztak a magasban. Feleslegesnek látszott az óvatosság. Hátára fordult, s a szederfa levelei között az eget kémlelte. – „Ezek angolok” – gondolta. – „Milyen muris... Reggel még Londonban voltak... Kávéztak az ismerőseikkel, aztán kimentek a repülőtérre... Bombákat hoztak. Ledobják, aztán hazamennek és este tovább kávéznak az ismerőseikkel... Hacsak... Hacsak valamelyik léghárító üteg bele nem trafál az oldalukba... Akit eltalálnak, azt ma este már hiába várják az ismerősei... Nem is lőnek ezekre... Sétarepülés nekik... Kirándulás...” – A középső repülőrajból oldalra sodródott két vadász. Sűvöltve lecsaptak, bömbölt a föld, a levegő és az erdő. A szederfák suhogtak, a Marcal-hídon dörömböltek a géppuskalövedékek. Ambrus látta, hogy húsz-harminc méter magasan szállnak a gépek, s a lövedékek a vizet korbácsolják. Rémülten a hasára fordult. Teste alatt vergődtek a zsinórra kötött halak. A csuka elkapta az ujját és beleharapott. Ambrus zokogva feküdt a hideg, sikamlós pikkelyű halakon. Ujja nehezen szabadult a csuka állkapcsától. Amikor kitépte, erősen vérzett.

A gépek a folyó felett szálltak, aztán az erdő közelében lecsaptak a mezőre. A motorok bömböltek és elnyomták a fegyverek hangját. A vadászok aztán az ég felé húztak, és rajuk nyomába szegődtek. A bombázókötélékek sokáig vonultak. Monoton búgásuk jajongó messzi szélzúgásra emlékeztetett. Ambrus zokogott. Fél, hogy a vonuló bombázók közül újabb vadászok csapnak a folyóra. Fülében saját zokogása visszhangzott. Fél óra is elmúlt, mire észrevette, hogy a gépek elvonultak. Felült. Szájában saját vérének ízét érezte. Szíjogva, megalázottan nyalogatta a kezét. Olyan volt, mint egy sebesült állat. Nyalogatta a vérét és a sebet bámulta. Mély volt, de szűk, gödörszerű. Nem a csuka harapása fájt Ambrusnak... A sérülés valójában a fejét érte, a homlokát. Megalázták a repülőket, és meggyötörték. Szűkölve remegett az árokban, és érezte, hogy ami a folyóparton történik, nem újsághír, nem politika, amiről beszélgetni lehet. Ambrus ezen a forró déli órán döbönt rá először, hogy a bőréről van szó. Minden új napon az élete lesz a tét. Senki nem kérde, hogy hány éves, kit szeret és kit gyűlöl? Senki nem kérde, hogy részt akar venni a háborúban, vagy nem? Csak lőnek rá, mint bármelyik állatra az erdő vadjai közül. Ambrus egészen eddig a nyári napig azt hitte, hogy más dolog a fegyveres katona, aki maga is harcol, és más dolog egy kisfiú, aki éppen csak kijárta az elemi népiskola harmadik osztályát...

Szorongva állt az úton. Nyalogatta a vérét, és az erdő felé bámult. A tagutakon emberek szaladtak. A szeme még vibrált az ijedtségtől. Visszalépett az árokba és felémelte a halait.

Lassan bandukolt a falu felé. Percenként zúgást vélt hallani, közeledő sűvöltéseket. Lépdelt, s közben szüntelenül figyelte az eget, a kék égi mélységet, ahonnan megérkeztek a gyilkos pilóták.

Nagyanyja a kezét tördelte:

– Csak hogy itt vagy! Uram Jézus! Csak hogy előkerültél...

– Hét halam van – mondta Ambrus.

– Hét halad és hét akkora bűnöd. Itt járt Pott Vilma, mindent elmondott...

De most már ezt sem bánom. Csakhogy előkerültél... Uram Jézus, Uram Jézus... Hogyan számoltam volna el az életeddel...

– Nem igaz... Én csak álltam ott a Mátéval...
– Mise alatt, Istenem, mise alatt... Szerencséd, hogy most előkerültél... –
mondta, aztán a halakra pillantott. Meglepődött.
– Ekkora halakat fogtál? Édes Istenem... Ezt a csukát legjobb, ha mindjárt
elviszed Orsolya nénédnek.

– A legszebb halam...
– Éppen azért... Orsolya szereti a tejfölös sültcsukát. Ha kaszálják a Marcalt,
az összes megvágott csukát neki viszik... Indulj is... Az lesz a legjobb. Köszönsz
szépen: Dicsértessék az úr neve, és illedelmesen átadod. Lehet, hogy megajándékoz
valamivel.

– Multkorában azt mondta a nagymama, hogy böjti napon vigyek majd halat
Orsolyának... Most nincs böjt.

– Na és...? Orsolya máskor is megeszi a böjti ételeket. Szent asszony...

Ambrus zsinórján egyedül a csuka lógott. A nap már megszáritotta a bőrét, de
még mindig dobálta magát, tátogott, fenyegetően vicsorgatta fogsorát. Ambrus arra
gondolt, hogy a csuka a bűn ajándéka. Akkor akadt a horogra, amikor Czimber Ro-
zival a folyóban lóboroztak... A szöcskét bekapta egy keszeg, a keszeget bekapta a
csuka, a csuka pedig az ő ujját... – „A csuka harapása isteni figyelmeztetés volt”
– Ambrus a krokodilpofájú halra sandított. – „A csuka maga a bűn... Ekkora hal
hogyan került volna másként a horgomra... Bűn... Nagy bűn... Czimber Rozi
bűne... Ilyen krokodilpofája van a bűnnek... Most majd megeszi Orsolya és ő is
bűnös lesz... Jobb is, hogy Orsolya eszi meg... Annak a bőre már át van itatva
tömjénnel meg szenteltvízzel. Orsolyának lehet, hogy nem árt a krokodilpofájú. De
ha mi ennénk meg... Brrr... Milyen lennék... Ūristen... Egészen olyan, mint
Czimber Rozi... Csak fiúban... Vasárnap már engem is füstölnének... Jobb ha
ezt a csukát Orsolya eszi meg... A repülőket is rám hozta... Rosszindulatú ez a
hal, meg kell enni... Orsolya bekapja, aztán óbor, lóbor...”

Megállt a tornyos ház előtt, és a lépcsőt bámulta, melyet óriáskaktuszok és tör-
pék őriztek. A lépcső a ház ólomüveggel díszített ajtajához vezetett. A farácsos, zöld-
színűre pállott rézveretes kapu nyitva volt. Ambrus a törpék feje felett talált egy ko-
lompot. Meghúzta. A kolomp kint is szólt, bent is szólt, s Orsolya néni sötétkék se-
lyemkendőbe bugyolált feje csakhamar előbukkant az ablakban.

– Te vagy az Ambrus? – kérdezte, aztán az ajtóhoz sietett és kinyitotta. Amb-
rus köszönt, meghajolt és maga elé tartotta a halat.

– Elhoztam magának ezt a csukát – mondta.

– Csukát?

– A folyóban fogtam...

– Orsolya néninek ajándékozod?

– Igen... Mivel ez böjti étel...

– Ó... Ambrus... Milyen illedelmes tudsz te lenni... Milyen illedelmes...
Pott Vilma pedig azt mondja, hogy iszonyú szemérmertlenséget követtél el. És éppen
szentmise alatt... Szentmise alatt, amikor a mi drága jó tisztelendő urunk átváltoz-
tatta a szentostyát az Ūr Jézus testévé, s a bort az Ūr Jézus vérévé... Pont akkor,
a nagy misztérium alatt követtél el a bűnt... Ambrus... Ambrus...

– Én nem voltam...

– Nem voltál?

– Nem. Pott Vilma hazudik. Én odább álltam.

– Odább?

– Őt-hat méterrel odább. Mi a csókafészek után mentünk a Mátéval, és éppen
csak megálltunk ott. De aztán mentünk mindjárt.

Orsolya lehajolt és megtapogatta a mozaikpadlón tátogó csukát. Ambrus orrát
ekkor újra megcsapta az a furcsa illat, amit egyszer már az országúton is érzett.
Ambrus gyanútlan kisfiú volt, és nem tudta, hogy ami az orrába hatolt, az szent
mindzsóság. Orsolya felegyenesedett, és Ambrushoz fordult:

– És a kezeddzel nem...?

– Nem Orsolya néni.

- De a szemeddel vétkeztél?
- A szememmel sem.
- Behunytad?
- Nem hunytam be, de nem vétkeztem vele. Csak álltam ott és néztem, mit csinálnak az alvégiek. Még rájuk is szóltam, hogy: „Mit csináltok, he?!“ Azt mondták, megmonyáásszák a menekült lányt...
- Szeplőtelen Szűzanya... Szeplőtelen Szűzanya... Micsoda bűn, micsoda szemérmetlen bűn... És a leányka bugyiját láttad?
- Láttam.
- Rajta hagyták?
- Rajta... Lecsúszott egy kicsit, de máskülönben rajta hagyták...
- Szeplőtelen Szűzanya... És mit csinált az a szegény kislány... Az a kis számkivetett...?
- Vinnyogott... Röhécselt, később pedig vinnyogott.
- Ó, Szeplőtelen Szűzanya, mi lesz a világgal... Gyere Ambrus, megnézheted Orsolya néni toronyszobáját.

A szobákat félhomály borította. A nagy, falhoz támaszkodó bútorokból, süppedős szőnyegekből doh, és szent mindzsószag áradt... Ambrus fintorgatta az orrát, majd köhécselt... A toronyszobában világosabb volt. Sok szentkép lógott a falon. Az egyik ablakmélyedésben kis házioltár állt, másikban a zongora. A zongorán és az oltáron egyforma karosgyertyatartók álltak, rózsaszín szenteltgyertyákkal. A toronyszobában a doh és a szent mindzsószaghoz tömjénillat is keveredett.

- Bűneid bocsánatául most elénekeljük együtt, hogy „Üdvözlégy oltári szentség!“ - mondta Orsolya és a zongorához ült. Ültében meggyújtott egy gyertyát, aztán leütött két akkordot. Rákezdtek. Ambrus ijedten tádogott: „Üdvözlégy Oltáriszentség! Csodálatos szent istenség... Téged szívből mind imádunk, oltárodnak trónján áldunk. Üdvözlégy szent Szakramentom! Százezerszer, meg ezerszer én Jézusom“...

- Most az utolsó strófát, az rád illik - mondta Orsolya és rekedtes, finomkodó hangon rázendített: „Életünknek végöráján, hogy ne ejtsen meg a Sátán, Te légy erős én gyámolom, mert csak nálad az oltalom. Üdvözlégy szent Szankramentom!“

Orsolya becsukta a klaviatúra tetejét, és elfújta a gyertyát. A házioltáron kihúzott egy fiókot, és aprócska szentképét libbentett Ambrus orra elé:

- Adok neked egy képet a Szeplőtelen Szűzanyáról... A legújabb fohászt a hátára nyomtatták. Ha bajba leszel, csak ezt a fohászt mondogasd: „Most segits meg Mária, Óh irgalmas Szűzanya!“ Csak ennyit kell mondani és a Szűzanya megsegít... Itt van Ambrus... Én megbocsátok... - mondta és hüvelyk ujjával, melynek ugyanolyan illata volt, mint a szobáknak, keresztet rajzolt a fiú homlokára.

Ambrus köszönt. Orsolyával a hátában, kibotladozott a színes, ólomüveges ajtóig, aztán levágtatott a lépcsőn. A doh, a szent mindzsó, és a tömjén összekeveredett illatát még az utcán is az orrában érezte. Riadtan lépdelt a járdán, szemét lesütötte. Csak jóval odább, az iskola és a gesztenyefák közelében emelte fel a fejét. A fákra sandított, aztán hirtelen a levegőbe ugrott. Amikor a feje megközelítette az alsó ágakat, nyihogott egyet, mint a lovak.

A Hangya előtt emberek csoportosultak. Ambrus azt hitte, melaszt osztanak. Sietőre fogta a lépteit, hogy idejében szólhasson öreganyjának. A tömeg azonban nem az üzlet, hanem az udvar szélesre tárt kapuja előtt várakozott. Ambrus a néma parasztok között beódalgott az udvarra. Nagy csend volt. A szederfa alatt három kocsmái asztal állt. Az összetolt asztalokon idős parasztember feküdt. Már nem élt. A foltos parasztingen látszottak a véres szakadások. Ahány gépfegyvergolyó, annyi szakadás.

Ambrus a kuglizó mellett ácsorgó emberekre pillantott. Némák voltak, tanácsatlanok.

Keddről szerdára virradó éjjel

*Keddről szerdára virradó
éjjel arra riadtam
keserű lé tör fel a torkomon
a számba és
előnti orromat.*

*Aztán valahogy elaludtam
és azt álmodtam
keddről szerdára virradó éjszaka
hogy halálra ítélték.
Kik nem tudom már
miért nem tudom már.
Ott álltam négyszögű udvaron sokadmagammal
(talán szökni akartunk de hova és honnan nem tudom
és elfogtak)
és csak álltunk halálra ítéltén
a hóhér szakszerűen dolgozott
és várni kellett
hogy sorra kerüljek
nem iszonyodtam és nem is féltem
a bekötött szemű ernyedtestek láttán.
Aztán beesteledett
majd holnap mondták sorra kerülök
visszavittek a bűzös terembe
néhányadmagammal holnapra maradtunk.
Arra gondoltam reggelig
talán megszökhetek
aztán még félálomban is a szökésen
tűnődtem egyre.*

Boszorkányéj

*Idegen földrésről
süvit feléd jégkarmos gyűlölet.*

*Kiszikkadt és lötyögős bőrű eszmék
üvöltve hadonásznak
fejed fölött köröznak
és körülrohanják a földtekét
s károga visszatérnek
boszorkányvisítással telik meg az éj.*

*Érvek és tények meg nem védeneik
az ösztönöknek logikája nincs
az indulat lávája égre tör
a föld tűzmagja szabadult ki ismét
és füstös láng csípi a szemedet
ing a talaj alattad.*

Tudósítás

*itt és itt
ekkor és ekkor
ez és ez
ilyen és ilyen alkalomból
ezt és ezt nyilatkozta*

*az emberiség
izgatottan vakaródzik
szája szélén reszkető cigaretta
és várja a bűnügyi filmsorozat
betejező részét*

*az államcsíny vezetője
bekapta a mikrofont
és kijárási tilalmat rendelt el
a magas szerződő felek képviselői
sikeresen becsapták egymást
és ezt aláírásukkal hitelesítették
az offenzíva során 47 katona
és 21 polgári személy vesztette életét
valamint egy kanárimadár
melyet kalitkájával együtt
agyonnyomott a háztal*

*az emberiség
egy pillanatra felkapja fejét
szegény kanári
ő aztán igazán ártatlan*

*még egy cigaretta
elnyújtózás a tévé-pizsamában*

az igazi sztori ezután következik

Aztán újra kezdjük

*kevesebb is lehetne
több is*

de csak ennyi

*szebb is lehetne
csúnyább is*

de csak ilyen

*több szebb jobb
hogy a felsőfokról ne is beszéljünk*

van ok tehát az elégedetlenségre

*csak néha sikerül elfogadnunk
amilyen olyan
olyan amilyen*

aztán újra kezdjük

*kevesebb is lehetne
több is*

stb

BABITS ÉS SZABÓ DEZSŐ

Az irodalmi köztudatban a század első felének nincs a magyar irodalomban két nagyobb ellenlábasa mint Babits és Szabó Dezső. Mint ösellenségek, mint két ellentétes íróitípus megtestesülései élnek az emlékezetben. Ezt a képet jórészt Szabó Dezső jelszavá vált Babits-ellenes röpirata, a Filozopter az irodalomban (1929) rögzítette. Pedig a Nyugat-generáció két legtanáríbb műveltségű tagja, a magyar irodalom két legnagyobb filozoptere Babits és Szabó Dezső. Földrajzi, történelmi, társadalmi forrásvidékeik valóban a magyar élet két ellentétes pólusán helyezkednek el, mégis rengeteg a közös jelleg, felfogás, szándék bennük. A modern magyar irodalmi életnek 1910 és 1942 között valóban egyik tragédiája, hogy ellenfelek voltak, és híveik a húszas, de méginkább a harmincas években mint a magyar irodalom két székértáborának hadfelei álltak egymással szemben, egymásban és nem közös ellenségeikben látva a megsemmisítésre váró ellenfelet. Babits a Dunántúli dzsentrális katolikus rétegéből eredt, Szabó Dezső székely paraszti-kispolgári családból. Nem volt nemzedékükben a klasszikus és a modern világirodalomnak két nagyobb bekebelezője; az antik, a francia, az olasz és az angol irodalomnak mindkettő egyformán megszállottja; a nevelést tartotta mind a kettő a magyar reform legsürgősebb módszerének. A hatalomnak az első perctől fogva nem voltak dédelgetettjei és kegyeltjei; a magyar vidék, sőt peremvidék száműzött és hajszolt tanárai; mindketten 18–19-ben, aránylag fiatalon emelkedtek életük és tevékenységük zenitjére, hogy aztán az ellenforradalom évtizedei más és más formában szigeteljék el őket a tömegektől. Ennek ellenére a magyar irodalomban a reformkort kivéve példátlan hatással és befolyással érték meg a második világháborút. Pályájuk kezdettől fogva egymást izgatva, lelkesítve, keserítve, keresztezve haladt, de nem mindig ellenségesen. Szabó Dezső a közös érdeklődés, azonos hivatás és hasonló műveltség sugallatára kezdett barátkozni. Az események és környezetük hatása alatt azonban egyre inkább eltávolodtak egymástól. Az Országos Széchenyi Könyvtár Babits-hagyatékában őrzött és Keresztury Dezső kurátor engedélyével itt közölt öt Szabó Dezső-levele érdekes fényt vet a köztudattal ellentétben baráti érintkezésekre 1910 és 1919 között.

*

Eddig nem került elő semmiféle nyoma pesti filozopter-korabeli érintkezésüknek. Egyetemi éveik nagy élménye, Nietzsche és még több világirodalmi név, például Walt Whitman, közös ösztönzője, majd később mint Nietzsche Babitsnál, károsnak ítélt hajdani ideálja. Szabó Dezső korai publikációiban Babitsot is izgató témák kerülnek megfogalmazásra. Föltűnő a magyar tanárság sorsának, körülményeinek, feladatainak nemcsak tanulmányban, hanem számos novellában való megfogalmazása is. Szabó Dezső ebben az időben a tanárságot egyáltalán nem tartja a magyar életre veszedelmes filozopterségnek, szeretettel és részvétellel foglalkozik sorsával, nem egy alakjában pedig, mint pl. Danika c. novellája vagy Beteg a könyvek között c. esszéje hősébe egyenesen a később elátkozott és üldözött Babits-féle tanártípust magasztalja. Babits irodalmi munkássága első jelentkezésétől fogva eszményei bemutatásán és korai alkotásain keresztül állandóan izgatja Szabó Dezsőt. Hamarosan fölfedezi egy azonos műveltségű, magasrangú, de mégis ellentétes írói ízlés testét öltését Babits személyében, ami végeredményben kettőjük klasszikus és romantikus alkotásának megnyilatkozása. Ezekben az években azonban nagyrabecsülés kinyilvánítása mellett saját írói természetének kifejtésére törekszik támadás helyett. Első Babitscsal foglalkozó megnyilatkozása mindmáig nem került elő. Az Életeim-ben írja Szabó Dezső:

„Egy antológia-félében Ady és Babits versek is. Babitsról úgy írtam, amint őt máig is látom. Erre Osváthtól levelet kaptam. Cikkeim majd minden állításával egyetért, de a Babits-rész miatt nem közölhetik.” (II. k. 412. o.)

1929-ben, indulatos támadásakor, ezt drámaiban írja le:

„Nem vagy költő, nem vagy alkotó, nem vagy művész... A Pávattollak ügyes és szorgalmas írójáról ez volt véleményem mindjárt első verses megnyilatkozásai után. Akkor – ezelőtt tizenkilenc évvel! – nagy naivul meg is írtam a Nyugat számára. Természetes: ez a tanulmány nem jelenhetett meg. És íme: amit akkor én nyugodtan állapítottam meg: most ez a könyv élénk hörgi, véres verejtékkal, mint egy a túlfeszített munka tántorgásaiban ledőfött rabszolgá.” (Filozopter az irodalomban, 34–35. o.)

Babits „Petőfi és Arany” c. tanulmányának megjelenése alkalmat ad eszményeik nyomán ízléskülönbségeik részletes ábrázolására. Babitsnak annyit vitatott, kiélezett túlságosan sarkított megfogalmazása Petőfiről általános jellegű bevezetésétől elvonatkoztatva kerül azóta is idézésre. Pedig Babits kifejti, hogy ez „örök kontroverzia Petőfi vagy Arany elsőbbségéről” az irodalmilag kevésbé művelt emberek között tömegpszichológiai jelenség, „a két költő összehasonlításánál nem annyira költészetük, mint emberi egyéniségük a mértékadó. E két nagy egyéniség oly hatalmas és végletes két szembenálló típusa a magyar léleknek, hogy valamelyikét mindenikünk közelállónak érzi a maga kedélyéhez s e rokonságérzet adja meg irodalmi ítékezéseinek öntudatlan alapját.” (Újra: Irodalmi problémák. 2. kiadás, 1924. 159–160. o.) Szabó Dezső nagy tanulmánnyal válaszolt, a „Petőfi művészi fejlődése”-vel:

„Petőfi és Arany összevetésénél kiélezi a költő és a művész közötti különbséget, oly tartalmat adva ezeknek a szavaknak, hogy mindenki magát szerethesse bennük. Lelkének e csodálatos, magunkhoz hasonlító ereje tette azt, hogy Petőfi, aki sokak előtt legfennebb csak költő, korlátozott burzsoá, Arany pedig, aki művész l'art pour l'artos arisztokrata lett. Azok a sorok, melyekben utóbb ez a különbség – oly csábítólag és finoman – levezettetett, egy elvonult, finom l'art pour l'artos lélek természetszerű lírája voltak.” (Újra: Egyenes úton 1920. 33. o.)

Babits Dante Pokol-fordításának megjelenésekor (1912) Szabó Dezső sietne a Nyugatba kritikát írni. A bírálat azonban úgy látszik mindössze pár sor részletes megvizsgálására szorítkozott, vagy ezen a pár kiragadott soron próbálta a fordítás eredményeit vagy hibáit elemezni. A Nyugat szerkesztősége azonban előzetesen odaadhatta a fordítónak a szöveget és így a megjegyzések a szerző tudomására jutottak. A Babits-hagyatékban található első Szabó Dezső-levél erre vonatkozik; és a levélíró mentegetőzésén kívül Babits teljesítménye iránti elismerésének valósággal bocsánat-kérő elismerése:

„12 év óta pityázalgotok Dantéval. Az ilyen sokszoros érintkezésben oly jelentős lesz minden szó – akaratlanul is annyit visz bele az ember önmagából –, hogy egyes kifejezésekre nézve a vita elkerülhetetlen vagy talán éppen ezért: lehetetlen. Ez az eltérő magyarázatok lélektani oka: egyes szavaknak mindenkinél külön szájíze van. Így pl. én a *senza alcun sospetto* ba valami naiv szépséget érzek bele, ha úgy értelmezzük, hogy ők még maguktól sem féltek. Sőt nyelvileg is helyesebbnek látom, ha a mondat alanya a *sospetto* szó alanya is. A *sospetto* és *döre* szavakat még én is tudom, és ha ezeket s még ennél sokkal ritkább dolgokat is nem ismernek, nagy arcátlánság lett volna részemről a dologhoz fogni. Az *sem bévve* ha én a *szárnyat vígan emelget* szavakat a *dol orler portate* megfelelőjének gondoltam, mert a – *me-lyet vágya kerget* részt a *dal disio chiomante* fordításának hihetem. A 102 sornál megvan mindkét magyarázat s bármelyiket el lehet fogadni. A *szivedet mi vájja* – őszintén megvallva nekem is zökkenést okozott. Általában talán nem nagy szerénységtelenség, ha azt hiszem, hogy nézeteltérésemnek sohasem félreértés vagy tájékozatlanság az oka, csak másként értés vagy más magyarázat elfogadása.

Különben összes megjegyzéseim elenyésző semmiségek egy ilyen méretű munkánál. Még csak egyet, ami leginkább a lelken fekszik: tudom, hogy mikor valaki egész lelkével egy ilyen nagyszabású művészi munkával áll, mennyire kellemetlenül érhetik egy rosszul hangzó

közbekiáltás, egy ügyetlen kritika. Végtelenül sajnálnám, ha én szerettem volna Babits Mihály-nak ilyen érzést csak egy percre is és ebben az esetben bocsásson meg

Öszinte tisztelőjének.
Szabó Dezső

A cikket kérem megsemmisíteni.

A Babits kiadás sokszor szándékos tévedését én is látom s e kiadás jegyz. átvétele csak olyan futó ötlet volt, mely szót sem érdemel."

A Nyugat nagyjaival Szabó Dezső, a vidéki tanár igyekezett személyi ismeret-séget és kapcsolatokat kiépíteni. Erre más mód nem kínálkozott, minthogy vagy ő ugrott föl Pestre és tartózkodott körükben, vagy azokat próbálta meghívni helyi szereplésre. Egy ilyen Babits hibájából elmaradt találkozásról és sümegi meghívásról beszél második levele:

„Nagys. Babits Mihály
tanár úrnak
Budapest
Tisztviselőtelep
Áll. főgimn.

Képeslap, túloldalon:
Sümeg vára és a Ferencziek
temploma
Pecsét: 1913. szept. 30.

Az előadás $\frac{3}{4}$ -ig tartott, akkor egy nagy társasággal átmentünk egy vendéglőbe, onnan telefonáltunk Neked a Vígsház kávéházba, de már vagy még nem voltál ott. Nagyon sajnálom, hogy nem találkozhattunk s bár ez Sümegen történne meg. Öszinte szeretettel üdvözlő

Szabó Dezső"

Szabó Dezső önéletrajzában megtalálható a sümegi Nyugat-est terve; Adyt, Babitsot, Balázst és Kaffkát várta ottani szereplésre, de végül is csak Kaffka Margit ment le. (Életeim II. 568–9. o.)

Szabó Dezső, bár Babits nem látogatta meg sümegi otthonában, egyik pesti utazásakor fölkereste Babitsot tisztviselőtelepi, Szabóky utcai lakásán. Élete végén írt visszaemlékezésében baráti érdeklődés keveredik későbbi gyűlölködésével:

„Egy délután hazavitt tisztviselőtelepi lakására, és ott könyvtárában és a szerinte való dolgok közt minden alapfolyamatában megláthattam ezt a megbúvó lelket. Nagyon kedves és mulatságos volt látogatásom Babitsnál. Először is gépkávé főzött, ami tényleg kitűnő volt, s elég kaján voltam ahhoz, hogy egyik legsikerültebb alkotásának tartsam. Szép és nagy belső értékű könyvtárának áttekintésénél kitört belőle egyetlen igazi, hűs és vérből megélt szenvedélye: a Gêniozusz halálos gyűlölete. A vénkisasszony nem beszél olyan részletes hisztérikus dühvel a férfiről, ki helyette a hűgát vette el, amint ő beszélt Byronról, Hugaról, Petőfiről, Adyrról. Én valósággal gyönyörködtem ebben a kitörésben. Mindig féltem, hogy Babits annyira papirossá lesz, hogy valamelyik buzgó könyvkötő beköti valami kemény bőrkötésbe, mely összenyomja szegényt. Most mégis az élet vize, ha nem is a legtisztább, szökött fel belőle."

Harminc évvel későbbi összegezése, hogy ne mondjam önigazolása:

„Babits Mihály azok közé tartozott, akik minden meghatározottságuknál fogva nem ben-nem kereshettek barátot." (Életeim II. k. 525. o.)

Amikor 1917 tavaszán összetűzött a Nyugattal, Fenyő Miksához írt búcsúlevelében saját kéziratának visszatartását Babits összes írásainak kritika nélküli közlésével állítja szembe, de még ekkor is Babits védelmének tüntetve föl saját kritikáját:

„Egy Babitsot nem tartotok érdemesnek arra, hogy megóvjátok szűznemzéssel született drámai homunkulusa, vagy Poe–Wilde tanár úrak által feladott szegény stílusgyaroklatok közlésétől." (Ld. Gombos Gyula: Szabó Dezső. München, 1969. 109. o.)

Babits háború alatti írásai, különösen háborúellenes megnyilatkozásai és Szabó Ervin hatása alatt fokozódó radikalizmusa, kétségtelenül megnöveszthették jelentőségét Szabó Dezső előtt. Amikor Osvátnak a Nyugatból való ideiglenes kiválása kö-

vetkeztében Babits lépett helyére mint szerkesztő, a forradalom hírére Pesten letelepedő Szabó Dezső újra bekapcsolódik a Nyugat munkájába. Még irodalomtörténészek sem figyeltek föl eléggé Babits szerkesztői tevékenységére 1919-ben, pl. Keresztury Dezső legutóbb a Nyugatot méltató kitűnő tanulmányában (Irodalomtörténet 1969. 61–76. o.) Osvát szerkesztőségét folyamatosnak és töretlennek látja. Pedig a Nyugat 1919. január 1-i számában (6. old.) Schöpflin Aladár bejelentette Babits szerkesztőségét: „Most amikor Osvát Ernő kiválik a Nyugat szerkesztőségéből... az ő üresen maradt helyét arra mindenkinél leginkább hivatott társunk, Babits Mihály foglalja el”. Babits neve az Ady-számtól (1919. febr. 16.–márc. 1.) így szerepel a Nyugat címlapján: „Főszerkesztő: Ignó x Szerkesztő: Babits Mihály.” Babits mint szerkesztő Szabó Dezsőnek adta a legtöbb teret 19 tavaszán. A kettős Ady-számban „A két forradalmi költő” (Petőfi és Ady) c. tanulmányát közli, ápr. 1-én. Szabó híres és talán legsikerültebb tanulmányát, gondolatrendszerének talán legjobb összefoglalását, „Az egész emberért” címűt, azonkívül a márc. 15-i és máj. 1–16-i számban két jelentős novelláját, a „Scholtz Mihályné ítélete” és „A szerelem legendája” címűeket. Ezekon kívül a már Babits által szerkesztett febr. 1-i számban közli Kassák ismertetését a „Nincs menekvés”-ről és a decemberi számban Fülep Lajos nevezetes nagy tanulmányát „Az elsodort falu”-ról. A Babits-hagyatékban három 1919-ből származó, de közelebbi dátummal el nem látott rövid, de jelentős baráti hangú levél maradt fenn Szabó Dezsőtől, szoros érintkezésük és jóindulati együttműködésük bizonyítékaként. Az első levél valószínűleg Ady temetéséről való elmaradását mentegeti:

„Kedves Barátom,

¹/₂1-kor nem leszek ott: nagyon rosszat álmodtam és nem megyek el a temetésre.

Meleg üdvözléssel

Öszinte híved
Szabó Dezső”

Második és harmadik levele félreérthetetlenül „Az egész emberért” készülésétől és beküldéséről szól:

„Kedves Barátom,

légy jó és izend meg, hogy ha holnap beküldök Hozzád egy fontos, sürgős cikket a művészet szabadságáról, a k t u á l i s és egyéb okokból jöhet é a mostani számban, és hogy küldjem, Hozzád vagy a szerk.-be?

Üdv. Szabó Dezső”

„Kedves Barátom!

Betű változtatás nélkül kérem. Legfennebb 8 és ¹/₂ old. A felsorolt félelmek, ha ma nem is valók, de nagyon aktuálisok és sürgősek! Korrektúrát feltétlenül kérek.

Terror:

ha most nem közlöd, halálos, engesztelhetetlen, vörös ellenséged leszek

ölel Szabó Dezső

A holnapi délelőtt folyamán légy jó 59-25 megtelefonálni, hogy jön e (10 és 1 közt)”

Az eddigi megállapítások szerint Az elsodort falu 1918. késő nyarán fejeződött be Lőcsén. Mindenesetre a Nyugat íróinak vidéki látogatásáról szóló fejezet, benne Babits első portréjával, már készen állhatott még akkor is, ha az író 18 őszén és telén Budán fejezte be a regényt. Az 1919. május 23-án megjelent mű Babitsnak a többi Nyugat-íróéhoz képest kedvezőbb, bár nem gúnymentes, de végülis inkább ironikus arcképét vázolja föl:

„Ádámcsutkáját előretolva, vékony nyakát nietzschei gyötröttségbe csavarítva, Záhodnik Károly nagy fekete szemeiben titokzatos mélységeket hömpölyögtetett. A szláv származású, nagy kultúrájú fiatalember egyike volt az új irodalom legcsillogóbb neveinek. Nagy tekintéllyel nyomta társait s ezt legelőször is tudásának köszönhette. Míg a többinek olyan volt a műveltsége, mint egy gyermekszobába zúllott lexikon, hol a legveszélyesebb véletlenben hiányoznak a lapok, neki széles, hatalmas irodalmi műveltsége volt, mindenre tudott idézetet, bibliográfiát s bámulatos emlékezetével minden vitát agyonnyomott. Végtelen érzékenységgel fászlizta körül magát s úgy hordta önmagát, mint egy indiai bálványt, melynek első rajongó imádója önmaga volt. Szegény, vézna testét félrevonta az élet közvetlen zuhataga elől, de a könyveken

átszűrt életre finoman s néha mélyen tudott visszhangozni. Írt Vörösmarty, Arany, Richepin, Rilke, Verhaeren verseket, szebbeket, mint Vörösmarty, Arany, Richepin, Rilke, Verhaeren. Betűk között eltengetett életének az volt a lírája, hogy melyik írón át fejezi ki magát, mint ahogy a nő lírája a férfi, kívül ölelkezik. Nyelvének csodálatos zenéje volt. Ez az életre nem termett minden töviskére halálosan vonagló ember úgy menekült a mesteri és mesterkéltségek formákba, mint mások az alkoholba, a nőbe. (Egész csomó szó-zsonglőr fakadt a nyomán, akik a költészetet valóságos szó-tenisszé tették.) A térdéig sápadt, ha író, könyvet említettek előtte, mit ő még nem ismert, ha valakit olyan dicsérettel dicsértek, amilyennel őt még nem dicsérték és a legkisebb kritika is fájt neki, mint egy gyógyíthatatlan harapás." (Az elsodort falu. 1920. I. k. 110–111. o.)

A két forradalom utáni első hónapok, 19 őszi hetei rohamosan eltávolítják egymástól a 19 első felében barátilag együttműködő két író. Ennek első megnyilatkozása Babits tagadó válasza a Szabó Dezső elnöksége alatt megalakult Magyar Írók Nemzeti Szövetségében való részvételre. Az ellenforradalmi ifjúsági alakulatok lapjában, a Gondolat-ban, Szabó Dezső a Nyugatot és az urbánus irodalmat ilyen stílusban támadja:

„A pesti irodalom megdöglött. Berzsenyi, Katona, Vörösmarty, Jókai új fiatalsággal lettek kortársaink. Ki fogja ezután kezébe venni a rothadtakat?” (1919. szept. 20. 8. o.)

Visszautasítása után a következő számban nem ugyan maga Szabó Dezső, de egyik munkatársa így támadja Babitsot: „Babits Mihály az ismert poéta, esztétikus és kiérdemült egyetemi tanár határozott és férfias lépésre szánta rá magát. Levelet írt a Magyar Írók Szövetségének, amely egyesülésről bizonyára tudják kedves olvasóink azt, hogy ez egy ízig-vérig keresztény és magyar alakulás”. „Babits a kommunizmusnak nevezett héber svindli után sem tanult”. (Uo. 1919. okt. 19–20. o.)

Babits tartózkodása 19 őszén minden közszerepléstől részben nagybátyjának, Buday Dezső professzornak üldöztetése és Orgoványban történt kivégzése miatt, részben 18–19-es szereplése következtében várható inkvizíciója miatt történt. (Buday Dezsőről l. cikkemet: Jelenkor 1969. 265–269. o.) Szabó Dezső szembefordulásához hozzájárulhatott Fülep Lajos magisztrális, de mégis csak kegyetlen tanulmánya, amely ugyan már 19 júniusában készült, de csak decemberben jelent meg a Nyugatban. Szabó joggal feltételezhette, hogy a kritikát Babits rendelte meg, mint szerkesztő, Fülep Lajos azonban közölte velem, hogy azt teljesen saját jószántából és nem Babits kérésére írta. Szabó Dezső mindenestre kegyetlen bosszút állt cserbenhagyásáért és vélt sérelmeiért. Az elsodort falu Babits-portréja enyhe szatíra ahhoz a karikatúrához, valóságos gúny- és torzképhez képest, ahogy Babits a Csodálatos élet-ben megjelenik:

„Jó barátja volt Babarov, a b-betűvel kezdődő szavak költője. Feltűnt a társaságban, hogy Babarov sohasem mert az égő kályhához közelíteni, s ha véletlenül megtette, különös égett papírszag terjedt el az egész teremben. Egy újságíró aztán utána kutatott a dolognak s meglepő dolgokat tudott meg Babarov keletkezéséről. Évtizedekkel azelőtt az egyik külvárosban egy rossz fűzfapoéta élt, aki azzal kereste kenyerét, hogy szerelmes szolgálok, epedő varróleányok és holdkóros kereskedősegédek szívét szedte zengő rímekbe. Hogy a rímek mindig kéznél legyenek, üres óráiban hosszú papírszeletekre ezrével jegyezte fel az egymással rimelő szavakat. Ezek a papírszeletek óriási halommal gyűltek fel szobája egyik szegletében. Egyetlen szolgálok, egy fiatal tányértalpas falusi lány egy unalmas tavaszi napon ezeket a papírszeleteket egy rongybabává gyúrta össze, melynek keze, lába, ábrázata volt. A poéta aznap részegen jött haza s hogy mi történt azon a tavaszi éjszakán, nem lehet tudni. Egy napon aztán megjelent az irodalomban egy Babarov nevű költő. Babarov nem élt, nem evett, nem ivott, nem csókolt, nem aludt, nem álmodott. Babarov éjjel-nappal idegen országbeli verseket olvasott, azokból írta ki a rímeket, vagy pedig maga írt verseket. Ő a világot a b-betű zenéjében hallotta s költészetében egybekötötte a nyelvnek minden b-vel kezdődő szavát. Ezért igen csodálták s ő maga sem volt elégedetlen magával. Egyszer egyik esti lakomán elvágta a csuklóját s a jelenlevők nagy csodálkozására vér helyett a következő szavak bugyborékoltak ki belőle:

bimbó,
bamba,
bingyó,
banda,
bárka,
bolond,
bálna,
bolyong.

Ettől a perctől kezdve aztán igazán vérbeli poétának tartották. Néha azonban forró tavaszi napokon az örök csók mégis feléje lehelt. Ilyenkor nyakát, mely hasonlított egy gigászi dugóhúzóhoz, teljesen hosszúra nyújtotta ki s összefogva barátjával, Noszóval, leültek egy könyvtár szegletébe s közösen kibökött rimekben mutyiban lelkesedtek bele az egyetemes csókba. Különös szervezet volt, mely a millió arcú világból csakis a rimet és az asszonáncot tette magáévá. Egyetemes élhetlenségét különben elefántcsonttoronynak nevezte s igen előkelő művészek érezték magát, mikor ezt a szót kimondta." (Csodálatos élet 1921. 124-5. o.)

Miközben így gonoszkodik Babitscsal, nem mulasztja el az alkalmat, hogy meg ne említse, ha természetesen saját védelmében a Nyugat nagy írónemzedékének történelmi érdemeit kell hangsúlyoznia. Önéletrajza szerint Juhász Gyula volt az, aki a Nyugat költőinek nagyságára Nagyváradra érkezésekor rákapatta: „Elfulladásig rajongva idézte elém Ady, Babits, Tóth Árpád, Kosztolányi, Balázs Béla és a saját verseit". (Életeim II. k. 232. o.) Tóth Árpád levelei dokumentálják, mennyire igyekezett Szabó Dezső a Nyugat nagy költőit propagálni olyan társaság közepette is, amelynek semmi érdeklődése nem volt irántuk és amelyre nekik nem is volt szükségük. Ő írja le, hogy ebben az időben szövetségesek és hátvéd keresésében ismételt visszautasítás ellenére is igyekezett érintkezni velük: „Múlt héten Babits és Szabó Lőrinc társaságában véletlenül összeakadtunk a Gellért oldalán Szabó Dezsővel, aki a legbravúrosabb fölényvel feledkezett el mind a Babitscsal, mind a Lőrinc-cel való feszült viszonyról s egy elegáns gesztussal valamennyiünket feltölt Szirtes-úti kéjlakába, mely csakugyan kéjlak, sok szobás, sok erkélyes, nagy könyvtáros, remek hely!" (Bródy Pálnak írt levele 1920. máj. 6. Id. Kardos László: Tóth Árpád, 1965. 469. o.)

Ez a lakás a Szirtes út 4. alatti emelet, ahol négy szobában vagy tizezer kötet fogadta a látogatókat. (Vér György: Szabó Dezsőnél a Gellérthegyen. „Szeged" 1924. márc. 2.) Amikor Szabó Dezső megindította az Aurórát, még tanulmányt tervez „A magyar Parnasse" címmel Juhászról, Tóthról, Kosztolányiról, Babitsról. (1923. jan. 20. 76. o.) A Baudelaire megjelenése alkalmával „három kiváló műfordítónak e rendkívüli munkáját" dicséri (Élet és Irodalom 1923. aug. 74. o.) Az akkori magyar irodalom nagy freskóját fölvezolv a nemzeti klasszicizmus túlélő epigonjai és a világ-sikert arató urbánus drámaírók ellenében a Nyugat-nemzedék, köztük Babits nagy történelmi érdemeit hangsúlyozza:

„Ez új nemzedék írói a magyar nyelvet a magyar nyelvből vett elemekkel és eszközökkel a magyar nyelv élettörvényei szerint rágazdagították minden humánus kifejezésére. Nyelvünk oly gazdag művészi hangszer lett kezükben, hogy büszkén állíthatjuk bármely nyugati nyelv mellé. Olvasd végig Ady, Móricz, Tóth Árpád, Juhász Gyula, Kosztolányi, Babits műveit – az egy Kaffkát kivéve – ezerszínű és ezerhangú szeplőtlen magyar nyelvet találsz, szeplőtlenebbet s talán többhangút, mint Vörösmartyn vagy Arany műveiben. Ennek az irodalomnak minden számottevő tehetsége, az egy délszláv Babicsot kivéve, vér és hús szerint magyar volt. Az volt Ady Endre, Móricz Zsigmond, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Oláh Gábor, Kaffka Margit, Kosztolányi Dezső. Műveik pedig a magyar lélek szükségszerű új történelmi megnyilatkozásai voltak". (Panasz, 1923. 37. és 35. o.)

Érdekes, hogy Szabó veti fel először Babits délszláv származásának kérdését, még nevét is a diákkorában általa is használt *cs*-vel és nem *ts*-sel írva, – nem törődve más nagy Nyugat-írók családfájával, köztük saját édesanyjának, Mille Máriaának általa később leírt román őseivel az egyik ágon. Babitsot mindenestre izgatta ez a vád, erre válaszolhatott „Szerb író vagyok-e" c. tanulmányában (Erdélyi Helikon 1928. I. 89–

90. o.): ebben nem a legszerencsésebben azzal védekezve, hogy ősei régi magyar nemesek Somogyból, nem gondolva arra, hogy éppen a Dél-Dunántúlon számos délszláv eredetű középnemesi család akad, – mintha az bármit is számítana vagy eldöntene tagjaik történelmi vagy irodalmi érdemei esetében. Szabó még Bajcsy-Zsilinszky lapjában, az Előőrs-ben Klebelsberg Kuno kultuszminiszterhez intézett nyílt levelében is felsorolja a nagy modern magyar írók kirekesztését a Bethlen-korszak kultúrpolitikájának bőven osztogatott támogatásaiból:

„A modern magyar irodalom igazi építői, a magyar lélek legfelsőbb megnyilatkozásai: egy Móricz Zsigmond, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Babits Mihály, Laczkó Géza, Oláh Gábor, stb. stb. milyen támogatást kaptak a miniszter úrtól; milyen ösztönzést? Milyen lépéseket tett a miniszter úr arra, hogy ezeket a nagy erőket beszervezze egy tervszerű közöscélú kultúr-építésbe?” (Újra: Az egész látóhatár. III. k. 203. o.)

A baráti-elismerő és elvi-bíráló magatartás a Baumgarten-alapítvány megalakulásával és Babits kurátori működésével változott át a támadás, a gyűlölködés, sőt az üldözés hadjáratává. A Baumgarten-alapítvány alapszabályai már eleve gyanúport szolgáltatottak Szabó Dezső számára, hogy az ellenforradalomhoz való csatlakozása és irracionális-retrográd megnyilatkozásai miatt nem számíthat a díjra. Először az Előőrsben támadja meg az alapítványt (1928. júl. 29. 8–10. o.). Jósatai a díj kiosztásának elfogult irányzatosságáról nem váltak be és ez évtizedes dührohamot okozott nála minden díjkiosztás alkalmával. Az 1929 szeptemberében megindult, de csakhamar abbamaradt Kritikai füzetek c. új kiadványsorozat első témájául a felsorolt országos és nemzetközi érdekű címek közül semmit sem tartott sürgősebbnek, minthogy Babits nagy nemzedékregényét, a Halálfiat, a kiegyezés és első világháború közötti Magyarországgal való leszámolást, szélsőségesen hamis ítéleteivel próbálja agyonvágni:

„Szerzőnknek egyáltalán nincs képzelete, nincs érzelmvilága és nem gondolat-termő elme. Számára irodalom és művészet nem az emberi lélek kéjé vagy öröme világ szűkségszerű kifejezése. Szó, szó, szó: ez a világ, ez az élet, ez minden. És e szavaknak jelentése egyáltalán nem fontos. Hanem: az alakjuk, formaváltozásaik, zengésük, ritmusuk. A költészet annyimint: játszani a szavakkal. A költő sajátos vegyülete a zenebohóc, az equilibristának s a Dummer Augusztusnak. Minél jobban, minél többféleképp tud játszani valaki a szavakkal: annál nagyobb költő. Egyetlen egy Biblia van, az élet könyve: a szótár, mely néha rím-szótár. És ez a Páva-tollak szerzőjének egész költészete. Mert a versekkel, ahol ügyes kombinációkkal lehet alkotást hazudni, mégiscsak meglehetősen ment a dolog. Az ember olvas rengeteg latin, görög, angol, francia, német és más verset. Jótanuló emlékeztében ezer rím, ezer ritmus, ezer fogás, a vers-költéltáncolás ezer ügyes mozdulata csillog egybe. És akkor veszünk egy témát, mert a buta és műveletlen közönség értelmet is akar, bármit, szerelmet, családi érzést, ez nem fontos: és a beszédet rímek új összetételben csattognak, a felszívott ritmusok peregnek, zengnek a hanghullámok s a formákba csalt szavakból kiárad a filozófer-világ egyetlen nagy kéje: a szó erotikája. Igen: Babits Mihály szó-erotikus, született szó-zenebohóc, semmi más. A költészet, az irodalom: orgona, hegedű, zongora, cimbalom vagy furulya: kifejezője a világban történő embernek és az emberben történő világnak. Az ő irodalma: zörgő, tele ügyesen kisimított szavakkal, melyet igen sokféleképp tud rázni. Nem fejez ki semmit, csak egy szegény, nagyon szegény élet zörgő, szomorú mechanizmusát... Szegény Babitsot Ady mellé emlegették, akivel egy geológiai korszakban nem szabad együtt ejteni ki nevét, ha a költői értéket idővel akarjuk mérni. Ady az abszolút költő, Babits tagadása minden költészet lényegének: az abszolút mechanikus, a mesterember. Ady költészete az abszolút élet: a lélek folyton új gazdagodással fellobbogó egyéni és történelmi élete egyaránt. Babits csinálmányai halvaszületett papírvirágok életlőt irtó bús filozóferetek számára. Ady az abszolút zseni. Babits a tipikus, százpercentes, mintegy iskolai példánynak készült antizseni és a-zseni”. (35–36 és 39. o.)

A műnek van egy szépséghibája, – hogy a szerző a 39. o-on elkottyantja inditékát: „A Baumgarten-díjak kiosztásánál döntő szava van”, ti. Babitsnak. Oláh Gábor naplójában fennmaradt Szabó Dezső szóbeli bevallása is: „Hozzám ellátogatott Dezső úr... Rárohantam: Miért bántod azt a szegény Babitsot? Azért, mert sok pénze van, feleli, – s mert ő kezeli a Baumgarten-díjat”. (Id. Nagy Péter: Szabó Dezső. 1965. 518–9. o.)

Kevés Babits-elleni támadásnak volt nagyobb visszhangja mint ennek a pamfletnek. Az ún. esszéíró-nemzedék csoportosulása és szervezkedése talán éppen erre vezethető vissza. Mindenesetre egyik legkiválóbb tagja, Hevesi András támadta legkegyetlenebbül: „Szabó Dezső oeuvreje egy dagályos prózává tagolt, többezer oldalra elnyújtott állati üvöltés, torkában-rekedt ordítás, amiért rajta kívül mások is élnek a világon. Babits Mihály, a filozopter remélhetőleg ügyet sem vet erre a habzósájú négerre, aki a 18. század szentimentális vademberével szemben olyan, amilyennek klasszikus és egyensúlyozott korok a vadembert látták.” (A filozopter védelmében, A Toll 1929. szept. 29. 13–16. o.)

Ugyanakkor ez a röpirat két más jelentős tábor részéről indította meg a Babits elleni hadjáratot. Az akkor ugyan még inkább csak egyetemi és ifjúsági mozgalom jellegű népies irányzat hívei elfordultak az irodalomtól, a klasszikustól és modern-től egyaránt. Másfél évtizedre megmérgezte a népi írók egyik részének olvasótáborát ez a Szabó Dezső írás, amelyből azt következtették egyesek, hogy idegen nyelvek tanulása és a világirodalom megismerése valóságos szégyen. Ugyanakkor Szabó Dezső vádja Babits munkásságának általa elképzelt élet- és társadalomellenességéről a baloldali szektáriánus kritikusok között is erősen hatott.

Szabó Dezső két merőben ellenlábás életrajzírójának monográfiáiból még ma is visszhangzik ez a két álláspont. Gombos Gyula írja róla: „Vérbeli Szabó Dezső-féle kivégzés volt ez: a maga nemében a legjobbak közül való volt; gúny, fölény, indulat, ötletesség; amit mond lényegileg igaz, de ahogy mondja, túlzásaival mégis igazságtalan”. (Id. m. 306. o.) Nagy Péter így dicséri: „A röpirat tele remek megfigyelésekkel és égbekiáltó igazságtalanságokkal, őszinte szenvedéllyel és a szenvedély elvakultságaival”. (Id. m. 449. o.)

A harmincas évek fordulójától a háború végéig érezhető szétválás népiesek és urbánusok, vagy ahogy Németh László kifejezte, „sznobok és parasztok” táborára inkább innen számítható mint a Komlós Aladár által legutóbb (Irodalomtörténet 1969. 580–581. o.) emlegetett Illyés-féle dunántúli útirajztól. Mindenesetre érdekes, hogy Szabó Dezső saját tanítványait soha kellően nem értékelte, nem méltatta és nem pártfogolta, ugyanakkor Babits fölépésüktől kezdve nemcsak mint szerkesztő közölte írásaikat és nemcsak mint a Baumgarten-alapítvány kurátora támogatta őket anyagilag, hanem mint idősebb bátyjuk méltatta kimagasló alakjaikat, különösen Illyés Gyulát és Tamási Áront, és hosszú időn át Erdélyi Józsefet és Németh Lászlót is.

Babitsot élete utolsó évtizedében súlyos betegségei, költséges operációi, hosszadalmas szanatóriumi tartózkodásai anyagilag tönkretették. Egyre szegényesebb lakásokba kellett költöznie. Ugyanakkor, különösen a harmincas–negyvenes évek fordulóján, Szabó Dezső anyagi viszonyai egyre javultak. Ő azonban sem Babits romló anyagi helyzetére, sem betegsége ellenére alkotóképességére nem volt tekintettel. Még az ő széles érdeklődési köréhez közelálló európai irodalomtörténete, vagy a saját sorsát is példázó Jónás könyve sem hatotta meg, könyörtelen és kegyetlen maradt élete végéig, gondosan tovább ápolva ellene előítéleteit és balhiedelmeit. Babits Szabó Dezső támadásaira közvetlenül nem reagált, csak egy ízben célzott rá, amikor Németh László tőle való elfordulásában és hasonlóan erőshangú támadásaiban Szabó Dezső hatását vélte fölismerni, azt írva róla, hogy mögüle föltűnik „Szabó Dezső savanyú profilja”.

Szabó Dezső élete utolsó hónapjaiban lázas gyorsasággal írt önéletrajzában, amelyben a magyar irodalom vitathatatlanul kisebb íróira (pl. a két Kisfaludyra) is talál jószót, Babitsról megegyyszer utoljára összegezi gonoszkodásait:

„Ő nálunk a legjelentősebb azok közt, akiket irodalmi nihilistáknak lehetne elnevezni. Nagyon meg kell magyarázni itt: mit értek a „nihilista” szó alatt. Természetesen: itt ennek a szónak semmi politikai értelme nincs. Vannak írók, mert végeredményben ezeket is íróknak kell neveznünk, akikről nagyon kevés túlzással elmondhatjuk, hogy az élethez semmi közük nincs. A természet milliő szája, a közösség fájdalmai és örömei, millió pataokban zuhogó élete, a női test mély hívásai, a végzet és az emberi akarat tragikus egybekapaszkodásai, szóval: a külvilág folytonos emberi lélekke áradásai: nem mondanak semmit nekik. Van kitűnő érzékük a nyelv ritmusához, a sajtáságos rímek összecsengéséhez, a majdnem cirkuszi művészetet jelen-

tő formák kibravúrozásához, a meglepő szók és mondatformák megtalálásához. Nem a bennük történő világ és nem a világban történő énjük termi irodalmukat. Hiszen ők nem is a világban történnek. Könyvekben, olvasott versekben, rím��tárakban, irodalmi elméletekben van költészetük minden forrása. Természet, nő, sors: strófákból, ritmusokból, rimekből átélť valóságok számukra. Életük érdeklődése, felfevő és megélő képessége: az irodalmi megcsinálás mikéntjében éli meg magát. Az ismert népdalt kissé módosítva lehet rájuk alkalmazni: – Nem anyától lettél, könyvekből születtél. – Nihilizmusuk azt jelenti: hogy nekik teljesen mindegy a tárgy, melyet a szavakba művészkednek. Mert a tárgy náluk csak alkalom a forma, a ritmus, a nyelvbeli kifejezés bravúros ügyeskedéseire. Természetes, hogy sokszor egészen szép verseket tudnak így létrehozni, de ezekben a tartalom: a szenvedésben és örömben történő ember: mindig csak téma náluk az irodalom roppant raktárából és nem húsukban, idegeikben, egész történő önmagukban megélt valami. És nem szabad azt hinni, hogy nincs meg a maguk irodalomtörténeti jelentősége. Formákat, kifejezéseket, ritmusokat, rimeket, szavakat: téglákat, művészi nyelvet adnak az irodalmi fejlődésnek, mely egyes nagy alkotók művében később hasznos építőanyagnak bizonyul. Ilyen volt Édes Gergely a tizennyolcadik században, ki édes születésével a klasszikus vers formáiba igyekezett befűrni-faragni a magyar nyelvet. Ilyen volt a sokkal nagyobb irodalmi jelentőségű Faludi Ferenc prózában és versben egyaránt. Őt nem lehet és nem szabad kifelejteti a magyar irodalmi kifejezés történetéből. Ezek az írók általában szeretnek idegenből átfordítani műveket igen sokszor bámulatos sikerrel... Ennek az írói sorozatnak nálunk legkiemelkedőbb alakja Babits. A megcsinálás művészete sokszor valósággal káprázatos nála. Néha szinte túlsikerűl, így például a rimet majd megölte túl gazdag, néha túlzakatoló rimeivel. Természetes, hogy a hasonló hajlamú kisebb csillagok köréje tapadtak, és később a Baumgarten-díj valósággal pápájává tette egy írócsoportnak, melyről ha egyebet nem, de egy dicséretet el lehet mondani: hogy síron túl hűségeseek voltak főpapjukhoz.” (Életeim II. k. 525–526. o.)

*

Babits és Szabó Dezső viszonya mint barátoké és ellenfeleké a Nyugat-nemzedék történetének egyik érdekes fejezete, mely a harmincas évekre a népi-urbánus ellentét kiélezését meggyorsította. Ugyanakkor Szabó Dezső Babits-ellenes írásai a magyar irodalmi kritika dicstelenebb lapjai közé tartoznak.

GERGELY ÉVA

HALANDZSA

A nyelv akusztikáját, hangulatát vizsgálva szükségszerűen jutunk el a halandzához, amely *ebből a szempontból* elvonatkoztatás a jelentéstől – a nyelv akusztikai tulajdonságainak elvonása.

Művészi halandzsán végezhetjük legeredményesebben elemző munkánkat, amelyből kettős a hasznunk: közelebb jutunk a főntebb említett akusztikai kérdés megoldásához, és ami ugyancsak fontos, a költészet kevésbé kedvelt és többnyire félreértett formáinak megértéséhez. A képzelet a valóságot elemzi, szétszed, összerak, s a valóság elemeinek új rendszerezése az ábrázolás egy különös formája. Ez az ábrázolási mód szívesen él olyan új kifejezésekkel, amelyek a mű tartalmának megfelelően hajtják a műélvező képzeletét, aki az új, a sose hallott szóhoz – akusztikai hatása alapján vagy asszociáció révén – maga kapcsolt halványan körülhatárolható jelentést.

A halandzsának sokféle formája van. Enyhébb változata a nonsense vers, példa erre Vészi József, *A költő álma* c. verse (Zolnai Béla idézi *Nyelv és hangulat* c. művében, Budapest 1964. 150. old.), vagy Weöres Sándor *Marionettje* (A hallgatás tornya c. kötetben).

A halandzsa következő fokozata lehet a jelentésszerű szavak kontaminációjából szerkesztett mű, melynek kötőszói jelentésszerűek, szabályos toldalékolás segít a megértésben. E versek illetve prózai művek könnyen fordíthatók, céljuk általában a nyelvi tréfa. Szép példa Kálnoky László nagyszerű stílusérzékkel megalkotott Shakespeare paródiaja, a XIX. Henrik. Magyar halandzsa, hiszen a magyar nyelv hanglégtetését, akusztikáját utánozza, megtartva egy-egy szótöredéket, jellemző szóvégeket. Több jelentésszerű hangsor (szó) növeli a pontos fordítás lehetőségét: felség, franc föld, ül, vesztő, nép, stb. Vannak olyan összetételek, amelyek ugyan nem konvencionálisak, de értettségüket semmi se akadályozza, pl. *hadvas* – fegyver. S ha már a hadvasak *zadorlatáról* beszél a költő, ki gondolhatna másra e hangutánzó „szó” révén, mint háborúra, zajos ütközetre. Ezt tanúsította mintegy húsz kísérleti személy, aki a *zadorlat* „szónak” ilyen jelentéseket tulajdonított: zörgés, vihar, háború, dübörgés, stb. Csofátosan kifejező az utolsó rész, amelyet bizony jobb is csak ebben a formában élvezni, mert a szenvedélyes Anyakirályné kegyetlen átokkal sújtja hazaáruló csemetéjét, a „nyekre” Richárdot, a helyet, ahol megszülte, méhét, szoptató mellét, mely táplálta ezt a „hont szétmandangoló csépet”.

„Súly rá, ki vity-váty cselkesek közin
 enhorja ellen ily pórén pocáz!
 Csorhózzék szik töpörré jonha, vetyke,
 folyánk cihó duzzon rút harposán!
 Ó, habkaságos, pátyos-szép nyoszolna,
 hol monhóm szörnnyt csüvöllött, súly read!
 Súly rátok, hónál hobb, duzos gemellők,
 miknek nedén a ded földemhedett!
 Mert nincs ponyhább, nincs csetvesebb, riháltabb,
 még torzs pöhöndiek között se, mint
 e csép, ki szétmandangoló a hont!”

Az előzményekből kiderül, hogy a „cselkesek” hangsor cselszöveket jelent, s az „enhorja” „enfia” illetve „ennen szülője” jelentésben használatos.

Asszociációs körök e szavaknak tágabb, mint a konvencionális jelentésűeké. Míg a jelentésszerű hangsorok (szavak) képzetársítási körét többé-kevésbé határozottan meghatározza a konvenció, a halandzsa szavak – mivel a képzeletre hagyatkoznak – fokozott munkára serkentik azt. A jelentésszerű szavak másod-harmadjelentései nemigen tudatosulnak (csak elemzés esetén), de a halandzsa szavak ejtésekora a bizonytalanság kényszere alatt több – halványan körvonalazott – jelentést *alkot* a játék izgalmában felhevült tudat. Pl. a „pöhöndiek” hangsor emlékeztet a *pökhendiekre*, de nem az. Kevesebb, mert az se és más se. Több, mert a halandzsaszöveg hangulata *többet* sugall, a „pökhendiek” csak egyik oldala, árnyalata lehet annak a gazdagabb tartalomnak, amely az ide illeszkedő szóé lehetne. Így a halandzsaszó izgalmasan sokjelentésű lesz. Ezért az olyan műalkotásokban, amelyekben a képzeleté a vezető szerep, a halandzsa alkalmazása nemcsak hogy helyénvaló, de kifejezőbb lehet, mint a rögzített jelentésű szóé. Igen sok fiktív szót alkalmaz Weöres Sándor Octopusában (Hold és Sárkány, Budapest 1967), különösen vallási szertartások leírásánál. Íme az Octopust, az istenszörnnyt ünneplő papok és papnők éneke:

„Drindrinbog Álelá!
 Drin-a-drin álelá! – Dzsó! Dzsiao!
 Drin-ala-drin álelá! Dzsui!
 Drin-akula-drin álelá! Dzsiau! Dzsó!
 A-jú ala-jú akula-jú Drin! Drin! Drin! álá!”

A sileneiek Drin-drin, Drindrinbog, stb. neveken becézik a szűzfaló Octopust, s ez a „Drin...” ütemesen ismétlődik, mindig más szóösszetételek előtagjaként. Em-

lékeztet ez a primitív népek vallási szertartásaira, de általában vallásos szövegekben isten nevének különböző jelzőkkel történő ellátására.

„Faun jelmezések
Menádok
Egy faun
Egy menád

Aj Drindrin! Drinfloru! Drinbestu!
Io-io paean!... Drinfallu!
... Drivena! Drinvaga!
... Drinattis, drinadon!”

A Drindrin név a latinos Octopus mellett barbár hangzású, ez már nem annyira a bálvány isten jellegét hangsúlyozza, hanem inkább kegyetlen, vérszomjas hatalmát. „Drindrin” – mintha kivégzést kísérő dobpergés hangját utánózná, erőszakos és kegyetlen, ropogó, „verekedős” *r* hangjaival, melyeknek keménységét csak fokozza a bár zöngés, de kemény, alveolus és fog közötti felületen képzett robbanó zárhang, a *d*. (Fónagy Iván: A metafora a fonetikai műnyelvben, Budapest 1963, 35 és k.)

Nyilván szándékosan használta fel a költő Marinetti Csata (Suly + Szag) c. művének ezt a szavát, mely ott – a fenti elemzésnek megfelelően a következő szavak környezetében fordul elő: „tumb-tumb”, „kereszt tűz”, „robbantás”.

Karinthy Frigyes halandzsái ismertek. Csak Capilláriájának két halandzsaszavára szeretnék kitérni: az *oiha* és a *bullok* hangsorra. Az *oiha* indulatszóra, sóhajra, csiklandós vihogásra egyformán emlékeztet hangalakjával. Lágy, fuvallatszerű, gyengéd, tökéletesen megfelel azoknak az áttetszően finom lényeknek, akiket Karinthy jelöl vele. A hangsor *o* hangja az *ó* indulatszóra emlékeztet, az *i* vihogást idéz, a *h* sóhajt, *i*-vel való kapcsolatában elragadtatott sóhajt, az *a* gyengéden mélyülve lezárja a lágyan sikló hangsort. Tökéletes ellentéte ennek akusztikailag is a *bullok* hangsor bánatos *u*-jával, keményen pattanó zárhangjaival, még a két sötét tónusú magánhangzó közé zárt lágy *l* hang is hosszú, tehát nagyobb izomfeszültséggel képzett, hogy lágy-ságát feledtesse legalább.

A művészi halandzsa bizarr hatása tehát elsősorban akusztikai tényezőkben keresendő, közvetlenül, vagy közvetetten. Közvetlen és közvetett akusztikai hatás nem választható el mereven, mert a művészi halandzsák többségében mindkettő jelen van, de hol az egyik, hol a másik tényező döntő jelentőségű. Közvetlen akusztikai hatásnak nevezném a hangsorok zenéjét, közvetettnek egy nyelv akusztikáját idéző hanghatást. Az utóbbit Zolnai Béla nyelvutánzásnak nevezi (Nyelv és hangulat 141–158.). A nyelvutánzás fogalmának terjedelme azonban nagyobb is, kisebb is a halandzsáénál, mert nem minden halandzsa nyelvutánzás és megfordítva, nem minden nyelvutánzás halandzsa. Ez utóbbira kitűnő példa Weöres Sándor verse, A kínai templom.

A képzelt beszéddel alkotott szavakkal talán azt a szakadékot kívánják áthidalni az írók, költők, amely olykor a közlő szándéka és a rendelkezésre álló – elkoptatott – szókészlet között objektíve, vagy inkább szubjektíve fennáll. Erről tanúskodik Kassák Lajos vallomása, amelyet Zolnai Béla idéz (i. m. 158): „... a fokozódó szenvedély legszívesebben az összes létező szavakat félredobná, hogy legsajátosabb érzelmeit a magacsínálta nyelven fejezze ki!”

A formai kifejezőkészség új utakat keres – s a halandzsa, mint Weöres Sándor megjegyezte, rokon a non figuratív képzőművészeti alkotással. A non figuratív művész teremt, a műélvező a teremtés munkáját folytatja, fokozott aktivitással „befejezi” a művet. Természetesen bántó vulgarizálás volna „félkész” műveknek tisztelni az ilyen képzeletmozgató művészi játékokat. Kár is vitázni azon, hogy „mire jók” az efféle szóbeli alkotások – ez egy a sokféle formai megoldás közül.

Weöres Sándor formai kifejezőeszközökben is gazdag, sokszínű költészetének egyik formája a halandzsa. Szíves tájékoztatása alapján elmondhatjuk, hogy nem a futurizmus vagy lettrizmus hatására írta halandzsaverseit, hanem a népköltészet egyik ága, a mondóka indította erre, no meg a játékosztón. A népi mondókákról Zolnai Béla ír idézett művében (152–153). Nagy J. Béla szerint pedig „A kiolvasó versekben csakugyan vannak olyan szavak vagy szótagok, amelyeknek nincs semmi jelentésük, de annál pattogóbb ritmus árad belőlük.” (MNY. 1949/88).

Népi kiszámolóra emlékeztet Weöres Sándor Zimizim c. kötetének pattogó ritmusú versikéje:

„Éc
péc
kapuléc,
Csimpilimpi hova mész?”

Ezek után térjünk rá a „teljes halandzsára”, amely egyetlen olyan hangsort sem tartalmaz, amelyhez konvencionális jelentés kapcsolódna.

Nem értelmetlen zagyvaság egy ilyen halandzsavers! Szigorú törvényszerűségek uralkodnak benne. Weöres Sándor *Barbár dala* annál is inkább alkalmas a vizsgálatra, mivel a képzelt fordításra támaszkodhatunk.

BARBÁR DAL

(Képzelt eredeti)

Dzsá gulbe rár kicsere
áj ni musztasz emo
áj ni mankűtvantasz emo
adde ni maruva bato! jaman!

Ole dzsuro nanni he
ole csilambo ábábi he
ole buglo iningi he
lünlel dáji he! jaman!

Vá pudd shukomo ikede
vá jimla gulmo buglavi ele
vá leli gulmo ni dede
vá odda dzsárumo he! jaman!

(Képzelt fordítás)

Szél völgye farkas fészke
mért nem őriztél engem
mért nem segítettél engem
most nem nyomna kő! ajaj!

Könnyemmel mosdattalak
hajammal törölgettelek
véremmel itattalak
mindig szerettelek! ajaj!

Földed tüskét teremjen
tehened véres tejet adjon
asszonyod fiat ne adjon
édesapád eltemessen! ajaj!

Huszonöt kísérleti személlyel vizsgáltattam meg a képzelt eredetit (a képzelt fordítást senki se ismerte!), papírlapra gépelve mutattam meg, fölolvastattam, s megkértem a kísérleti személyeket, hogy ne akarják értelmes szavakkal helyettesíteni a hangsorokat, csak a hangsorok zenéjét figyeljék, s mondják meg, milyen hangulatot,

milyen érzelmet fejezhet ki a költemény, milyen nyelv akusztikáját idézi a vers dal-lama.

A kísérleti személyek közül kb. tizenöt banktisztviselő, akik már Fónagy Iván módszereivel folytatott, elszigetelt beszédhangokkal történő kísérleteimben is nagy segítséget nyújtottak. Érettségizettek, néhány egyetemet végzett, mindegyik beszél idegen nyelven, többen három-négy nyelvben is jártasak. Érdeklődnek művészeti problémák iránt, rendszeres könyvtár- és hangversenylátogatók. Elszigetelt hangokkal végzett kísérletekben való jártasságuk abban nyilvánult meg, hogy gyorsan és teljes biztonsággal adták válaszaikat. A többi kísérleti személyt nem ismerem jól, van közöttük néhány tanár, egy ötödikes tanítványom, aki az egyik legérdekesebb választ adta, három-négy fizikai dolgozó, hat-nyolc osztályos végzettséggel. Kísérleteim során azt tapasztaltam, hogy legkönnyebben azoktól kaptam választ, akikkel már kísérleteztem korábban – végzettségre való tekintet nélkül.

Mindössze négy kísérleti személy találta vidámnak a Barbár dalt. Egy kísérleti személynek magam olvastam föl, szerintem teljesen közömbös hangon, s az illető azt mondta: ezt szomorúan kellett volna olvasnod!

Két válasz szerint cigány kesergő, cigány fájdalom. „Itt dögöljek meg, ahol vagyok, minden mindegy.” A másik kísérleti személy fordítást is adott, könyörgés, szaggatott, balladáshangú szöveg a fordítás, ismétlésekkel, kérdésekkel, fölkiáltásokkal, gondolatritmussal, a „jaj” indulatszó ismétlésével.

Egy másik kísérleti személy is balladás hangúnak találta. Két válasz szerint szomorú szerelmes ének, nagyon régi, tábornok mellett énekelhették volna, talán a kunok, másik szerint imádságos könyörgés, végtelen fájdalom.

Egy válasz szerint a vers pesszimizmusa versszakról versszakra fokozódik.

Három kísérleti személy is megérezte a három versszak közötti hangulati különbséget (még a kis ötödikes fiú is), az egyik szerint az első csatába induló lovas dala, a második kedves, vidám gyermekversike, a harmadik egy reménytelen szerelmes verse, mind a három török vers. A másik válasz szerint is harcias az első versszak: egy férfi harci dalt énekel, a második versszakban szerelméről mesél, a harmadikban harcra buzdít. A harmadik válasz így szól: az első versszak melankólikus, a középső játékos, a harmadik igen szomorú.

Többen érezték harciasnak a verset: három válasz szerint harci felhívás, egy szerint ázsiai induló, egy szerint hazafias témájú, lelkesítő, harcba hívó vers, (a török nyelvre hasonlít), egy szerint forradalmi, forró hangulatú. Ez a kísérleti személy is úgy találta, hogy a második versszak hangulatilag kissé különbözik a többitől.

Néhányan megjegyezték, hogy valamilyen keleti vagy afrikai, talán arab vagy török vers, az egyik válasz szerint arab sivatagi vándor vízért rimáncodik az úrhoz.

A kísérleti személyek nagy része tehát szomorúnak, indulatosnak találja a verset, ez bizony nincs messze Weöres Sándor meghatározásától: „a fájdalom és harag nyers üvöltése...” (levélbeli szíves közlése).

Üvöltés jellegét hangsúlyozza a mértéktelenül felszaporított, harsány á hangok kiáltozása. Az első versszakban az á hangok előfordulási aránya 5,8⁰/₀, a másodikban 4,7⁰/₀, a harmadikban 6,7⁰/₀. Vértess Edit hangstatisztikai táblázatának 3,5⁰/₀-ával szemben (Nyelvtudományi Közlemények 1955).

Harag. Harcias hangulat. Erre mi sem jellemzőbb, mint a sötét, komoran döngő u hang, amely az utolsó versszak hangjainak 8,1⁰/₀-át teszi ki, míg a táblázat szerint a magyar nyelvben e hangok előfordulási aránya 5,1⁰/₀. Jellemző, hogy a becéző második versszakban csak 3,1⁰/₀-os arányban fordul elő ez a komor hangulatú magánhangzó.

A második versszak becéző kedvessége – mint néhány kísérleti személy észrevette, elüt a vers másik két versszakának dühös-fájdalmas kiáltozásától, hogy még jobban hangsúlyozza azok keserű, goromba hangját. A második versszakban a kedves i hangok aránya 11,1⁰/₀, míg az első versszakban csak 5,8⁰/₀, a harmadikban 6,7⁰/₀.

Kétséges, hogy összevethetjük-e a magyar hangzóeloszlási táblázat adataival a Barbár daléit, mivel ez – ellentétben Karinthy *Fájdalójával* (Az egész város beszél,

Budapest 1958. 199–203. Mint vélagban...) nem magyar halandzsza. Hogy mégsem elvetendő ez a vizsgálati mód, amellel szól az, hogy az én kísérleti személyeim magyarok és nyilván anyanyelvük viszonylatában gondolkodtak.

Tehát nem magyar halandzsza. Ez lehet a magyarázata annak, hogy ez a vad, keserű, goromba vers rengeteg *l* hangot tartalmaz, és bár az elszigetelt *l* hangokat a kísérleti személyek gyöngédnek, finomnak találták, mégis megérezték a vers vad szenvedélyességét. (Bár ha meggondoljuk, a szelidség és a vadság, a gyöngédség és a goromba indulat nem zárják ki egymást a mély érzelmekben).

Az első versszakban 1,4⁰/₀, a másodikban 12,6⁰/₀ (*l*), a harmadikban 9,4⁰/₀ a *l* hangok aránya. A második versszak gyöngéd, becéző hangja 12,6⁰/₀-ig szaporítja föl tehát a daloló *l* hangokat! (A hangzóeloszlási táblázat szerint e hang előfordulási aránya 5,8⁰/₀). A magyar nyelvben oly ritka *dzs* hang mind a három versszakban jelen van, ez teszi olyan különös, egzotikus hangzásúvá a verset.

Természetesen számolnunk kell azzal is, hogy az egyes hangok milyen más hangok környezetében hatnak. Pl. az *ábábi* két *b* hangja összehasonlíthatatlanul kedvesebb, mint a *bato b*-je. A *t* zöngétlen exploziva hatása az *o* hanggal való kapcsolatában megkeményíti az amúgy is erőteljes, robbanó *b-t*, s hangsúlyozza robbanó jellegét. Viszont az *ábábi* második *b*-je *i*-vel való kapcsolatában kedvesen becézővé válik, s mintha az első – magánhangzók közé ékelődő *b* hang játékos ismétlése lenne, s ez a *b* hangok két ajakkal képzett jellegét hangsúlyozza. Igazol bennünket a képzelt fordítás, melynek tanúsága szerint a *bato* – *kő*, az *ábábi* – törölgettek jelentésű.

A második versszakban a *h-k* is felszaporodnak: 6,3⁰/₀ (a táblázat 1,8⁰/₀-os adatával ellentétben), bár ezek finomságából jelentős mértékben levon az *e* hanggal való kapcsolatuk, ugyanis a „*he*” hangsorhoz a népies *he* indulatszót és beszédétölteléket asszociálhatjuk, amely egyáltalán nem kellemes, esetleg a becézés bántóan bizalmaskodó hangulatát adhatná meg, melyet a képzelt fordítás egyáltalán nem tanúsít.

Az első versszak felszaporított *sz* hangjaiban (4,4⁰/₀) a düh sziszeg, (a táblázatban csak 1,9⁰/₀). A becézés *j* hangokkal simogat a másodikban, (3,1⁰/₀ a táblázat 1,8⁰/₀-ával szemben). Az *u* sötét gyűlöletet zúg, a *dzs* izzik a harmadikban, ahol mind a négy sor a *vá* hangsor kinlódó ordításával kezdődik, s az utolsó sor az elhaló, erőtlen *ja-man* sóhajtással végződik.

A második versszakot tehát többen szerelmes versnek érezték, nem véletlenül. Becézése érezhetően nem gyermeknek szól. Az *ábábi* és az *iningi* „szavak” ugyan gyermekhez is dűnyöghetnének, (az *ábábi* elemzését l. fentebb), az *iningi* csilingelő *ng* kapcsolata a kedves, gyerekes *i* hangok környezetében az óvó becézgetés hangja. (Hiszen a szerelmes iránti gyengédség rokon a gyermeket óvó szeretettel). A *dzsuro* azonban tovább megy, ebben a hangsorban az is benne van, hogy „halálosan szeretetelek, „beteg vagyok miattad”. (A hangtani elemzés után néztem csak meg a *dzsuro* hangsor jelentését a képzelt fordításban: könnyem).

Az első versszak 68 hangból áll, (a *dzs* és a kettőzött betűvel jelölt mássalhangzókat – vitathatóan – egynek véve), a második versszak egyszerű kedveskedése, pontosabban az erre való emlékezés a rövidségben is kifejezésre jut: 63 hang. A harmadik versszak hatalmas átkai ontják az izgatottan gyorsuló ritmusú hangsorokat (74 hang).

Weöres Sándor *Elysium* c. kötete (1945) egyik tiszta halandzsaversének a következő címet adta: Puha, forró, dallamos hangok.

Ange amban ulanojje
balanga janegol
mo hitula e mante
u kuaháj imanan.
Jekale munni temme
a jajja mimenó
golopandu amenija
u kuaháj imanan.

Vizsgáljuk meg, mi a költő véleményének hangtani, nyelvesztétikai alapja. Leghelyesebb módszer ismét a hangstatisztikai vizsgálat, melynek eredményeit összevethetjük az elszigetelt hangokkal folytatott kísérletekéivel.

A költő metaforáit (puha, forró hangok) igazolja a nazálisok hatalmas aránya ($n = 12,6\%$ a hangeloszlási táblázat – a továbbiakban HT-vel jelölöm – $5,7\%$ -os adatával szemben, $m = 9,0\%$; HT – $4,1\%$), e hangokat a gyerekek és felnőttek egyaránt puhának, melegnek, édesnek, nőiesnek, szépnek találták, s a lágy j hangok felzsaporítása ($7,2\%$; HT – $1,8\%$). A „dallamos” jelzőt az magyarázza, hogy néhány nazális-zöngés explozíva kapcsolattól eltekintve nincs mássalhangzó torlódás, s hogy a vers tobzódik az igen erős zöngével képzett (m, n, l) hangokban. Ezzel szemben zöngétlen mássalhangzók alig-alig vannak: az első két sorból teljesen hiányoznak, a harmadik sorban három van, azokból is egy h , a negyedikben egy, az ötödikben kettő, a hatodikban nincs, s az utolsó két sorban is csak egy-egy, ezek közül is az ajakzárral képzett p a kísérletek alkalmával gyengédebbnek bizonyult a többi zöngétlen explozívánál. Nincs a versben egyetlen kemény, vad r se, pedig e hangok aránya a magyar nyelvben nem is kicsi: $4,2\%$! Nincs egy sziszegő se. A l hangok viszonylag kis száma meglepő, hiszen még a szokásos $5,8\%$ -ot se éri el, holott a versben – úgy tűnik – szép arányban dalolnak. Az ún. kemény hangok csekély száma, ill. hiánya azonban nagyobb szerephez juttatja a lágyakat, így a l -t is.

A kísérleti személyeket kétféle formában kérdeztem. 25 választ úgy kaptam, hogy a kérdést minden irányítás, megszorítás nélkül adtam fel; mi a véleményed a versről, mit mond neked? 25 válaszból 13 szerint a vers szomorúságot, bánatot, halálhangulatot, tragédiát, stb. fejez ki. Ez az arány azonban nem megyőző, mert a többi kísérleti személy vagy nem szomorú-vidám viszonylatban jelölte meg véleményét, vagy lendületet, vidámságot, sőt ujjongást érzett ki a versből, s így 13:12 arányban nem fogadhatjuk el a vers szomorúságát, holott a komor, fájdalmas, sötét u ($7,2\%$; HT $1,3\%$) hangok és a komoly a $20,7\%$; HT $9,9\%$) hangok aránya e véleménycsoportot támogatja. Azonban a magánhangzók puhasága fájdalomtól való elgyengülést vagy boldog ellágyulást egyformán tükrözhet. Többen megjegyezték, hogy a „jajja” hangsor nélkül nem is éreznék szomorúnak a verset. Az i hangok viszonylagos gyakorisága, a nazális-explozíva kapcsolatok táncos fordulása, s a vers lejtése, ritmusának fokozatos aprózása a vidám válaszok számát zsaporította. Hogy ki melyik tényezőre érzékenyebb, ez már nem hangtani vagy nyelvesztétikai kérdés, ez inkább a kísérleti személyek lélektani vizsgálatához adna támpontot.

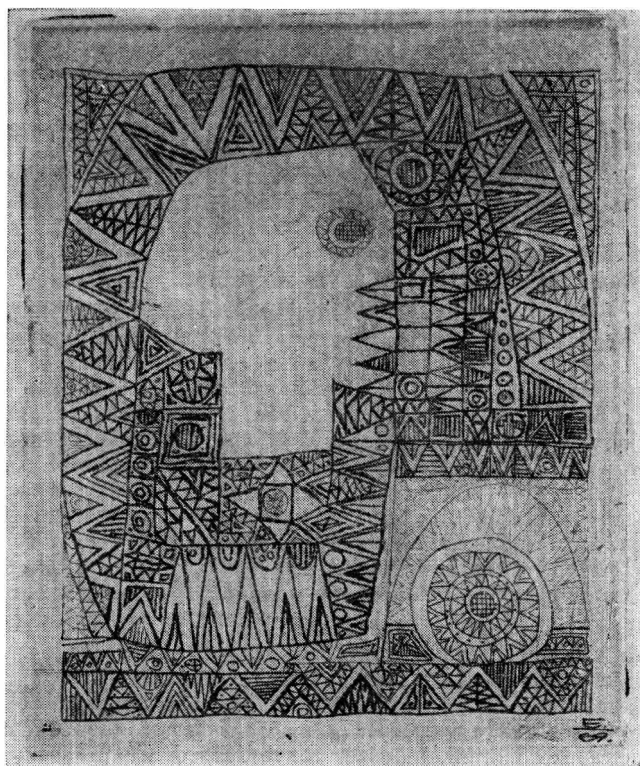
Más úton kell tehát elindulnunk. Valamiképpen rá kell vezetnünk a kísérleti személyeket arra, hogy döntsék el, valóban puha, forró dallamos-e a vers. Sokan megjegyezték ugyan, hogy milyen szép, de ebből még nem vezethető le az, hogy a költő véleményében osztoznak-e az emberek. Ha viszont eláruljuk nekik a költői metaforákat, befolyásolhatjuk őket a véleményalkotásban. Most azzal a megszorítással tettem föl a kérdést, hogy milyen *érzelmet* fejez ki a vers. Mintegy tíz általános iskolással is kísérleteztem olyan kérdéssel, hogy „gyűlöletet vagy szeretetet, kedvességet vagy haragot fejez-e ki a vers?” A tíz közül kilenc úgy találta, hogy szeretet, kedvesség csendül ki a sorokból. A felnőttek közül *minden* válaszadó (20 személy) a szeretetre, szerelemre szavazott. (Öt kísérleti személy egyáltalán nem tudott véleményt mondani). Így aztán közelebb juthattunk a vers lényegéhez, hiszen a szeretetet, szerelmet mi mással lehetne kifejezni – halandzsául – mint puha, forró hangokkal?

Nem volt hiábavaló azonban a másik módszer se. Ezzel kapcsolatban érdemes ki térnünk arra, hogy többen imának, varázssos hangulatúnak érezték a verset. Nem véletlen ez. Varázslaton nemcsak azt értjük, hogy „lelkünket elbűvöli”, „varázssos hangulatba ringat”, mint általában, ha a művészet varázserejéről beszélünk. Nagyon is hétköznapi célokat szolgált a varázslat a mágikus korszakban. George Thompson „egy reálisan célravezető munkamódszer tökéletlenségeit pótló illuzórikus munkamódszert” ért varázslaton. A primitív emberek akarataikat a megvalósítani kívánt természeti folyamat utánzásával erőszakolják környezetükre (Beszéd és varázslat, Esztétikai olvasókönyv, Budapest, 1965, 675).

Weöres Sándor is fölhívta figyelmemet egy ausztrálnéger esőcsináló varázsszerűre, „Déd o-ded-o, da kata kái...”, mely hangsorok explozívái az eső kopogását utánozzák s idézik. „Az értelmetlen szavak mormolása egyik eszköze a mágiának. A nép számára érthetetlen szakrális nyelvek (Pl. a latin, ószláv) liturgiai fönnyaradása szintén a misztikum céljait szolgálja”, írja Zolnai Béla (Nyelv és hangulat, 154).

A gyermeknyelv értelmetlen szavai is mintha az ősi mágikus igék csökevényei lennének. Természetesen a halandzsa keletkezését és terjedését vizsgálva azt a másik féle varázst sem szabad szem elöl téveszteni: a játék varázst. A kisgyermek nagy lelkesedéssel halandzsáznak ismert versikék szavainak felhasználásával és saját halandzsaszavaikkal. A hangképzés energiát igényel, izommozgással jár, s mint ahogy az egészséges ember élvezi a testi mozgást, így az egészséges gyermek hangképző szerveinek működtetését. A halandzsa tehát hangképzési játék is lehet. „... A nyelv már nem csupán az emberek közötti érintkezés életszükségletes eszköze, hanem ezen túlmenőleg: az eszköz stilizálása, játékos alakítása”. (Zolnai Béla i. m. 150). A játék pedig utánzás.

Kísérleteim közben tapasztaltam, hogy az emberek nem érzéketlenek az effajta művészi játék iránt, hiszen – mint a fönnyiekből kitűnik, a verset sokan szépnak találták.

Gyerekkor, nyárutó

Misunak

*A szappanbuborékból
tegyünk el pár üveggel
hogy télre is maradjon
mert hosszúak az esték
A spárgát feltekerjük
egy végtelen faágra
jó lesz majd kinn a gangon
tavasszal telefonnak
A labdát betakarjuk
ezüstös cellofánba
és elrejtjük a szekrény
bal alsó rekeszébe
Ez hát a birodalmunk
ki mondaná kevésnek
Ellentél elől óvják
hős ólomkatonáink
Most felhúzzuk a tankot
szikrázzon meleg teste
villanyoltás után is
S ha jönnek a fasiszták
ahogy apáért jöttek
anyánkat nem engedjük
mert ha őt is megölnék
nem volna kit szeretni*

Morbus logicus

*Fordított mámor fonák kábulat
tört ki rajtam A kettőt egynek látom
színtelennek a tarkát Azt hiszem
tántorgok bár kötélén lépkedek
S míg bévül kukorékolok a számon
sarkigazságok zuhognak Az álmod
logikai bravúr És minden reggel
arra ébredek Egyszer egy az egy*

FRANCIA KRÓNICA

SCHÖFFER – AVAGY: MINDENKI MAGYAR?

Mikor esténként a képernyőn peregni kezd a külföldi film, mindig kíváncsian várom, mikor bukkan fel a főcímben a szinte már elmaradhatatlan magyar név. Ha nem a rendező, akkor egy színész; ha nem egy színész, akkor a zeneszerző; ha nem a zeneszerző, akkor a maszkmester; ha nem a maszkmester... szóval, ne adj isten, hogy legyen egy magyartalan főcím. Hiába, hányatott nemzet valánk! Én, mint a francia szellemiség szerény szakszemlélője, főleg csak azokat a magyarokat tartom számon, akik Párizsban lettek megbecsült, beérkezett mesterek. Ezeknek a száma is oly nagy, hogy bele sem vágok egy mindenképpen hiányos felsorolásba. A Magyarok Világszövetségének kéne egyszer felmérnie, hány magyar származású atomfizikus van Amerikában, orvostudós Kanadában, közgazdász a Szovjetunióban, építész Braziliában, képzőművész Franciaországban...

Képzőművész Franciaországban? Szerény becslésem szerint legalább száz olyan jeles festő vagy szobrász látta meg a napvilágot a Duna-Tisza táján, akiből később a Párizsi Iskola, illetve a többi, azóta kivirágzott szépművészeti mozgalom számottevő alakja lett. Megint nem kívánok hasztalan felsorolásba kezdeni, csak Vásárhelyi-Vasarely nevét dobom be, akit – jóval Párizs és a nagyvilág után – végre szülőhazája is „felfedezett”.

Nem kételkedem benne, még ha Hunnia malmai lassan örölnek is, hogy egy szép napon Schöffer Miklóst is fel fogjuk fedezni. (Most már merek jósolni, hiszen egy régebbi krónikámban megjövendöltem, hogy egyszer még Boris Viant is fogunk kiadni, és lám, meg is jelent a *Tajtékos napok*, s már fordítják a *Pekingi ősz-t...*)

Persze, az 1912-ben Kalocsán született festő, szobrász, s kibernetikus ezermester, nem teljesen ismeretlen: Körner Éva, a nyugati képzőművészet kitűnő ismerője, megemlékezett róla a Művészeti Lexikonban, s a *Valóság* beszámolt tevékenységéről, sőt egy részletet is közölt könyvéből. Nicolas Schöffer 1937-ben telepedett le Párizsban, s az Országos Szépművészeti Főiskolán tanult. 1950 táján tűnt fel, miután szakított a figuratív, expresszionista és szürrealista szobrászattal, hogy teljesen az elvont mértani alakzatoknak és idomszerkezeteknek szentelje, némileg a Bauhaus nyomdokain kiterelődő tehetségét, amelyben bizonyos tekintetben a régi reneszánsz-teljesség álma él, illetve a wagneri *gesamtskunstra* való törekvés. A mester konstrukciós hálóját egyszerre veti ki térre, formára, színre, hangra, s mindezt a legújabb kibernetikus és kinetikus irányzatokkal igyekszik összeegyeztetni.

A hatvannégy éves, fiatalos arcú, nagy alkotókedvvel megáldott Schöffer lényegében a tudományt, a technikát és a művészetet kívánja összefogni, tehát törekvései rokonjellegűek a Vásárhelyiével. Schöffer azonban sokkal nagyobbab markol (e megjegyzésem nem értékítélet, hanem csak ténymegállapítás!): az *art spatio-lumino-chrono-dynamique* hive, illetve részben megteremtője, vagyis a tér-fény-idő-mozgás komplexumon belül kíván művészi tevékenységet folytatni, sőt ugyanakkor városrendezői működést is kifejt (idevág az említett könyve, melynek címe *A kibernetikus város*).

„Elvágtam a múlthoz kötő köldökzsinóromat” – mondotta egyszer a mester, aki szerint még mindig lehet meztelen nőt festeni aranyos keretben – de napjainkban, a rakéták korában, ez már csak szórakozás. Ma – szerinte – kivételes korban élünk, olyan korban, amikor a történelem véletlene folytán (nem hiszem, hogy véletlen lenne... B. L. E.), a tudomány és a technika döntő szerepet játszik. Schöffer, ugyanakkor, amidőn a művészet új kifejezési formáit, a szintétikus-kinetikus formákat eh-

hez a korigényhez kívánja idomítani, elveti a fogyasztói társadalom „ködfüggönyét”, vagyis manipulációs jellegét. A jövő felé fordul, s elutasítja a jelen társadalmat. Egyik nyilatkozatában, arra a kérdésre, hogy „előbbre tart-e a koránál” – azt felelte: „Nem, csak kívül vagyok... nem előztem meg a többieket, ők vannak elmaradva”. Szerinte a természet leigázására törő figuratív művészet a múlté, de letűnően van az elvont művészet is, amely szintén a természet leigázására tör. Többé már nem a környező természetet kívánjuk uralni, hanem új, mesterséges „természetet” építünk, illetve alakítunk ki magunk köré. S ebben van az igazi, mai tudományos és művészeti forradalom. Vajdúdó, forrongó korunkban a művészet nemcsak jelentős szerepet játszik, hanem nélkülözhetetlen, létfontosságú tényező is. A műszaki „csodák” roppant gyorsan elavulnak. A szuperszónikus repülő buszok egyik napról a másikra használhatatlan vastörmelékké válnak. Ezzel szemben a műalkotás permanens. Csak a tudományt kell a művészet szolgálatába állítani, nem pedig megfordítva. Csak a művész képes átfogni, egységesíteni az emberi tevékenység teljes skáláját.

Schöffer öt esztendőskorában kezdte „művészi” tevékenységét. Rengeteget rajzolt, nagyon szerette a régi magyar történelmet és művészetet, az albumokat, a híres mesterek hatása alá kerülve élt. Ma már „borzalommal” gondol a múltjára. Végigjárta a művészettörténet fejlődését, önnön művészetében az ontogenezis a filogenezist reprodukálta. S miután végigjárta a fejlődés állomásait a szíriai, egyiptomi és a görög művészettől egészen a szürrealizmusig, megértette, hogy a régi eszközökkel sohasem fogja tudni utolérni képzeletét. Rájött, hogy rossz piktor. Elpusztította képeit. Szakított a klasszikus értelemben vett szobrászattal (ebben persze az absztrakt művészet is benne van!). Eldobta az ecsetet meg a vésőt. Ma már csak a képzelőerejével dolgozik, a kezét nem használja. A negyvenes évek végén döbbsen rá, hogy nem a kézzel, az izommal kell dolgozni, hanem az agykéreggel. A régi módszerrel Vermeer egyszer már eljutott az abszolút tökélyhez, azóta minden csak zuhant – minek folytatni? Különbösen sem hisz a lángészen. Véleménye szerint a zseni az egyéniség hamis szublimálása. Picassót azért zseniálisnak tartja, de rögvess hozzátesszi: „lángeszű kereskedő”. S itt átadom a szót neki, érdemes szóról szóra idézni:

„Nem vetek a szemére semmit, sohasem vetettem semmit senki szemére. Úgy vélem, bámulatos kalmár, aki remekül vezette üzletét. Nagyon rokonszenves, nagyon szimpatikusak a politikai véleményei is, nagyon szép verseket írt...” Itt a riporter közbeszólt:

- És a piktúrája?
- A piktúrája nem érdek.
- Ha Picasso nem létezett volna, változtatott volna ez valamit a művészettörténeten?
- Nem, az égvilágon semmit.”

Megmaradok krónikásnak, s nem kommentálom Schöffer meglepő – bár nem egyedülálló véleményét. Réth Alfréd, másik nagy párizsi magyar mesterünk is így vélekedett a malagairól. Nekem, aki Picassót minden idők egyik legnagyobb lángeszének tartom; s persze, melleleg csakugyan jó üzletembernek is (de ezt nem tartom hibának: üzleti társadalomban, mi legyen? Hova jutna a hal, ha tüdővel akarna lélegzeni a vízben?), Schöffer is szimpatikus. A merész szakítás, a bátor *rupture* a művészi megújulás táptalaja. Na, de lám, mégis csak magyarázok. Inkább tovább ismertetem Schöffer munkásságát, felfogását és terveit.

Véleménye szerint a 68-as párizsi „kis forradalom” hasznos lázadás volt. Ilyen zendülések nélkül nincs haladás, s ez különösen azért volt rokonszenves, mert nem anyagi, hanem szellemi javakat követelt. Nem a mennyiség, hanem a minőség forradalma kívánt lenni. „A mi technológikus társadalmunkban, a Szépművészeti Főiskolát elvégző szerencsétlen diáknak csak egy megoldás marad: elmehet szobafestőnek... Én is korom technológiai eszközeit használom, de megkísérlem, hogy tisztán művészi célokat szolgáljak velük... Életem döntő állomása Norbert Wienernek, a kibernetika alkotójának a megismerése volt. Ő hatott rám a legjobban. 1949-ben olvastam el *Kibernetika és Társadalom* című művét, s rögtön elhatároztam, hogy kibernetikus műveket fogok alkotni. Amikor Valéry azt írta: „Két halálos veszély fe-

nyegei az emberiséget: a rend és a rendetlenség', akkor ez tulajdonképpen a kibernetika költői felfedezése volt, mert a kibernetika nem más, mint a felfordulás és az új egyensúly egymást követő sorozata. 1937-ben, a Világkiállításon, heteket töltöttem a Delaunay tervezte Légügyi Pavilonban, a műanyag struktúrákba aggatott repülőgépek között, és a Párizsi Vásáron mindig megbámultam a gépcsodákat, az elektronikus berendezéseket."

Schöffer agykérge jól, ügyesen, eredményesen működött. Kéztelen, izomtalan művészete, leleményes-tudományos, fantasztikus-kibernetikus művészete komoly vállalkozásokat eredményezett. 1955-ben, a Párizs melletti Saint-Cloud-i parkban, az Építészeti és Közmunkaügyi Kiállításon tíz nap alatt felállították kulcslyuk alakú, válaszfaltalan házát, amely két egységből, egy trapéz- és egy köralakú részből állt. A trapéz-rész teljesen hangszigetelt, hideg és kék; a köralakú pedig infravörssel 45 fokra fűtött, piros fénnel elárasztott, zajos, konkrét zenében fürdő helyiség volt. Amikor a látogató átment a képzeletbeli „válaszfalon”, teljesen új környezetbe került. A látogatók nagyon jól szórakoztak, de nem vették komolyan a dolgot – kivéve az egyiket: az ukrán építésügyi minisztert, aki először azt hitte, csalás az egész, de aztán meggyőződött a vállalkozás komolyságáról, elkérte a dokumentációt, és kitüntette Schöffert.

Schöffer a művészet társadalmasításának a híve. Mindig elutasított minden üzérkedést és kisajátítást. Kétféle művészeti szocializálást hirdet: az egyiket városrendezési szinten, kollektíve lehet megvalósítani; a másikat az iparosítás révén, az olcsó műalkotások sorozat-gyártásával. Az egyik ilyen műtárgyat Schöffer szabadalma szerint a világhírű Philips cég hozta forgalomba. Luminónak hívják: tv-készülékyszerű doboz, amelynek képernyőjén maga a néző produkál változatos, művészi fényhatásokat.

De Párizsba származott hazánkfia legnagyobb, világgraszoló vállalkozása az a torony, amelyet Párizs nyugati kapujánál, az előkelő Neuilly peremváros előtt, állítanak fel, s amely minden vonatkozásban le fogja pipálni az Eiffel-tornyot: 322 méter magas lesz, 260 tükröt akasztanak rá, melyek 114 tengely körül, négy irányban fognak forogni. A torony belsejébe 3000 fényszórót helyeznek, amelyek különböző sebességgel fognak forogni. A torony tetején „fényágyúk” fognak világítani, 2–3 kilométeres fénynyalábokat szórva az égre. Lesz még a toronyban füstfejlesztő gázkészülék is. A legérdekesebb azonban az, hogy a Torony „élni” fog, illetve Párizs életét fogja – számítógépek segítségével – tükrözni. A Torony tevékenységét azok a számítógépek fogják irányítani, melyek percről-percre feldolgozzák a világváros életét. A Torony fény-, hang- és mozgásváltozásai aszerint mennek majd végbe, ahogyan a számítógépek a város életét „tükrözik”: folyamatosan feldolgozzák a közúti forgalom alakulását, s a város minden fontosabb megnyilvánulását (a színházak, mozik, templomok, sőt a Tőzsde működését), összesen 5000 paraméter szerint. A Torony 1973-ra fog elkészülni, s – mint látjuk – nemcsak magasabb lesz a Tour Eiffelnél, hanem sokkal modernebb, s valóban a metropolis új valóságát fogja tükrözni, Párizs ezerarcú „hőmérője” lesz.

ISMÉT AZ ÍRÓSZÖVETSÉGRŐL

Az 1968 decemberében megjelent Francia Krónikámban beszámoltam a tavaszi „kis forradalom” napjaiban viharos körülmények közt megalakult *Union des Écrivains* nevű szövetségről, amely többi haladó (köztük néhány kommunista, mint például Guillevic barátunk) író kezdeményezésére meg akarja újítani az irodalmi „rendet”. Jegyzetem végén azt írtam, hogy kíváncsian várjuk, mi lesz ebből a tavaszi lángolásból, s kifejezést adtam annak, hogy én személy szerint szkeptikus vagyok: nem hiszem, hogy a társadalmi szerkezet megváltoztatása nélkül meg lehessen reformálni az irodalmi életet.

Nos a *Nouvelle Critique*, tehát a Francia Kommunista Párt elméleti folyóiratának egyik újabb száma, beszámol a fejleményekről, az Írószövetség vezetőinek nyi-

latkozata alapján. Érdemes eleve leszögezni, hogy a párt szócsöve „fontos és gyümölcsöző” tevékenységnek mondja az Írószövetség munkáját, és azt is megállapítja, hogy „egy ilyen szervezet megszületése parancsoló szükségnek felelt meg, és örvendetesen pótolja azt a hiányt, amelyet sok író egyre jobban érzett”. Ezt az elvi „hozzáállást” figyelemreméltónak tartom. Innen messziről ugyanis egyesek úgy vélhették, hogy a párt nem fogja jó szemmel nézni az új szervezet tevékenységét, mert esetleg úgy találja, hogy vetélytársa lesz az ellenállásban született, s még ma is működő *Comité National des Écrivains* (Országos Íróbizottság) nevű szervezetnek. Nos, ez nem következett be, egyrészt mert – mint megírtam, s mint az imént is említettem – Guillevic és mások személyében az új szövetség vezetőségében régi, kipróbált párttagok is szerepelnek: másrészt pedig a francia párt jelenlegi kultúrpolitikája sokkal realistább, semhogy ne látná: a CNE ma már nem tudja betölteni azt a szerepet, amelyet olyan dicsőségesen játszott a *Résistance* idején (ez nem jelenti azt, hogy az FKP ne illethetné olykor bizonyos bírálattal az Írószövetség egyes lépéseit).

Az Írószövetség egyik szerve, az ún. *Centre de critique* („Bíráló Központ”) színvonalas vitásteget rendezett a nyelvi funkciókról, s az ún. „irodalmon túli írásról”, vagyis a logikai-matematikai *écriture*-ről (persze, az *écriture* itt nem annyira írást jelent, mint strukturalista értelemben vett jelrendszert); a testi kódról (vagyis a genetikai jelrendszeréről); továbbá a tudattalan jelrendszeréről. Viták folytak még az ideológia kritikájáról, a marxista módszerekről stb., mégpedig olyan kiváló kutatók és tudósok részvételével, mint a Nobel-díjas François Jacob fiziológus.

Az új szövetség egyik legfontosabb szerve a szakmai bizottság. Azon fáradozik, hogy megfelelő társadalmi és gazdasági védelmet nyújtson az íróknak. A bizottság eddigi munkáját egyesek „korporációs” törekvésekkel vádolták. A bizottság vezetői azonban visszautasítják a „céhszerűség” vádját, s rámutatnak, hogy az irodalmi élet megújításához az szükséges, hogy a szakmai reformtörekvések és az eszmei megújító irányzatok egybekovácsolódjanak. A visszahúzó, csak a munkájának élő író egyáltalán nem fészélyezi a fennálló irodalmi rendet. Aki pedig csak tisztán elvi okoskodásokra adja magát, bármilyen felforgató elméletek híve is, szintén nem zavarja a fennálló irodalmi rendet. Az új szövetség mindkét módszert kívánja alkalmazni, mégpedig egyszerre és összekapcsolva. Egyszerre kíván foglalkozni azokkal a módszerekkel, amelyekkel javítani lehet az írók mai helyzetén és azokkal, amelyek szükségképpen egy új társadalmi rendhez vezetnek. Jelenleg ugyanis az a helyzet Franciaországban, hogy a politikával tevékenyen foglalkozó írók nem sokat törődnek a szakmai kérdésekkel; azok pedig, akik a szakmai gyakorlat iránt érdeklődnek, mert a tollukból élnek, nem nagyon törődnek a politikával.

A szakmai bizottság szerint három fő író-kategória van: 1. azok, akik kettős mesterséget űznek, tehát az alkotó tevékenységen kívül állást vállalnak (tanárok, újságírók stb.), s akik élvezik a jelenleg meglévő szociális törvényhozás előnyeit – viszont méltánytalanul, mint „szabad úszók” is, kénytelenek tagdíjat fizetni, illetve adót és társadalombiztosítási járulékot fizetni. 2. Vannak – bár nagyon kevesen – olyan írók, akik csak az Irodalmi Pénztár (*Caisse des Lettres*) támogatását élvezik. Ezek helyzete mindig nagyon bizonytalan, mert a Pénztár megköveteli, hogy az illető író jövedelmének több, mint 50%-a irodalmi tevékenységből származzék, de ez alatt csupán a könyvet érti, tehát nem veszi figyelembe a színházat, a filmet, a rádiót, a televíziót. Az Írószövetség szerint a Pénztár, még a XVIII. századi felfogást tükrözi, és jól betölthette volna a szerepét... Diderot idején. Arról nem is beszélve, hogy a Pénztár „támogatása” megalázóan jótékonyági, sőt alamizsna-jellegű: az írónak szegénységi bizonyítványt kell felmutatnia, el kell tűrnie a házkutatás jellegű környezet-tanulmányozást, be kell bizonyítania, hogy nincs munkája stb. 3. A harmadik kategóriába azok az írók tartoznak, akiknek írói jövedelmének a fele nem éri el az 50%-ot, s javarészt félirodalmi melléktevékenységből élnek (sajtó, rádió, film, tv stb.). Ez a legjobban sújtott kategória, mert mindenfelé fizet adót, tagdíjat, illetéket, de sehonnan sem kap védelmet. Az Írószövetség szakmai bizottságai szerint egyetlen francia dolgozó réteg sincs ilyen kiszolgáltatott, ilyen bizonytalan helyzetben, ami azzal fenyeget, hogy kialakul egy „irodalmi lumpenproletariátus”.

Az Írószövetség azért harcol, hogy megszűnjön a három kategória közti különbség, s elfogadtassék az egységes *dolgozó író* fogalma. Évgett azt javasolja, hogy a jelenlegi Irodalmi Pénztárt alakítsák át olyan modern érdekvédelmi szervvé, ahogyan azt már Mallarmé javasolta (meg kell hogy jegyezzem, roppant meglepett, hogy a szimbolizmus legelvontabb poétája ilyen... „parlagi” problémákkal is foglalkozott...), és... ahogyan az többé-kevésbé megvalósult a szocialista államokban működő, Gorkij elképzeléseit megvalósító különféle irodalmi alapokban. Az Írószövetség javasolja, hogy dolgozzák ki és szavazzák meg az írók törvényes statutumát, s alakítsák át azokat a szervezeteket, amelyek a szerzői jogokkal, illetve a jogdíjak behajtásával és elosztásával foglalkoznak (jelenleg Franciaországban több ilyen van: az egyik szinpadai szerzőkkel, a másik a szövegírókkal és zeneszerzőkkel, a harmadik az írókkal és költőkkel foglalkozik), s lehetőleg egységes szerzői jogvédő hivatalt állítsanak fel, esetleg az említett Irodalmi Pénztár keretében.

Nos, ez mind szép, de megint csak azt kell kérdezni: mi történt a gyakorlatban? Semmi! Az Írószövetség küldöttséget menesztett Pierre Moinot regényíróhoz, aki nemrég foglalta el Gaetan Picon kritikus helyét, mint a Közkutatásügyi Minisztérium Művészeti és Irodalmi Főigazgatóságának a vezetője. A küldöttség előadta a fentieket, de egyelőre más nem történt. Igaza van tehát Eugène Guillevicnek, aki a *Nouvelle Critique* című folyóiratnak adott nyilatkozatában kijelentette: a tőkés rendszeren belül nem remélhető, hogy jelentős mértékben javuljon az írók helyzete.

„STRUKTURALISTA MATINÉK”

A szellemi életben – kivált a gúnyt és a karikatúrát oly nagyon kedvelő francia földön –, minden divat elkerülhetetlenül kiváltja a tiltakozást, az ellenállást, a szatírákat. Nem meglepő hát, hogy az évek óta egyre nagyobb hullámokban hódító strukturalizmust is már több komoly antistrukturalista könyv támadja. Ott még talán nem tartunk – a kérdés roppant bonyolultsága, elvontsága és elit-jellege folytán – hogy a montmartre-i kupléénekesek is az ajkukra vennék Lévi-Strauss, Foucault, Lacan, Ricardou, meg a többi többé-kevésbé strukturalista tudós vagy művész működését, és a kabarék dobogójáról figuráznák ki őket, mint a köztársasági elnököt, a kormányfőt, vagy a pénzügyminisztert...

A Laffont kiadó érdekes *Libertés* nevű pamflet-sorozatában azonban máris megjelent az első fecske, *Les Matinées structuralistes* címmel, amelynek két szerzője, Roger Crémant és egy bizonyos Albert... (nem tudom, miért nem meri kiírni a nevét: olyan vészes lenne Párizsban a strukturalisták szellemi rémuralma?), csípősen epés esszében és mérgesen szatirikus színművecskében ostromozza a strukturalista hóbortot. Van mit ostromozniuk! Engem persze a strukturalizmus irodalmi „beütései” jobban érdekelnek, mint a tudományos viták. Az irodalom területén a *Tel Quel* folyóirat körül csoportosuló, s részben az „új regény” eredményeit tovább fejleszteni igyekvő ifjak hivatkoznak a strukturalizmusra, illetve az ő írásaik tükrözik leginkább a „strukturalitisz” heveny tüneteit.

Van egy jó francia szó: a *chinoiserie*. Konkrét értelme: „kinai csecsebecse”. Jelenlét azonban felesleges, nevetséges, bosszantó bonyolultságot is. Sollers vagy Ricardou új műveiről jogosan jut az ember eszébe a hűbéri Kína szellemi önfertőzése. Mao Ce-tung írta egy 1938-as cikkében* a régi császári fogalmazási vizsgákról: „Ennek az írásmódnak semmi tartalma nem volt, csupán szavakkal zsonglőrködött, s kizárólag a formával törődött.” (Lám-lám, milyen furcsa is a szellemiség szélsőséges fejlődése: a *Tel Quel* szélső-baloldali titánjai egy formalista gyékényen árulnak a feudális Kína mandarinjaival...)

Visszatérve az említett pamflethez: ez kegyetlenül túlozva, de érthető indulattal gúnyolja az École Normale Supérieure kebelében működő Ismeretkritikai Kört, s az

* A *Magyar Műhely* érdekes különszámából idézem, amelyet a párizsi folyóirat a legújabb francia irodalmi törekvéseknek szentelt 1969 júliusában.

általa kiadott füzeteket, továbbá a *Société du Graphe* nevű társaság működését. Kipécézi a strukturalisták handabandázását az *écriture* szóval, s általában a bonyolult zsargont, amelyben a nyelvészet, a lélekelemzés, a néprajz, az embertan és Althusser „neomarxista” kifejezései fröcskölnék. A pamflet több strukturalista áramlatot vesz célba. A hirtelen felkapaszkodottak, szóval a *parvenu*-k strukturalizmusát (Foucault and C^o); Lacan és Barthes kényeskedő, vagyis *précieux* strukturalista módját, kifinomult borúlátásukat, folyton egy tételt ismétlő imamalom-irályukat; Michel Serre „falusias” strukturalizmusát, amely elővesz valamit, osztán rögvest feltérképezi a szerkezetét (struktúra!); végül Althusser pozitivista strukturalizmusát, amely különösen a Tanárképző Főiskolán virágzik; legeslegvégül pedig Derrida legújabb *Grammatologie* című, 445 lapos munkáját, amelyet a szerzők „nyugtalan, szégyenlős strukturalizmusnak” neveznek. Hogy milyen méreteket ölt az említett *chinoiserie*, az legjobban tán ebből a szellemi szörszálakat mikroszkopikusan hasogató tudálékos műből derül ki. Derrida jelképekben dúskáló, jelzőrendszerekben tobzódó, önnön dugába dülő okfejtéseit így foglalja össze a pamflet: „Írok, de, tetszik látni, radiózok, még nem irtam semmit.” A *Grammatologie* szerint *különbség* (*différence*) van a *difference* és a *différance* közt. Ezeket a szavakat, illetve írásmódokat a strukturalisták találták ki, s Nagy Pál a *Magyar Műhely*-ben a „különbség” és a „külömbőség” bevetését javasolja, hogy a magyarban is tükrözhesük ezt a különbséget, ami a különbség és a külömbőség közt van – de lehet, hogy nem is különbség, hanem külömbőség...

Ennyit a tanulmányról. Ami a darabot illeti, ez néhány fiatal titánt visz színre, amint éppen vadul vajúdnak egy strukturalista szöveg szülése közben. Persze, Rabelais vagy Molière kék ide, hogy méltó vénával lecsapjon a *sorbonnard*-ok (egyszer „Sorbonne-barmok”-nak fordítottam ezt a rabelais-i gúnyos kitélt) legújabb és, ha a kritikai szellem elszunnyad, nem kevésbé veszedelmes örököseire. Aki nem hisz ebben a veszélyben, annak okulásul idézem Denis Roche, a harminckét éves, s az említett *Tel Quel* csoporthoz tartozó, egyébként tehetséges költő állítását, amely szerint: „A költészet minden problémája a jelentésben összpontosul, azaz a jelentés-csúszás fölillantásában, még pontosabban, a jelentés-csúszás közeinek különbségében” (Papp Tibor fordítása a *Magyar Műhely*-ben). Azt hiszem, az ilyen fogalmazványságokat (a strukturalista nyelvújítás nyomán szültem e szót...) nem kell kommentálnom. Tévedés ne essék, minden tudományos kutatást, minden művészi útkeresést hasznosnak, érdekesnek, értékesnek tartok, de sajnos a művelődéstörténet tanúsága szerint a divattá torzult tudomány a dilettánsok kezén tudálékoskodásba, a hasznos művészi útkeresés pedig nevetségesen eredetieskedő handabandázásba szokott torkollani...

SADE-IZMUS

Joyce és Kafka szerepe a Nobel-díjjal szentesített végletes modern irodalmi áramlatokban már nálunk is többé-kevésbé ismeretes. Sade-ról azonban még nem nagyon esett szó – kivéve a színpadot, ahol hála Peter Weissnek, a magyar közönség is megtudhatott egyet-mást, bár szerintem több vitatható dolgot is, arról, akit a franciák per *divin marquis*, azaz „isteni márkinak” titulálnak.

Egy új francia irodalmi folyóiratból most megtudtam, hogy a hányatott életű márkinak még él az egyik kései leszármazottja, név szerint Xavier de Sade gróf. A fénykép szerint a nagy orrú, életvet ajkú, sima képű, szemüveges, szivarozó gróf hasonlít dicső (ma már inkább az, legalábbis Nyugaton) őséhez. A condéi családi kastély könyvtárában megtalálta a márki húsz, kéziratral és mindenféle irománnyal teli málháját. A megszállás alatt a németek fészkeltek be magukat a kastélyba, s Xavier úr az általuk hagyott irtózatoss rumli után talált rá a padlásán az első ládára, melyben ott porladtak Sade összes színművei. Egyébként a náci annak rendje és módja szerint kifosztották a kastélyt, s ezzel eltűnt Donatien-Alphonse-François de Sade márki egyetlen hiteles arcképe is. Amikor az ifjú Xavier felbontotta a ládát, nem is tudott Sade létezéséről, mert a főúri familia törölte volt a családfáról „a bűn és a ke-

gyetlenség apostolát” (Babits), s amikor édesanyjától érdeklődött hírhedett őse felől, a grófné csak azt mondta: „Majd később megmagyarázom...”

Az első málhá fellelése után Xavier tovább kutatott, és megtalálta a többi. Az első kettőben, amelyet eddig feldolgozott a márki itáliai útjegyzetei voltak, meg titkos naplója, melyet a charentoni elmeógyógyintézetben vezetett, továbbá két – eleddig elveszettnek vélt – színműve. Mindez roppant zűrösen volt összekutyulódva többek közt Voltaire-levelekkel, adóintésekkel, Szász Móric tábornok írásával stb. A leletek egy részét a kínai származású Claude Tchou, az egyik legszemfülebb párizsi kiadó már meg is jelentette. (Sade minden írása bestseller Franciaországban!) Xavier rengeteg érdekes dokumentumot talált a márki életéről, meg a familiáról. Az egyik rejtjeles levélből kiderül, hogy Donatien apját, aki francia nagykövet volt a kölni választó fejedelem mellett, az oroszok kémnek hitték és becsukták a liège-i várbörtönbe.

A megtalált málháknak hála, egyre terebélyesedni fog a francia „sade-ista” irodalom, amely már eddig is tekintélyes méreteket öltött: a legjobb Sade-szakértő, Gilbert Lély megírta a márki monumentális élettörténetét, amely születésétől haláláig (1740–1814) *óráról-órára* beszámol annak az írónak az életéről, akinek a „könyvei – hogy ismét Babitsot idézzem – az emberi szellem legvégletesebb dokumentumaihoz tartoznak”. Jean-Jacques Pauvert, az egyik legmerészebb francia kiadó, egyébként 30 kötetben hirdeti a márki összes műveit, beleértve két kötetnyi leveleit, amelyeket a Bastille-ből, illetve a vincennes-i várbörtönből írt. Érdemes egy pillantást vetni rá, kik írtak előszót az egyes kötetekhez: az egyik Jean Paulhan, akiről legutóbbi krónikámban emlékeztem meg; de szerepel a listán Robbe-Grillet, valamint a Goncourt-díjas, szürrealistáskodó Pieyre de Mandiargues, akinek első magyar nyelvű műve most jelenik meg, de olyan tudós Sorbonne-professzor is, mint Antoine Adam.

FANTÓMAS HALÁLA

Azt hiszem, meglepődnék az olvasó, ha egy krónikámban nem volna nekrológ. Sajnos, a krónikás keselyűnek mindig akad tápláléka. Most például Marcel Allain. Van-e valaki, ki e nevet ismeri? Nem sokan! Fantómas? Van-e valaki, ki e nevet nem ismeri? Alig! De ez már az írók sorsa: hőseik nevét általában többen tudják, mint teremtoikét. Az első *Fantómas*-kötet így kezdődött:

- „– Fantómas!
- Tessék!
- Azt mondom... Fantómas.
- Hát ez meg mit jelent?
- Semmit... és mindent!
- De mégis, ki ez?
- Végére is, mit csinál ez a valaki?
- Halálra ijeszt.”

Marcel Allain 1885 szeptemberében született Párizsban. Azt hiszem, a helyet sohasem fogja emléktábla jelölni – ama egyszerű oknál fogva, hogy... a metrón pillantotta meg a művilágot. Híres sorozatát melleleg nem egyedül írta, hanem egy másik hírlapíróval, név szerint Pierre Souvestre-rel. Az első kötet 1 700 000 példányban kelt el. Aztán még harminckettő követte. Mindegyik körülbelül 450 oldal volt, és havonta jelent meg! (Simenon vagy Rejtő ehhez képest kisiparos...) Váltott műszakban dolgoztak: az egyik a páros, a másik páratlan számú fejezeteket írta, illetve mondta tollba (hogy ki melyiket, azt a sorsra bízták: fej vagy írás...).

Nem csupán a nagyközönség lelkesedett a szédületesen ügyes, minden akadályon áthágó, átszáguldozó, átugrató, sőt átrepülő Fantómasért, hanem Apollinaire is, meg Blaise Cendrars is. S mi több: Max Jacob verset írt hozzá! A filmesek már korán kaptak rajta: Louis Feuillade öt részes filmet készített a kalandregényből (1913–14). A sorozatnak világsikere lett, Oroszországtól az Egyesült Államokig. Miután Souvestre

belehalt az 1918-as spanyol náthába, Allain egyedül folytatta a sorozatot, de a háborús események megváltoztatták a publikum ízlését, s a még XIX. századra emlékeztető tárcaregény-stílus letűnt. Fantómas azonban, mint a modern idők mitológiai krimihőse továbbélte „angyali” életét: Robert Desnos, aki akkor a szürrealisták fenegyereke volt, Kurt Weil muzsikájára *Fantómas siráma* címmel verset írt ahhoz, aki ma – hála Jean Marais-nek – ismét a világ egyik legnépszerűbb mozihőse – amit többek közt, beszédesen bizonyít a tiszsaeszlári „Fantómas”, akit a tiszalöki járásbíróság 2 év és 2 hónapi szabadságvesztésre ítélt.

FRANCIA VONATKOZÁSÚ KÖNYVEK

Olyan sok franciából fordított munka jelent meg az utóbbi időben, hogy ezúttal is szinte csak felsorolni tudom őket. Szubjektív szemelgetésem Edmond de Goncourt *A Zemganno fivérek* című regényével kezdem, amely az Olcsó Könyvtárban jelent meg újra magyarul (az 1909-ben elhunyt Szűry Dénes egyszer már lefordította), Jékely Zoltán jeles tolmácsolásában. Ebben a regényben Edmond a fivérével való hosszú és tökéletes harmóniájú együttműködését bújtatta bohócsipkába, de a burkolt önvalomást persze az is élvezi, aki csak a tragikus sorsú cirkuszi artista-párra gondol.

Ma már Camus is klasszikus, s mielőtt az élőkre térnék, még őt kell említenem. Szép lassan nemsokára magyarul is hozzáférhetővé válik a teljes Camus-oeuvre. Az Európánál megjelent, méghozzá az előbbi Olcsó Könyvtár-kötetnél három ezerrel nagyobb példányszámban, hat elbeszélés (*A száműzetés és az Ország*) először ad képet a hazai olvasónak a novellairó Camus-ról (bár az egyik, *A némák*, már megjelent a Nagyvilágban), aki kiválóan művelte Méricme és Maupassant hazájában ezt a ropant nehéz műfajt.

Robert Merle is Algériában született, mint Camus. Nem ás le oly mélyen a lélekbe, mint *A pestis* írója, de ügyes, és tehetséges szerző, aki a jóízű határain belül, minden olcsó engedmény nélkül ad tömegolvasmányt, és akinek most alighanem legjobb művével ismerkedhet meg a magyar olvasó. Az *Un animal doué de raison*-t az Európa nagyon gyorsan adta ki a kissé suta *Állati elmék* címmel (Réz Ádám fordítása egyébként mintaszerű – a jó fordítók leggyakoribb hibáját, a tapadást is csak nagyritkán követi el: például *ruhá*-nak mondja a *robe*-ot, pedig baromfi esetében „tollazat”; Madame Machint le kellene fordítania, mert beszélő név: Izé asszony; végül egy teljesen érthetetlen elcsúszás: „a reflexektől villogó kék víz” – pedig szó sincs semmiféle reflexről, hanem *reflet*-ről, vagyis „visszaverődő fény”-ről). Merle regénye egyszerre sikerült, mint népszerű tudományos mű, mint fantasztikus regény és mint kém-krimi. Külön ki kell emelnem Kass János egyenrangúan modern ihletésű, elmes szerkezetű rajzait.

Olvasóink és nézőink egyre jobban megismerkednek Marguerite Duras, az egyik legjobb élő francia írónő munkásságával. Egy színdarabját, két filmjét játszották nálunk, egyik kisregénye pedig folyóiratban, könyvben és a tv képernyőjén is megjelent. A Modern Könyvtár szerkesztői most a szürrealista Jean Schusternak ajánlott *Oroszlánszáj* című grand-guignolba illően morbid alaphelyzetű, detektívregényszerű, de valójában mélylélektani talány-regényét vették be az igényes sorozatba, a néhány év óta feltűnt, s azóta buzgón és sikeresen dolgozó Farkas Márta csallhatatlan fordításában.

Roger Peyrefitte *Különleges barátságok* című műve negyed századot késett. Végre, a Magvetőnek hála, bekerült a magas színvonalú Világkönyvtár sorozatba. Kétségtelen, hogy a diplomatából az *épuration* botja által csinált írónak ez a legmáradandóbb műve. Remekül vegyíti a jámborságot és az érzékiséget, az ártatlanságot és a romlottságot. Mauriac tudta, mit mond, amikor *rettenetes könyv*-nek nevezte...

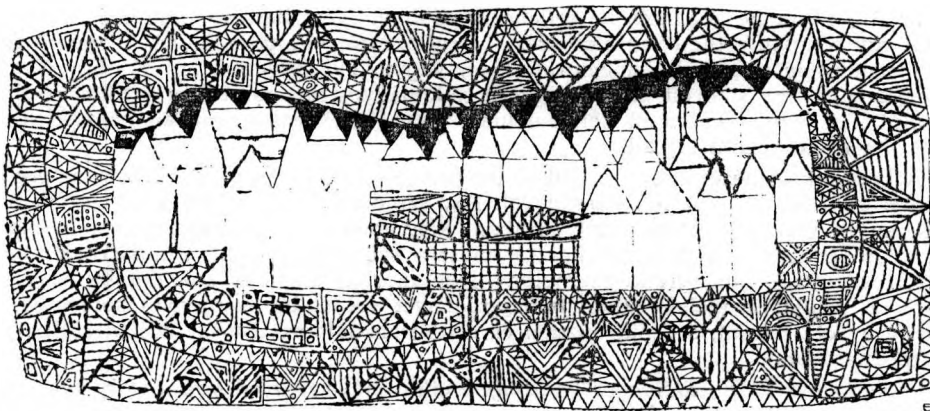
Az ifjú Perec újabb műve (*Az alvó ember*) is a Modern Könyvtárban jelent meg. Nem olyan jó, mint *A dolgok*, amelynek fordítója (Réz Pál) e mű utószavában „modern francia Oblomovnak” mondja a főhőst, a céltalanul és tehetetlenül tengődő diá-

kot, aki egyébként igazán nem jellemző az általában nagyon is tevékenyen lázadozó és izgágán zendülő francia diákokra.

A bukaresti Irodalmi Könyvkiadó Pierre Boulle *Ahol a Kwai folyó ered* című emlékezését adta ki. *A Híd a Kwai folyón* világhírű szerzője, e filmben is nagy sikert aratott regényen kívül, még sok, hasonlóan abszurd alaphelyzetre épülő, lenyűgöző művet írt. Ezt viszont kár volt kiadni: képzelete sokkal agyafúrta és lebilincselőbb, mint emlékezete.

*

Pálffy József, egy ügyesen megírt *Franciaország* után, most egy kitűnő *Párizssal* jelentkezett a Panoráma külföldi városkalauzainak igényes sorozatában. Az „embersűrűs gigászi vadon”-nak ez az első igazán teljes és jó magyar kalauza. Az apparátus, a szerelés, a tárgyalás és a tördelés kitűnő, a fényképek egyszerre adnak ízeletet a klasszikusan fenséges műemlékekből és a kedélyes, népies utcák világából. A sok ezer adat között persze téves is akad: a 30. oldalon említett tüntetés nem 1943-ban volt, hanem 1940-ben; a 96–97. oldalak között közölt egyik kép – amint más vonatkozásban már az ÉS-ben is megglossáztam – annál kevésbé Apollinaire szobra, mert leányfejet ábrázol, márpedig *A Mirabeau-híd* énekese férfi volt a javából; a *Fontaine des Innocents* nem „Ártatlanok Kútja”, mint azt sokan hitték már eddig is, hanem az Aprószenteké; a Boulevard Poissonnière nem „Halárusnő körút”: a „halas” szó azért van nőnemben, mert a nőnemű *route*-ra vonatkozott; a Père-Lachaise temetőben pihenő munkásvezérek sírjai közt illetet volna a Frankel Leóét is megemlíteni; s ha az urnák közül a szerző megemlíti a Komját Aladárét, megemlíthette volna a Tihanyiét is; van persze néhány sajtóhiba is, például a *Cour du Commerce* nevű diáknegyedi nagymúltú hely mindenütt *Cour de Commerce*-nek van írva. Ezek azonban csak kákán-csomók, a fő az, hogy a mű jeles.

A kocsisok

*emlékszem reggelente míg
az égre rágurult a nap
a téren zsákból abrakoltak
a nagy nehéz lovak*

*orrukból gőz vegyült a ködbe
s a fagyos pocsolyák felett
kocsisok lépkedtek bekecsbe
s egyik a bakra ültetett*

*a nótáikat dúdolom
szerettek énekelni
csörög a jég az ablakon*

*s ebből se igaz semmi
én egyetemen tanulom
hogyan kell pénzt keresni*

Mondóka

*ha a veréb fecske lenne
kikeletet sose hozna
ha a nénéd rózsa lenne
ki se nyílna fonnyadozna*

*ha a szélnek lába volna
besározná a cipőjét
ha nénédnek mersze volna
megölelné szeretőjét*

És

*örvénylik csendesen az ég
úsztatja mély vizén a holdat
az éj sem hajlít már feléd
ruhád más bontogatja rólad*

*s fent szürke hártvás lesz az ég
kásás hó csillag együvé fagy
s más mellé tekszem mert szeretlek
s más mellé fekszel mert csaló vagy*

KÖLTŐ A „CSILLAGTORONYBAN”

Jékely Zoltán költészetéről

Áprily Lajos fiának lenni: nem könnyű örökség. Igaz, már a gyermekkor egére versek rajzolódtak, s apja mellett Jékely Zoltán is megtanulhatta, milyen varázslatosan szép és sokszínű az erdélyi táj, milyen sok lehetőségét rejti a lírai feldolgozásnak. Fiatal korától kezdve költői társaságban foroghatott, s gyakran hallhatta apját verset olvasni, „úgy hangzottak versei ajkáról, mint a hegyi mezőben a komoly, de mégis játékos tülök” – írta Áprily felolvasásairól Tamási Áron. Az *Esti dal*ban komoly sejtelen formájában villantotta fel Áprily Lajos két fiának sorsát, jóslata szerencsére nem vált valóra. Jékely Zoltán 1924-ben Budapestre költözött, itt végezte gimnáziumi tanulmányait, majd bölcsészkarra iratkozott be és az Eötvös Kollégiumnak is tagja lett. Ő is részesévé vált annak a furcsa, sejtelmes, francia klasszikusokkal és a tudomány légkörével átitatott világnak, melyről olyan szépen írt Sőtér István a *Fellegjárásban*, Bóka László pedig a *Zenekíséretben*. Első egyetemista esztendejében már folyóirat alapításában vesz részt: egyik „alapító szerkesztője” – ha ez a fogalom ebben az esetben egyáltalán helyén van – a fiatalok nemzedéki kísérletének, a *Perspektívának*. Ez a sárga borítólappal megjelenő kis füzet egyik első híradása a Nyugat később „harmadik nemzedék” néven induló írói csoportosulásnak. Thurzó Gábor, amikor később visszaemlékezett a lapalapításra, „nyughatatlan garabonciás-ként” jellemezte az akkori Jékely Zoltánt. Versében is érezni ezt a nyugtalan kitárlakozóvágyást a varázslatba belefeledkezni kész fiatalos tartást, melyre azonban árnyékot vet a rejtelmesen közeledő távoli alkonyat:

Talán búcsúzhatsz is a napsugártól!
Hadd lobogjon hát hajad a hegyélen,
amíg loboghat. Mert nemsokára
nyomodra lép az ősz
s hajad szálanként szertehulldogál,
mint a szikkadt füvek vagy a sárga
akáclevelek első dérverés után.

(Búcsúzz, Poverello)

A nyitó kép végtelenbe tárulkozásában még az erdélyi táj emlékére ismerhetünk. A vers szívverése azonban más hangulatot is áraszt: az őszi pusztulást, amely élesen elválík a nyári idill meleg fényeitől. Önkéntelenül is rálelt itt Jékely Zoltán kortársainak közös hangjára, arra az idillikus magatartásra, amely később annyi vitát és félreértést kavart. Abból a világból, „amelyben minden elveszítette értelmét, másfelé kellett tájékozódni” (Kolozsvári Grandpierre Emil szavai szerint), s a fiatal költők megtalálták az idilli vigasztalást. Látszat-világ volt ez is, mint ahogy a költő is tudatában volt, hogy az idill tájait a képzelet határolja, mégis „pásztorok, nyájak, és napfürdött szüzek” népesítették be verseit, melyekben az ember helyébe a természet lépett, s a költő megtalálhatta a „hüvös magányt” (Forgács Antal sokat idézett versének címe). A bukott világháború, a forradalom elvesztése, a jobboldali erők fokozatos előretörése vetett árnyékot a fiatalok pályakezdésére, s ők, amikor költői minták után keresgéltek, kénytelenek voltak ráeszmélni, hogy Ady forradalma és attitűdje a múlté, Babits és a nagy nemzedék élő tagjai pedig épp ekkor mentek át az Erdélyi József – és részben Illyés Gyula közvetítette költői átalakuláson. A fiatalok ezért messzebbre kanyarodtak vissza a múltba: elsősorban Berzsenyihez – de valami sajátos avantgard-dal színezett Berzsenyi-élmény volt ez Füst Milán modern hangszerelésű közvetíté-

seben –, aztán az antikokhoz, de ez is modern, a korhoz szabott, és attól motivált antikizálás volt. Ebből a sokfelől alakuló, sokféle hatással színezett költői világból alakították ki a legfiatalabbak költészetüket. Jékely több örökséget hozott: részben az apai házét, azt a természetes zenei tehetséget, amely Áprily verseiből is minduntalan feltör. Neki nem kellett megjárnia a szabadvers útjait, mint nemzedéktársainak, öntudatlanul rálelt a versek belső izzására, a ritmusra, amelyet egyszerre és együtt alakított, formált az erdélyi költészet hagyományos műformájának, a balladának tompa lüktetése, s az antikos minták szabályos mértéke. A kettő nála sajátos szintézisbe jut, s így találja meg rögtön első verseiben a forma fegyelmét, amely mederbe szorítja ihletését, de ugyanakkor kölcsönzi hozzá a szabályszerűség biztonságát, s költői mutatvány tehetségét, azt a képességet, hogy a valóság fölé lendülve a való égi mását is képes megmutatni. Amikor 1934-ben megjelent a *Vajda János Társaság anthológiája*, Jékely verseiben épp ez a tüneményes, szinte virtuóz tehetség kápráztatta el kortársait. Ahogy az anthológiában szereplő *Elhagyott kutyánk elégiájában* magától értetődő természetességgel veszi birtokába a józsefattilai tömörségű motívumot: éjjel az ég ezüst ködöt eső / bodor bundára; vagy ahogy az *Igy jött az éjszaka* című költemény befejezésében egybejásztatja a valóságot és varázslatot, az mind nagy tehetséget ígért.

Erre a tehetségre jó érzékkel figyelt fel Jékely egyik első méltatója, Fejtő Ferenc, a Korunk antológia bevezetésében, amely a fiatal költők első értékelése volt. Jékely Zoltán költészetét „koravén”-nek érezte Fejtő, elsősorban azért, mert szívesen táplálkozott ihletése az emlékezésből. Ám emlékeit néhol olyan szuggesztív erővel emeli jelenvaló valósággá, hogy az emlékezetes, maradandó verseket szül.

Az *Éjszakák* címmel 1936-ban – tehát nemzedéktársai mögött kissé megkésve – publikált első kötetét is kétségkívül az emlékezés alaptónusa jellemzi. Az emlékeket – a bükkösi erdőben rőzsét szedő aszonyok képét, a valkói temetést, a nagyenyedi őst – a szomorúság és néhol a halál színei teszik még szomorúbbá. Jékely első kötetének azonban épp ez a szomorú színezése az igazi értéke, egyénisége. Nála többnyire hiányzik az idill, annál gyakoribb a színes köntösbe öltöztetett halál víziója:

A falióra nyolcat vert.
A felhő temetőbe száll.
Lila homályba ful a kert.
Nyirkos fűvet vag a halál.

(Gyermeki alkony)

Versei tárgyilagos, pontos közlések, de telítve szokatlan, nyugtalanító vibrálással, fel-felfénylő színekkel, amelyek majdnem mindig az alkony félhomályába burkolják a tárgyakat, sejtelmessé, kivehetetlenné teszik a körvonalakat, úgy, hogy aki ebbe a világba lép, csak bátortalanul tájékozódhatik benne. Az „idő”, a filozófiai értelemben vett időprobléma is állandóan visszatérő motívum: Jékely már ekkor megkezdte harcát az elmúlás ellen, amely minden pillanatot átszínez és kétségekkel, befejezetlen mondatokkal és élményekkel tölt meg:

Mi ne kiáltunk. Inkább csak fogózzon
belém fogad fehér csonthorgonya;
ne hadd: hogy az idő tovább lopózzon
ölelj, harapj, ne engedj el soha.

(Séták a Zugligetben)

Ez a költészet, ez az élményvilág nem a „lira ellenforradalma” volt – ezzel a találó címmel jellemezte Halász Gábor a legfiatalabb költőket. De nem is hozta el a líra forradalmát sem. Szürrealista fénytörése és balladás homálya így is kétségkívül újat jelentett, nem véletlen, hogy Jékely ezzel az első, meglehetősen vékony kötettel is nemzedéke élére ugrott, s kritikusai úgy emlegették, mint Weöres mellett a legjelentősebb tehetséget.

Pedig akkortájt, a harmincas évek közepére még nem dőlt el végérvényesen, hogy költőként, vagy regényíróként aratja-e majd maradandóbb sikereit. Első regényét a szociográfia és a lélektani regény táborában is ünneplés, méltánylás fogadta (*Kincskeresők*, 1937.) „A verselő Jékelyhez méltó a regényíró Jékely” – írta egyik méltatója, s csak Szerb Antal figyelt fel rá, hogy a kettő – vers és próza nála tulajdonképpen egy: akkor is verset ír és a lírikus agyával gondolkodik, lát és láttat, amikor epikus műfajt művel. Valóban, a *Kincskeresők* hőseinek életét átfogják és fejlődésüket szinte megbénítják a beteljesült és beteljesületlen átkok, látomások, misztikus élmények és víziók. Prózairói attitűdjére, alakformálására, de még motivumaira is hatott Babits is, Kosztolányi is, az előbbi a lélektani igényével, az utóbbi a *Pacsirta* képeivel, de egyik sem úgy és annyira, mint Alain-Fournier *Az ismeretlen birtok*-a, amely az egész fiatal írógeneráció prózai látását meghatározta egy időben, s kötelező érvényűvé tette azt a szabályt, hogy a valóság teljességét csak a valóságon kívül lehet megtalálni, ahogy a nagy Meaulnes is csak álmaiban éri el a titokzatos kastélyt, a jóság és szépség birodalmát. A valóság, a nyers realitás „kisszerűségét” még élesebben próbálja ábrázolni egy évvel később, a *Medárdusban*. Volt, aki kulcsregénynek érezte ezt a művet, mert egyik főszereplője fiatal falukutató, hamarosan csalódik ábrándjaiban, és ambíciói is csődöt mondanak. Ebből következtek arra, hogy Jékely valójában az akkor oly népszerű falukutató mozgalom csődjét akarta ábrázolni. Megfeledkeztek közben arról, hogy Jékely a fiatal írók szociográfiai igénnyel született vállalkozásának, a *Szolgálat és Írás Munkatársaságnak* is tevékeny részese volt, s megjelenendő művek tervezetében szerepelt az ő verseskötete is. Kétségtelen, hogy a fiatalok regénykísérletei többletet akartak adni a szociográfiával szemben, amikor egyszerre és egymás mellett ábrázolták a magyar falvak népszokásait, és lelki összetevőit. Végeredményben azonban ez a regényforma egy bizonyos ponton éppen önmaga ellentétébe fordul, s a vállalt cél paródiájává válik, amikor már sem a külső világ, sem annak lélektani síkja nem választható el egymástól, s az egész történet zavarossá, néhol szinte követhetlenné válik. Molnár Kata *A földalatti folyója*, Soós László *Kormoránja* mellett épp Jékely *Zugliget* című regénye lesz a példája annak, hogy a realitást nem lehet irreális módszerekkel és irracionális világban megtalálni. A *Medárdus* egyik főszereplője, Tenger Iván már céloz erre, amikor csüggedten megállapítja önmagáról: „Mire valami vágyam megvalósult, rögtön kételkedés, közömbösítő vizsgálódási kényszer fogott el. Nem is lehetett egészen boldog soha.” – A boldogtalanságnak s a fatális elhivatottságnak ez a kettős érzése persze nem Tenger Iván privilégiuma, hanem az egész fiatal költőnemzedéké.

A boldogtalanság költészetét revelálja az *Új évezred felé* című verseskötet is (1939.), ennek a pesszimizmusnak azonban már történelmi motivációja is van: a második világháború, „a nagy vadászat”, amelyben „a gyásznak van szörnyű tora”. Épp a világháború valósága telítette realitással Jékely korábban sokszor öncélú látomásait: ekkor, ebben a közegben lelt rá költészetének egyik később is állandó motívumára, a resignált elmélkedésekre, melyeket realisabb, tömörebb, de nagyobb távlatokat nyitó jöslatok és látomások színeznék:

Mi kétezerben nem élünk, szegénykém,
az új évezred nem lel itt bennünket,
mélységben fekszünk, s az ég kékjén
fenn, fenn különös új gépek keringenek.

(*Új évezred felé*)

A város fölött ott érzi a „hervadó idő szagát”, s úgy véli, „életének perce rövidesen a földalatti sötétségbe szédül.” Még mindig a fiatalos költészet szokásos, szerepjátszó pesszimizmusa lenne ez? Amiről Halász Gábor írt Jékely kötete kapcsán, amikor e szavakkal kezdte ismertetését: „Jambusból és szomorúságból nehéz kifogni”? Vagy Bóka Lászlónak volt talán igaza, aki az *Új évezred felé*-t jelentős költői teljesítménynek érezte, mellyel Jékely egyszerűen egyéniséggé vált és nemzedékének élére ugrott? Az előbbi túl szigorú, az utóbbi túl elnéző. Jékely éppen úgy, mint nem-

zedéktársai, a múlt élményéből táplálkozott ekkoriban, s a nagy költői hagyományokból remélte azt az erőt, amely keresztülsegítheti a világégésen:

...hányszor véltem Reviczky bús alakját
látni magam előtt! S szegény Krúdy
hányszor suhant mellém, forgatva botját!
s itt nyugszik Kuncz Aladár, Ady!

(Budapesthez)

Vissza-visszatér néha a halál motívuma, a végső pusztulásé, amelyben már a régi idilli emlékek sem nyújtanak megbízható támaszt, hiszen a csillagok is kihűltek:

Könnyes szemmel most ráfigyel
Testem-lelkem száz emberkin zilálja.
Nyugvást keresni hát felé ível,
A kék magasság holt csillagzatára.

Ott valami már elvégeztetett.
Rajta a nemlét gyöngyházfényű csendje.
Példatadó kihaltságban lebeg
Földünk előtt a kongó végtelenbe.

(A Holdhoz – tán utólszor)

A „kongó végtelenre” célozva írta egyik kritikusa, hogy Jékely szívesen alkalmaz „kongó jambusokat”. Holott éppen ebben a kötetben lelt rá arra a formára, amely az eddig is vállalt egyhangúság mélyéről tör újra és újra felszínre, s teszi izgalmassá, kiszámíthatatlanná a költeményt. „Bent a sor mélyén – írta költészetéről Rónay György – van egy-egy mély dobbanás, egy-egy lankadó vagy hirtelen felcsapó ütem; rejtelmes lüktetéssel kíséri a gondolatot, a képek folyását. Monoton zene ez, de éppen egyhangúságával ragad el és méltó a belső végtelenség programjához, amelyet egy klasszikus Valéry idézettel Jékely Zoltán első kötetének homlokára írt.”

Az *Új évezred felé* legszebb verseit kétségkívül a világháború réme sajtolta ki a költőből. S ugyanez a fenyegető látomás készítette arra, hogy egyre aktívabb szerepet játsszék a sokasodó nemzedéki vállalkozásokban, melyeknek egyre kevésbé az adott határozott karaktert, hogy „nemzedékiek”, s egyre inkább növelte jelentőségüket, hogy az erők összefogásán fáradoztak, s a maguk szűkösebb keretei, lehetőségei között antifasiszta egységfrontot akartak megteremteni, azzal a széles gesztussal, mint Illyés a Magyar Csillagban. Jékely a *Magyar Irodalmi Almanach*ban közöl verseket, közöttük a nyíltan politikai (Vörösmarty Á vén cigányának modorában írt – de Á vén cigánynak is politikai háttere volt a maga korában!) célzásokkal telt *A tornácrólt*, melyben a költő feladatáról ír:

Hajrá, pendítsd a lantot;
Verj rajta a Halálnak táncot;
A holt levelek táncra perdülnek
S ünnep lesz, bálos fekete ünnep.

s a horatiusi minta után született *Ad Lycidam*-ot, amelybe életének minden keserűségét belezsúfolja:

Régi sok istenség bizomány-földjén szomorogva
búskomoran loholom a romokat s a temetőt
Víg emlékezetünkhöz méltatlanul s balul élek,
árva keresztényül szenvedek és magyarul.

Verseket közölt az időszakosan megjelent *Költészet* című antológiákban is, ezzel is támogatva a szerkesztők vallásra és pártállásra való tekintet nélküli egységesítő törekvéseit. Ekkori verseit a *Mérföldek, esztendőök* című kötetben foglalta gyűjteménybe, 1943-ban. Ihletésének eddigi patakját még szélesebbé tette római utazása; az antik kultúrával és az antik humanizmussal való ismerkedése ritka szép ciklus ihletőjévé vált a kötetben. Ekkori magatartását és létezését így összegezte a *Testamentumban*:

Nem halhatok meg! Azért se rogyok le!
Sújtott testem, melyet tép, öldököl
térben távolodásnak körmös ökle,
tudja, hogy egyszer bezárul a kör,
s ha másként nem, a földet megkerülve
érek Hozzád, legendás szigetem
metszett térképén földöntúli földje
s attól kezdve neved lesz a nevem.

Végeredményben ugyanazt a programot hirdeti meg itt, mint Horatius híres eposzában: hagyjuk magára a megromlott földet, és keressük fel valahol Nyugaton a Boldogok szigetét. De ahogy ez a felszólítás Horatiusnál is „ad absurdum” értendő, Jékely is az élni akarás szándékával érezteti a felszólítás ironikus voltát, és éppen az élet vállalásával, szinte dacos kiállásával teremti meg a költemény valóságos hátterét.

Kortársaival együtt egy másik szigetet talált meg ekkoriban: az emberi kultúra birodalmát, mely mindig kínál új és új felfedezést meghódítójának. Jékely – akár csak a nagy békeantológia tervén dolgozó Radnóti Miklós, az új francia költőket fordító Rónay György és Kardos László, az Apollinaire-t fordító Vas István, a német irodalomban tájékozódó Thurzó Gábor, és többi nemzedéktársa – a műfordítás vizsgáztatását szegezte szembe a háborúval és a háborús Európával. A világirodalom egyik remekét fordította le, az *Ős-Faustot*. Ez a fordítás ma is mintának számít szigorú tartalmi és formai hűsége miatt. Válogatott műfordításainak kiadására csak 1959-ben került sor, amikor *Keresztút* címmel jelentette meg világirodalmi kalandozásainak legjobb eredményeit. Külön érdeme Jékelynek, hogy bőven igyekezett kortársai számára feltérképezni a román irodalmat, igazi hazája azonban azóta is az angol, francia és a német költészet. Mint minden műfordítónak, neki is megvan a legsajátabb területe: az egyéniségéhez legközelebb álló színekből, hangulatokból, olykor látomásokból összeálló verseket fordítja a legszívesebben és legeredményesebben. Egyik legjobb telitalálatát, Giovanni Pascoli *Az árva* című költeményének fordítását idézzük ennek bizonyosságául:

A szél a pelyhet fújja-fújja-fújja.
Belülről hallszik bölcső ringatása.
A gyerek sír, szájában csepp ujja;
a vénasszony dúdol, kezében áll.
Dúdol a vénasszony: aludj, te gyermek,
ágyad körül virágzó rózsakertek.
S rózsák között elalszik a fiúcska.
A szél a pelyhet fújja-fújja-fújja.

A felszabadulás után 1944 és 1946 között a kolozsvári *Világosság* munkatársa volt, de ez alatt az idő alatt is szorgalmasan küldözte verseit, melyek elsősorban a *Magyarok*ban jelentek meg. Az elmúlt esztendőök megrázó élményei, melyek oly sok jövőtehetetlen veszteséget okoztak a magyar irodalomnak is, tovább mélyítették líráját: még töprengőbb, még jobban befeléforduló és filozófiai problémákkal viaskodó verseket kovácsoltak ki belőle. A végtelennel állítja szembe a maga életét, és vádlón mutat a sors felé:

Mi voltam én, mik vagytok, mi az ember?
gyötört a vak számtani művelet,
s a Végtelen elé az életemmel
tettem vádló, konok mínusz-jelet.

(*Mudár apokalipszis*)

Korábban olykor ziláltan jelentkező ihlete megfűkeződik, letisztul, nyugodt kontúrokkal rajzolja fel képeit. Egyfajta klasszicizálódás ez – már a második ennek a nemzedéknek a történetében –, de több is annál, a magára és rendeltetésére találó költőnek az a gesztusa, ahogy felrajzolja maga köré a megújuló líra világát. A *Gül-Baba tüdőjéhez* mesterien felépített zárata, az ellentét ironikus feloldása, és az egészen végighaladó derűs fény azt jelzi, hogy Jékely költészete beérőben van:

Elnéztem őket, bús férfitársaimat
egyik púpos, a másik inaszakadt.
A sántát, aki a falhoz támasztotta botját,
s a pattanásost, szerelem átkozottját.

Talán a nők elől seregeltünk ide, egybe,
erre a füledt, engedelmes területre,
és mégis, mégis mit nem adnánk,
ha megpillanthatnánk egy lenge szoknyát!

Vagy tán egy pillangóért, mely idetévedt,
– s mely tán visszahozhatatlan játszi élet...
ugranánk fel, s mankóink odahagyva
újjaszületve vágtatnánk utána a szabadba.

Ez a derűs, ironikus hang él tovább majd újabb regényeiben, elsősorban a harsány *Felséges barátomban* (1955.), majd a *Bécsi bolondjárásban* (1963.). Jékely az a fajta prózaíró, aki kívülről szemléli ugyan az eseményeket, de épp ez az objektív különállás adja kezébe a leleplezés kulcsát. A történetek majdnem mindig a múltba szállnak vissza, de az emberi hibák maiak, így válnak ezek a regények valahol ugyancsak a „csibrákyzmus” elleni harc dokumentumaivá.

Igazi birodalma persze változatlanul a költészet marad. *Tilalmas kert* címmel válogatta össze életútjának legszebb verseit 1957-ben. A kritika felfigyelt költői tehetsége új színeire, elsősorban arra, hogy egy pillanat ihletésén tülemelkedve, hogyan tudja kitágítani a verset, hogyan emeli föl az élményt egy egészen más, magasabb szférába, s ezzel együtt hogyan keményednek meg formái, s a szentimentalizmus mögül hogyan komorlik föl a valóság, a reális ihletés. A *Búcsú* jellegzetes példája ennek a költői elmélyülésnek. Az egész vers maga jóformán lírai közhely, ahogy azonban a záró képben sűrít-tömöríti mondanivalóját, az ennek a realizálódó folyamatnak szép tükröződése:

Elmentél hát, te csalfa napsugár,
Nyári melege őszi életemnek;
Nyomodban eljött az eső, a sár –
Szívemet mily tűzön melengetem meg?

A kerevet tarka párnáiban
Az illatod itt volt még kora reggel;
De elillant a dél óráiban –
Mit kezdjek a gyönyörű kerevettel?

Könyvek közé ásom megint magam,
S reménykedem: tán visszahoz a május...
S szeretlek sajgón és vigasztalan,
Mint papkisasszonyt a komor legátus.

„Nincs meditáció, csak látomások” – írja egyik versében a költő, s valóban, a *Tilalmas kert* utolsó verseiben mind több a kozmikus méretű látomás, s magát a világot, a történelmet is úgy ábrázolja Jékely, mint kozmikus, óriási balladát. Látomásai azonban sosem válnak irreálissá, biztosan egyensúlyoz azon a vékony vonalon, amely a realitás határát jelzi. Ahogy a hétfőt „hétfjú sárkánynak” nevezi, ahogy „sarkantyúba kapja képzeletét”, az mind a költői tömörítés, a látomás és a valóság egymást színező és egymást felerősítő alkalmazásának remeklése. „Álom-verseknek” nevezi ezeket, amelyeket „megöl a valóság s száraz tetemmé változtatja”. Valójában persze nem a valósággal perel, hanem mintegy újra fogalmazza – ki tudja hányadik változatában már – az aranyjánosi alapelvet a valóság égi másáról, amely az ének igazi varázsát adja.

Mint aki éjjel lepkét kergetett,
megfogta és a holdra felmutatta,
hogy lásson rajta színt és pettyeket:
vizsgálom én is álom-versemet.

Ó, holdsütötte tájon, a mesék
forrásvidékén támadt furcsa jószág,
új szenvedély gyümölcse, élsz-e még?
szíved dobog? – Vagy megölt a valóság,
s száraz tetem vagy, kárhozott szemét?

(Próba)

A forma is alkalmazkodik a tartalom sejtelmes tömörödéséhez. Képei összevontabbak, erőteljesebbek, s némelyik versében öntudatlanul is visszazeng egy új ihletés, mely nem is tudatos minta, inkább mint távoli visszfény bele-belevilágít a versek csontvázába: József Attila. Az *Üzenet* nyolcsorosnyi remeklésében ez az új ihlet új világot rajzol a költő köré, melynek elemeit a valóságból és tündér-varázslatból szötte:

A napjaim köréd kristályosulva
igazodnak az idő fonalán;
totemi képed életem odva
megtelik – ott ég fekete falán.

Benned testvéries uralmuk osztják
a testi báj, a tündéres okosság.

Túrd el tehát, ha dideregve-fázón,
maradék életem read ruházom.

A „maradék élet” ilyenfajta felvillantása Jékely őszi lírájának első híradása. Az érett, mély színekkel közeledő ősz, majd a *Lidércűzőben* válik teljessé (1964), ebben a kötetben keményebbé, szigorúbbá, mélyebbé válik költészete. „A nosztalgiák régi bel cantoja érdekesebb, rozsdásabb, a dallam szorongatóbb, el-elszorítja a torkot.” – írja erről a kötetéről Rónay György. Van ebben a kötetben egy új, a történelemelőtti időkre visszautaló hang. A költő, aki mindig az idővel viaskodott, most ráébred a felismerésre: „Tízezer év mily semmiség itt – ahol az ember homokra épít! – Csont és cserép közös halomban – őrlődik e roppant malomban – s szétdőrzsöli tenyerén – az Idő ez a vén – sosem nyugvó molnárlegény.”

E felismerés tényében ütközteti egymással az emlékeket, a múltat és a jelent, s ebből alakítja ki – a kettő metszéspontján – eddigieknél szélesebben lélegző, nagyobb íveket magába foglaló lírai világát. Kétségtelenül pesszimista ez a világ, hiszen a történelem és az idő vallatása mindig a halál élményét sugallja a költőnek. Így válik egyre szorongatóbb kérdésévé a maga halála:

Mint egy halott, fekszem hanyatt,
várom jöttöd pillanatát:
mint holt az égi harsonát!
Jönnöd kell, meg kell váltanod!

Szemem behull, por lepi ajkam,
tán az idő, a perc pora ez.
Romlás jelei rajtam,
amelyeket egy sárga pók hímez.

Jaj, mire ittvagy,
halotti ingem felcibálják!
S ha rámborulsz:
feltámadok-e még?
Látom-e még az Isten szép világát?

(Meddő lesen)

Ahogy ebben a pillanatnyi hangulatból induló, de a végtelenbe táguló versben egymás mellé helyezi az élmény percnyi kiterjedését és a halál végtelenségét, az már egyfajta költői szuverenitásról vall, arról a lírai beteljesedésről, amikor az egész világ a vers témájává válhatik.

A *Lidérc-űzőben* sokasodnak a lírai pillanatok, de majdnem mindegyik másodperc mögött történések, események hosszú sora sejlik fel, még négy sorba is belefér az egész élet:

Orgona-szál remeg a jobbkezemben.
Megszagolom – és szerelmes vagyok,
Szerelmes a legelső szerelembe,
Mely voltaképp soha el sem hagyott.

(Orgona-szál)

A *Lidérc-űző* egyre mélyebbre ás az emberiség történelmében, vallatóra veszi a régmúlt kultúrákat, az elpusztult birodalmakat, s nyilvánvalóvá válik a tanulság: az „ldő-sárkány” mindenütt jelen van, s előbb-utóbb az életet felváltja a halál, a csend és a nihil. A mindenütt jelenvalóságot ábrázoló költészet természetesen egyszerre válik reálissá és transzcendenssé. – Jékely költészete mindkét elemet egyesíti –, ám az előre elrendelés keserűségének szinte kizárólagos kivételése valamelyest be is szűkíti világát. Pedig hangjában ott zengenek a lírai világtájak is, kivált Ronsard őszi színei az *Utolsó szonettek* halálközelségének döbbenetes élménye. Ez az álmod és valószínűságot egybejártató, egyre halkuló, szomorkás hang válik uralkodóvá Jékelynél, amint az *Imádság* című remek négysorosában írja:

Egyre mélyebb a kút, amelyből estelente
Felhúznám az imák enyhétadó vizét;
Se esti anya-csók, se égi tente-tente –
Nincs mi eloltaná napi poklom tűzét.

„Szinte kezdettől azonos hang – olvassuk egyik méltatásában –, és nem a változottság költője... Átható állandóságában nagy költészet. Testvér a nagy lírákkal, s a nagy lírák légjárását érezni benne.”

S még inkább érezni ezt a „légjárást” az *Őrjöngő ősz* időszakában, amikor a költő elhatározza, hogy felszámolja a múltat, amelyik egyik ihletője volt eddig:

Múltam hűvös fölégetője voltam,
s talán már holtomig az maradok:
lóra gondoltam, ha szamaragoltam,
jelenemtől a múlt elragadott,
s az életen úgy bukdácsoltam által,
emlékeim laboratóriumával.

Vallomás ez a néhány sor, s ott feszül bennük az eddig megtett út részint keserű, részint belenyugvó bírálata is, amint a jelennel felvértezett költő ráébred, hogy az emlékek nem rejtik magukba a valóságnak azt a gazdagságát, amelyet az eleven, lüktető életközelség kínál. Szakítani akar a „steril” világgal, hogy költészete sokkal szélesebb horizontra nézhessen. Ennek az útnak lírai vallomása az *Őrjöngő ősz*.

Az új versek majdnem kivétel nélkül emberközpontúak, még leírásai, tündökletesen gazdag színei mögött is megvillan a létnek értelmet és célt adó ember arc-mása. S most már úgy kalandozik vissza a történelembe, mint a megtalált úton, melynek minden állomását emberi kéz építette, az emberi munka verítéke emelte szilárd egésszé. Így idézi vissza újra az elmúlt nagy kultúrákat, az etruszkokat, s a távoli „viking-szelek”-et. A jelen és múlt párbeszédéből, egymásnak feszüléséből bontja ki újszerűen megfogalmazott időélményét, olyan személyes síkon, amely feloldja kínzó problémáit:

Az idő múlásának érzékelése
testünk oly édességgel járja át,
mint az érés a duzzadó gyümölcsöt.

S ez az önmagából a világra tárulkozó líraiság lesz a forrása legszebb új verseinek, amelyek az alkony tűnő színei mellett megvillantják a gazdag aratás képét, s „az ősz mustos kupáját”, mely immár az öregség előhírnöke.

És ez ad Jékelynél sajátos feszültséget a lírai idő-élmény kivételének. Mert amit megoldott, mint filozófiai problémát, azt nem tudja legyőzni, mint élete valóságát, rá kell ébrednie, hogy az embernek csak „maroknyi örökkévalóság” jut osztályrészül. Amint fiatalkori önmagát jellemzi ezekben a fanyar versekben, még a „közeli végtelen” képét villantja meg, azt az idillikus, nappal és természettel harmónikus egybesimuló élményt, melyet nemzedékének szinte valamennyi tagja átélt. A vers, az alkotás azonban bonyolultabb utat járt be mint a szándék, a mélyre indult, s most e küzdelmes út után

Időből, térből visszakanyarodva
..... mégis ránk talál,
s ránk mosolyog fanyarkás szemrehányón,
mint a lelenc a megtalált apára.

Így válik a költészet a varázslat helyett a személyes felelősség, a másokért vállalt elkötelezettség fegyverévé, melyet úgy forgat immár a költő, mint megtalált bizonyosságot. S talán ez ad olyan mélyről jövő zengést a *Csillagtoronyban* című kötetet lezáró versnek, a *Bartók második hegedűversenyének hallgatása közben*-nek is. Itt már a világ teljességével szembenézni kész, a harcot – és vele a boldogságot – vállalni kész poéta arc-mása tekint ránk, aki vállalja „az önmagát öldöklő őselemből” a „te-remtés kockázatát” is.

A PÉCSI IRODALOM KISTÜKRE

8

Az első gimnazista Babits Mihály

Az Árpád-kori dóm négy román tornyával erős vár gyanánt uralg a városon s a dóm mögött meredek utcák macskafejes járói kúsznak a hegynek. E hegyek gyomrában szén van és a város gyomrában kormos gyarak. De a lejtős utcák közepén friss hegyi erek hangos csörgéssel buktatják alá meszes, kemény vizüket s viharok után megdagadva elhordják a könnyű léchidakat s felhatolnak a gyalogjáróra. Honnan jöhetnek e kis patakok? kérdeztem magamtól gyermekkoromban s egyszer elindultam az egyik nyomában, mint egy kis detektív a hegyeken át, követtem kanyargós útjain, tűnődve álltam meg kisdéd kataraktái fölött és nem találtam forrást; s este sárosan, porosan vergődve haza, új, ábrándos fogalmat hoztam magammal a nagyvilág végtelenségéről.

Babits Mihály: Utinapló

A költő arcképe 1928-ban

Amikor a Babits-család 1891-ben Budapestre költözött, nem idegen és ismeretlen helyre érkezett. A jellegzetes dunántúli köznemesi jogász-értelmiségipapi család kiterjedt rokonsága élt a városban. Babits édesapja diákéveinek színhelyére tért vissza: pécsi iskolában végezte tanulmányait. Itt élt az anyai ág számos tagja, közöttük egy művelt egyházi ember, Kelemen László kanonok (Babits róla írta Anyám nagybátyja régi pap című versét) és egy agglégénynek megmaradt orvos nagybácsi, Kelemen Mihály. A jövődi költő is járt már korábban Pécsen. Akkor még nem épült meg a várost Szekszárddal összekötő vasútvonal: 1886-ban kocsin hozták Pécsre, hogy a város legelőkelőbb fotográfusa megörökítse a hároméves Babits Mihály első ismert arcképét.

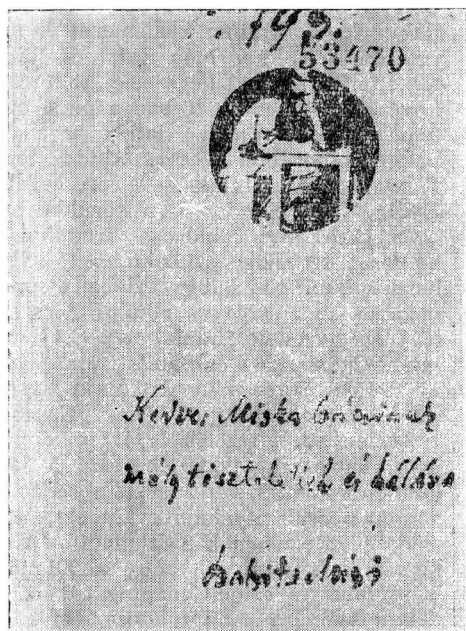
Babits az elemi iskola felső két, valamint a gimnázium nyolc osztályát járta Pécsen. A család többször változtatta lakóhelyét. Előbb a Xaver templom közelében laktak. A költő István nevű öccse már a Klimó utcában született. A bíró apa a törvénytudó Széchenyi téri épületébe járt ítéletet hirdetni. Mihály a belvárosi elemi iskolát, majd a ciszterciek gimnáziumát látogatta. (Érdekességgént említjük, hogy Tanner Ilona költőnő, aki később Babits felesége lesz s a Török Sophie írói nevet veszi fel, azt követő évben iratkozik a pécsi elemi iskola első osztályába, amelyikben Babits Mihály érettségi vizsgát tesz: 1902-ben.)

Életének első nagy megrázkódtatása tizenöt éves korában éri. Elveszti apját. A család visszaköltözik Szekszárdra. Babits egyedül marad a városban. Csak a vakációkat tölti Szekszárdon. Előbb a József utcában lakik egyik rokonánál, majd a mai Mátyás király utcába költözik nagybátyjához, Kelemen Mihályhoz. Életének ezeket az éveit számos közvetlen és közvetett forrásból ismerjük. Iskolai értesítők, fényképek, osztálytársak írásos visszaemlékezései, Babits tankönyvei, levelei, az egyetemi szakvizsgái kérelemhez mellékelte önéletrajza („jövendő biográfiáim rendelkezésére”), későbbi visszaemlékezései, szépirodalmi művei – egy jövődi (még hiányzó!) pécsi irodalmi múzeumra, Babits-emlékszobára való anyag – részletesen vallanak pécsi éveiről. Rengeteget olvas, sűrűn szerepel az

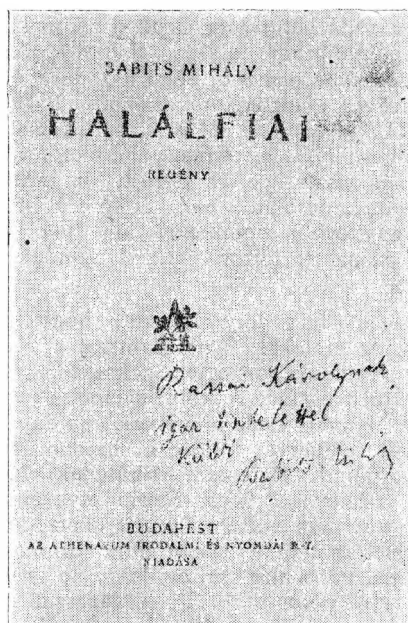
önképzőkörben, szaval, tanulmányt olvas föl, bírál, pályadíjakat nyer; ekkor írja első verseit, s ekkor készíti első fordításait.

A zárkózott, félénk kisfiú („legkisebb az osztályban”) Pécsen találkozott először a város élményével, itt ismerte meg a magány pillanatait, itt kötött barátságot a könyvekkel, műveltsége legmélyebb forrásaival. Az írói életrajzok és pályaképek általában el szokták hanyagolni az ifjúkor éveit. Eseménytelen időszak... Érdektelen esztendő... Mi különös történhet egy tiz-tizennégy-tizennyolc esztendő fiatalemberrel? Babits munkássága példa rá, hogy a gyermekkor látszólag szürke évei mennyi életreszóla benyomással ajándékozzák meg az író. Babits 1901-ben érettségizett, aztán elhagyta a várost. Legközelebb csak harminc év múlva tért vissza. A közben eltelt három évtized alkotásai azonban – együtt azokkal, amelyek később születtek – fényesen bizonyítják, hogy túlzás nélkül mondhatjuk: „Életemből eltörölhetetlen Pécs...” Pécsen élő rokonainak, tanárainak alakja, a századfordulón megismert város utcáinak ódon hangulata ott kísért számos művében. Pécsi emlékei önnön múltjával szembesítik.

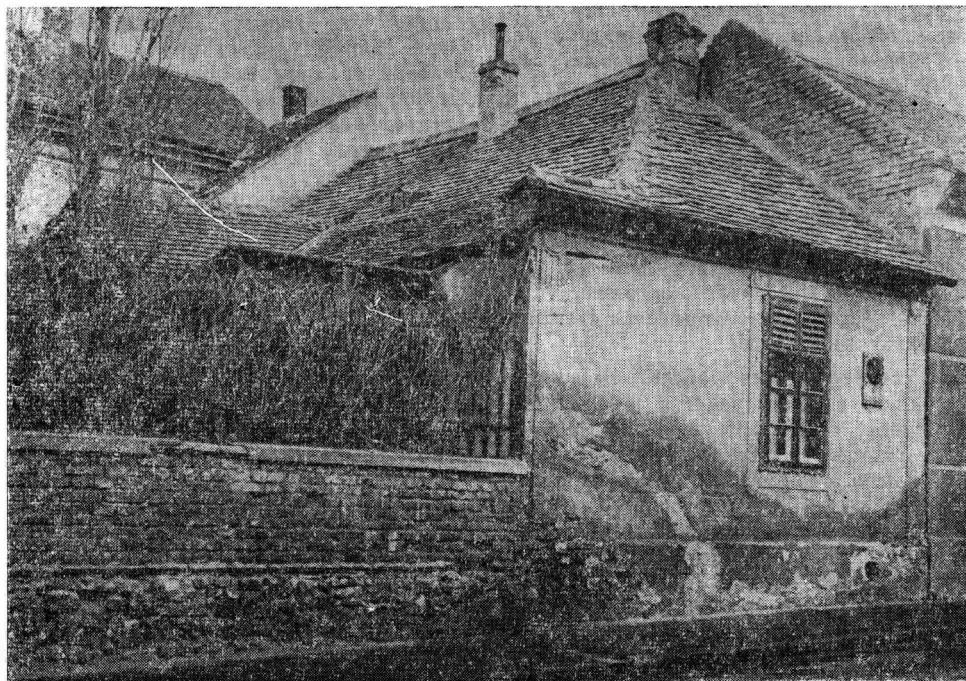
Már az 1909-es Útinaplóban remek portrét rajzol a városról. Pécsi emlékeit idézi meg a Halálfiában, ebben az álarcos önéletrajzi műben, mely egyúttal a kor egyik legjobb magyar társadalmi regénye; s a Timár Virgil fiában is Pécsről ír Sót néven. Gyermekkoráról beszél Kosztolányinak, amikor az Pécsre utazik. A várost dicséri, amikor a Pécsi Napló karácsonyi levelet kér tőle: „Kilenc évet töltöttem Pécsen, első tudatos benyomásaim, szellemi életem ébredése, egész diákkorom története odafűz. Mi a legkedvesebb emlékem? Alig tudnám megmondani: egy darab maradt ott az életemből...” Diákéveire emlékezik, amikor a pécsi újság elküldi hozzá riportert be-szélgetésre: „Eltörölhetetlenül élnek bennem a pécsi esztendő. Sokszor láttam magam előtt a gimnázium öreg, sárga épületét, ahova nyolc esztendőn keresztül jártam... Munkásságomban is nyoma látszik ennek...” Több költeményét átszínezi a városhoz fűződő emlékek. Versre ihleti a török mecsetből átalakított belvárosi templom képe, a régi pé-

Kelemen Mihálynak szóló ajánlás

A Haláltfiai dedikált példánya

Ebben a házban volt Babits Mihály diákszobája

csi uszoda hangulata, a pécsi utcán látott lámpagyújtogató alakja. (Isten kezében, Emléksorok egy régi pécsi uszodára, Harmincéves érettségi találkozóra Balázsolás, Utca, estefelé. Művészetének, katolikus-humanista tartalma, gondolkodásának latinos tisztasága és derűje, az emberirokonni kapcsolatok mély átélése abból az élménykörből táplálkozik, amellyel e város és az itt töltött évtized ajándékozta meg.

Hosszú ideig úgy látszott, hogy már csak az emlékek fűzik Babitsot a városhoz. Apjának holttestét Szekszárdra szállította a család. A költő személyes látogatás helyett csak műveinek egy-egy dedikált példányát küldte el hajdani szálasadójának, Kelemen Mihálynak. 1925-ben azt írja a Pécsi Napló olvasóinak: „Sajnos, nem voltam Pécsen azóta, hogy leérettségiztem a ciszterciták gimnáziumában, noha alig van év, hogy ne terveznék egy pécsi utat...” A várossal való újbóli találkozásra 1931-ben került sor. Az útra talán az is ösztönözte, hogy feleségének, mint korábban szülőhelyét, Szekszárdot, most diákéveinek színhelyét is megmutathatja. Babits egyébként azért látogatott ekkor a városba, hogy a Janus Pannonius Irodalmi Társaság alakuló ülésén részt vegyen. Az ünnepség műsorában négy verset mutatta be, továbbá a Kisfaludy Társaság nevében köszöntötte az új irodalmi társaságot. A két napig tartó látogatás mélyen érintette a költőt. Felfrissíti a személyes szálakat, amelyek a városhoz fűzik. Az elmaradt rokon látogatást levélben menti ki. Üdvözlő lapot küld Pécsre olaszországi utazásáról. Verset ír a harmincéves érettségi találkozó alkalmából...

Ha korábban Pécs adott életreszóló emlékeket és élményeket a jövő írójának, most a korszak egyik legjelentősebb írójává érett Babits lesz segítője és támogatója a város kibontakozó irodalmi életének. Az 1931-es látogatás jó alkalom volt, hogy Babits rangja és tekintélye mértékét adjon és megbecsülést szerezzen annak az irodalmi tevékenységnek, amelyet a Janus Pannonius társaság elkezdett. Már a következő évben a társaság főtársa, Lovász Pál hozzá fordul, hogy véleményét kérje Illyés Gyula társulati taggá történő fölkérése ügyében.

Babits levele kitüntető elismerés és megbecsülés az akkor még fiatal és Babits-tól eltérő „irányt” képviselő költőről. A következő évben, 1933-ban a pécsi egyetem bölcsészkarának fiatal, tehetséges hallgatói nevében Weöres Sándor fordul Babitshoz. A fiatalok – Weöres, Takáts Gyula, Tatay Sándor és a körükbe meghívott Várkonyi Nándor – irodalmi lap kiadását tervezik, s beköszöntő cikket kérnek Babitstól. Babits Üdvözlő címmel megírja az előszót és elküldi Pécsre. A lap azonban nem indult meg. Csak a címe – Ötöröny – és Babits írása – mely az 1947-es Sorsunkban lát majd napvilágot – maradt meg. A Pécsi Naplónak 1934-ben adott interjú is azt bizonyítja, hogy Babits figyelemmel kíséri a Janus Pannonius társaság tevékenységét és nagyra becsüli munkáját: „Ennek a nivós irodalmi társaságnak a feladata – és ezt keresztül is viszi –, hogy a Dunántúl hangulatát és színeit megmentse az irodalom számára. Amint látom, ezt a legnemesebb eszközökkel az irodalom emlékezetében is tartja a Janus Pannonius Társaság” – mondta Babits a fiatal Sásdi Sándornak. 1939-ben Pécsi antológia címmel két újságíró, Császár Géza és Sásdi Sándor verseskönyvet szerkeszt. A kötet számára Babits négy verset ad. Itt jelenik meg először nyomtatásban a harmincéves érettségi találkozóra írt, Nem merek közétek jönni... kezdetű költeménye.

A Janus Pannonius társaság 1941-ben fennállásának tizéves évfordulóját ünnepelte. Ekkor indult útjára a társaság folyóirata, a Sorsunk... Babits már nem jelenhetett meg a jubileumi ünnepségeken. A folyóirat Babits utolsó versét közölte, valamint emlékező írással búcsúzott a halott költőtől.

Aligha véletlen, hogy a XX. század magyar irodalmában egymás mellé került ez a két név: Janus Pannoniusé, a nagy humanista költő-elődé, aki nevet adott egy pécsi irodalmi társaságnak és Babits Mihályé, aki részese lett egy folyamatosnak, mely Pécs szellemi életének reneszánszát, második nagy virágkorát teremtetten meg. Egyikük sem Pécsen született. Tevékenységük mégis a város irodalmi életét gazdagította. Aminthogy írói munkásságuktól is elválaszthatatlan Pécs neve.

Folyóiratszemle

ÚJ FOLYÓIRAT

Műgyűjtő címen negyedévenként megjelenő műkereskedelmi és képzőművészeti folyóirat indult az esztendő elején. A folyóiratot a Képcsarnok Vállalat adja ki, felelős szerkesztője B. Varga Sándor, szerkesztője dr. Szabolcsi Gábor.

A *Műgyűjtő* legfőbb célja a műbarátok rendszeres tájékoztatása a hazai és külföldi művészeti élet jelentős eseményeiről, a kezdő műgyűjtők szervezése, szaktanácsokkal való ellátása, a művészeti közizlés fejlesztése. Hasonló jellegű folyóirat hosszú idő óta nem jelent meg hazánkban, a *Műgyűjtő* a 10-es években induló *A gyűjtő*, majd a későbbi *A műbarát* és *A műgyűjtő* c. lapokat vallja elődjéül.

Az első szám rovatai képet adnak az új lap felépítéséről. A *Bemutatótermeink* rovat a Csók István Galériát és a szegedi Képcsarnokot mutatja be, az *Ember-ek, művek, gyűjtemények*-ben összefoglaló cikket olvashatunk a mai magyar műgyűjtés általános helyzetéről és problémáiról, továbbá megismerkedhetünk dr. Vigváry László, Forray László és dr. Rácz István magángyűjteményeivel.

A *Nemzetközi Képmagazin* c. rovatban a magyar képzőművészet külföldi visszhangjáról, Fernand Léger-ről és Gy. Szabó Béla tárlatáról találunk cikkeket. A *Kiállításai előzetes*-ben figyelemre méltó írások foglalkoznak Gyémánt László, Szipte Gábor, Scholz Erik és P. Bak János művészetével.

Szélesebb körű érdeklődésre tarthatnak számot a *Művészet és otthon* c. rovat írásai, amelyek a közizlés általánosabb kérdéseit érintik. Az első számban Lakáshiány – lakáskultúra?, Művészet a lakásban, Egységes ízlés?, Művészet és valóság címen olvashatunk idevágó cikkeket s érdekes interjút közöl a lap Szentiványi Lajossal és Vinkler Lászlóval.

Gazdag anyaggal indult a *Művek és könyvek* rovat. D. Fehér Zsuzsa Csontváry: Mária kútja Názáretben c. művét elemzi, a kritikák között figyelemre méltók a Perneczky Géza, Kampis Antal és Németh Lajos új könyveivel foglalkozó írások.

Hasznosnak ígérkezik a *Műgyűjtők kislexikona*, amely ezúttal magának a műgyűjtésnek a fogalmát ismerteti. A folyóirat publicitását fokozza a Televízióhoz kapcsolódó feladványrovat.

A *Műgyűjtő* szép kiállításával, gazdag képillusztrációival és dia-mellékletével reprezentatív folyóirataink közé tartozik. Sok sikert kívánunk munkájához és érdeklődéssel várjuk új számait.

SZ. E.

Megkérdeztük...

Bárdosi Németh János költőtől munkájáról, írói terveiről érdeklődtünk:

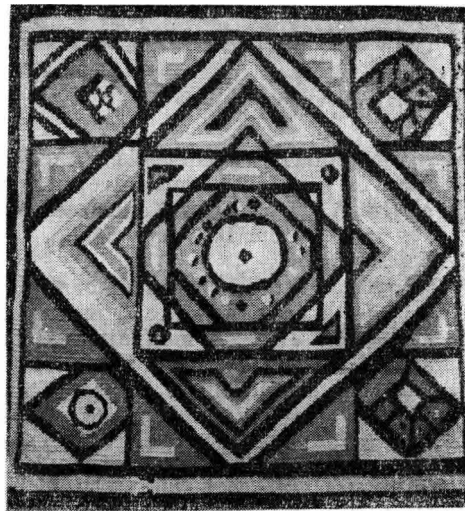
Legutolsó verseskötetem Vacsoracsillag címmel 1966-ban jelent meg. Az újabban írt és a régebbi évek terméséből kimaradt, de kötetben nem publikált versekből Napszállat címen terveznek kötetet összeállítani. Ez az idő az, amikor „fogy már a szép lobogás”, de még az élet, a „teljes egész” énekét szeretném elmondani. Régi adósságom irodalmi cikkeim, tanulmányaim összeállítása, köztük nagy kortársakról (Kosztolányi, Móricz, Móra, Bajcsy-Zsilinszky, Szabó Dezső, Szabó Lőrinc, stb.) írói emlékeim, dokumentumaim közlése. Ez a kötet Utak és útítársak címmel folytatása és kiegészítése lenne a harmincas évek végén megjelent Élet és irodalom c. könyvemnek.

Távolabbi tervem egy teljesebb, igényesebb válogatott verseskötet összeállítása, mert Vacsoracsillag című korábbi válogatott gyűjteményem a szívesen vallott és vállalt verseimnek mintegy felét tartalmazza. Ez a kiadás azért is indokolt, mert évek óta nem kapható kötetem a könyvesboltokban.

SZERKESZTŐSÉGÜNKBE LÁTOGATOTT január elején *Inna Rosztovceva*, a moszkvai „Detszkaja Literatura” szerkesztője. A havonta megjelenő szovjet folyóirat a gyermek- és ifjúsági irodalom elméleti és kritikai problémáival foglalkozik. Minden esztendőben különszámot szentel egy-egy szocialista ország ifjúsági irodalmának bemutatására. Figyelemmel kíséri a Jelenkor ifjúsági irodalmi rovatát is; múlt évi októberi számában közölte Kolta Ferenc: Az új magyar ifjúsági irodalom útjai c. tanulmányát. Inna Rosztovceva látogatásának az volt a célja, hogy szorosabb személyes kapcsolat is alakuljon a szovjet folyóirat és a Jelenkor között. Megállapodás született, hogy a jövőben kölcsönösen tájékoztatjuk olvasóinkat a szovjet, illetve a magyar gyermek és ifjúsági irodalom időszerű elméleti problémáiról, s a szovjet folyóirat emellett külön számot is tervez a magyar ifjúsági irodalom részletesebb bemutatására.

FIATAL DUNÁNTÚLI KÖLTŐK ANTOLOGIÁJA jelenik meg a Jelenkor-Magvető Könyvkiadó gondozásában. A gyűjteményben 14, kötettel még nem rendelkező fiatal költő mutatkozik be. A kötetet Tüskés Tibor és Pákolitz István szerkesztik. A költők többnyire a Dunántúlon élnek, vagy innen származtak el, s verseiket is főként a Jelenkor publikálta.

AZ MTA DUNÁNTÚLI TUDOMÁNYOS INTÉZETÉNEK gondozásában megjelent a baranyai-pécsi munkásmozgalom bibliográfiája. A bibliográfia, amely 1918. november 14-ig tartalmaz címeket, a „Válogatott dokumentumok a baranyai-pécsi munkásmozgalom történetéhez I. 1869–1918” c. 1968-ban megjelent kötet segédanyagaként látott napvilágot.

A PÉCSI Doktor Sándor Művelődési Központ keretében Lantos Ferenc vezetésével, 1960 óta működik Képzőművészeti Stúdió. Januárban a Tudomány és Technika Házában rendeztek kiállítást. A tárlaton Bachman Zoltán, Ficsek Ferenc, Ferk Anna, Hoós Elvira, Kováts Éva, Kismányoky Károly, Halász Károly, Major Kamill, Pinczehelyi Sándor, Szelenyi Lajos, Szijártó Kálmán zománcképeit, grafikáit, festményeit és kollázsait mutatták be. (Képünkön: Ferk Anna: Koncentrikus című szőnyegkompozíciója látható)

JANUÁR 19-én rendezték Pécsszabolcson a fiatal pécsi írók irodalmi estjét. A műsorban Arató Károly, Bebesi Károly, Bertók László, Békés Sándor, Galambos László, Harmath Ildikó, Hevesi András, Kampis Péter, Kimpf László, Kincses Ernő, Lombosi Jenő, Makay Ida, Maratók László, Szabó Tünde és Varga László alkotásait mutatták be a Pécsi Nemzeti Színház művészei. A műsort Bükkösi László rendezte.

MÁRCIUSI SZÁMUNK TARTALMÁBÓL;

Bertha Bulcsu: Tűzgömbök III.
Bodri Ferenc: Képzőművészeti krónika
Gömöry József: Ady és Kodály (tanulmány)
Gyurkovics Tibor versei
Interjú Gyurkovics Tiborral
Simon Emil elbeszélése
Várkonyi Nándor: Kaleidoszkóp